

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ АГРАРЛЫҚ ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

«ҒЫЛЫМ ЖЕТІСТІКТЕРІ – АӨК ЦИФРЛАНДЫРУ»

кафедра қауым.профессоры Бейсенбаева Ажар
Кәкімқызының 60 жылдығына арналған ғалымдар
мен практиктердің халықаралық ғылыми
форумының материалдары
25-26 наурыз 2022 жыл

«ДОСТИЖЕНИЯ НАУКИ – ЦИФРОВИЗАЦИЯ АПК»

материалы международного научного форума ученых и
практиков посвященный 60-летию ассоц.профессора
кафедры Бейсенбаевой Ажар Какимовны
25-26 марта 2022 г.

«ACHIEVEMENTS OF SCIENCE - DIGITALIZATION OF AIC»

materials of the international scientific forum of
scientists and practitioners dedicated to the 60th
anniversary of the associate professor of the
department Azhar Kakimovna Beysenbaeva
25-26 march 2022

АЛМАТЫ 2022

ҒЫЛЫМ ЖЕТІСТІКТЕРІ – АӨК ЦИФРЛАНДЫРУ

ӘОЖ 004
ББК 32.973 А70
А70

Жауапты редактор: қауым.профессор, PhD докторы
Н.Бердимурат

Ғылыми редактор: қауым.профессор, э.ғ.к., А.К.Бейсенбаева
Редакциялық алқа: қауым.профессор, э.ғ.к. О.Ж.Жадигерова, аға
оқытушы, э.ғ.к. С.Ф.Серікбаева, аға оқытушы, магистр
Ж.Т.Евескина

«Ғылым жетістіктері – АӨК цифрландыру» кафедра профессоры
Бейсенбаева Ажар Кәкімқызының 60 жылдығына арналған
ғалымдар мен практиктердің халықаралық ғылыми форумының
жинағы. - Алматы: ҚазҰАЗУ 2022. – 230 б.

ISBN 978-601-241-958-0

Жинаққа экономика ғылымдарының кандидаты, кафедраның
қауым. профессоры Бейсенбаева Ажар Кәкімқызының 60
жылдығына арналған ғалымдар мен практиктердің халықаралық
ғылыми форумының материалдары енгізілді. Қазақстандық және
шетелдік экономист ғалымдардың, жас зерттеушілердің
мақалалары қазіргі есеп және аудит, қаржы, бағалау саласының
өзекті мәселелеріне, экономикалық ғылымдар аясында терең
зерделеуге, қаржылық операцияларды цифрландыруды
нығайтудың негізінің интеграциялық аспектісіне арналады.

ISBN 978-601-241-958-0

© Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу Университеті, 2022

МАЗМҰНЫ

1.	<i>Штиллер М.В.</i> Отчетность сельскохозяйственных предприятий Российской Федерации	7
2	<i>Нуралиева Ч.А.</i> Роль коммерческих банков системе противодействия отмыванию преступных доходов	15
3	<i>Алибекова Б.А.</i> Мемлекеттік қаржылық есептілік аудиті	21
4	<i>Жадигерова О.Ж.</i> Сақтандыру рыногын басқарудағы шетел тәжірибесі	26
5	<i>Жангирова Р.Н., Бердимурат Н.Б.</i> Актуальность цифровизации в устойчивом развитии аграрной отрасли Республики Казахстан	33
6	<i>Есперов Е.И.</i> Особенности развития сельского хозяйства в условиях цифровизации экономики	38
7	<i>Кинашева Ж.Б.</i> Сандық экономика: құбылыстың мәні және платформа ерекшеліктері	43
8	<i>Сұлтанова Б.Б., Арыстамбаева А.З.</i> Цифрландыру жағдайында агроөнеркәсіптік кешендегі бухгалтерлік есепті дамыту	50
9	<i>Сарсембаева М.Ж., Асанова А.Б.</i> Қазақстанда 2022 жылы еңбек ақы төлеу жүйесіне енгізілген өзгерістер	55
10	<i>Дүйсенбаева Б.Б., Жаймагамбетова А.А., Маулина Н.Х.</i> Мировой опыт привлечения иностранных инвестиций в экономику страны	64
11	<i>Маулина Н.Х., Дүйсенбаева Б.Б., Сатанбаева А.Ө.</i> Кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығы	69

	және оны бағалаудың теориялық негіздері	
12	<i>Сугурова А.Ж., Көшкінбай Н.С.</i> Көлік саласындағы бәселестік қабілетті артырудың ерекшеліктері	74
13	<i>Ахметжанова А.К., Жадигерова О.Ж.</i> Қазақстандағы сүт өнімдерінің жағдайы	78
14	<i>Жамиева А.Б., Евескина Ж.Т.</i> Агроөнеркәсіп кешенін цифрландыру жаңа уақыт талабы	81
15	<i>Жанбулатова М.Ж., Жадигерова О.Ж.</i> АӨК цифрландыру және кредиттеу жүйесі	86
16	<i>Әділхан А.Е., Жадигерова О.Ж.</i> Ауыл шаруашылығы өндірушілерін кредиттеуді цифрландыру	90
17	<i>Қалдыбек Б.Қ., Оралбаева Ж.З.</i> Кәсіпорынды басқару жүйесіндегі ішкі аудиттің функционалдық рөлі	93
18	<i>Мусаева Ж.К., Сырлыбаева Н.Ш.</i> «Зеленые финансы» как средство для решения глобальных проблем в Республике Казахстан	98
19	<i>Апсеметова Д.К., Андыбаева Г.Т.</i> Айналым активтерінің қаржылық есебінің әдіснамалық негіздері	104
20	<i>Ержанова А.Е., Оразалинова М.С.</i> Кәсіпорындағы өзіндік құнның нормативтік әдісі	108
21	<i>Достай Д., Қытапова К.</i> Қаржылық есептілігінің теориялық негізі	116
22	<i>Амреева А.Б., Оралбаева Ж.З.</i> Цифрлық экономика жағдайындағы мемлекеттік аудит	120
23	<i>Жаворонкина А.П., Эмрих М.Д., Досаева А.Ж.</i> Анализ изменений по индивидуальному подоходному налогу	123
24	<i>Зупарбек А.Е., Жадигерова О.Ж.</i> Нарықтағы валюта бағамының жағдайы	126

25	<i>Minazhatbek K., Moldabaev I.B, Yerkebay A.N., Smailova F.I.</i> Transport and logistics services in the cargo supply chain and ways of their management	131
26	<i>Өтенберген F.M., Оралбаева Ж.З.</i> Цифрлық экономика жағдайындағы ішкі аудит дамыту мәселелері	135
27	<i>Серикбаева А.А., Жадигерова О.Ж.</i> Жалақы қазіргі еңбек нарығының негізгі аспектісі ретінде	140
28	<i>Тилеумаганбетова А.М., Мусалиева Р.Д.</i> Оптимизация логистических процессов на основе контейнеризации	144
29	<i>Сұлтанова М.Ш., Оралбаева Ж.З.</i> Бюджеттік мекемелердегі аудитті ұйымдастыру ерекшеліктері	150
30	<i>Тлеуберген Т.Қ., Жадигерова О.Ж.</i> Ауылшаруашылығы нарығын дамыту үрдістері	154
31	<i>Тохтасунов Р.Т., Жадигерова О.Ж.</i> Цифровизация АПК-требование нового времени	157
32	<i>Исаева Д.Қ., Сауранбай С.Б.</i> Трансформация оценочной деятельности в условиях цифровизации экономики	162
33	<i>Тоқтар Д.А., Шегір F.Б.</i> Оценка влияния цифровых кредитов на сельское хозяйство в Казахстане	165
34	<i>Бекмолдин А. К.</i> Цифрландыру жағдайында тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін басқару	168
35	<i>Хамзина А., Досаева А.Ж.</i> Сущность налогового учета и ошибки в расчетах	174
36	<i>Ыдырысбек М., Бейсенбаева А.К.</i> Шығындарды бюджеттеу шараларының маңызы	182
37	<i>Шаяхмет Ж.Ж., Кенжебек Ә.</i> Еліміздегі жеке деректеді қорғауды цифрландыру мәселелері	187

38	<i>Досаева А.Ж.</i> Ішкі бақылау жүйесінің цифрландыру мүмкіндіктері	192
39	<i>Заутбек Д.Ж.</i> Ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлерді кадастрлық бағалау мәселелері	196
40	<i>Айтқұлова Ә.Е.</i> Көлік құралдарын бағалаудың маңыздылығы	201
41	<i>Сеидахмет Н. Г., Бейсенбаева А.К.</i> Этапы моделирование оценки стоимости бренда	207
42	<i>Ерниязова Д. Е., Бердимурат Н.</i> Шағын бизнестің операциялық-нарықтық кәсіпорындары өмірлік циклінің сатыларында инновацияларды басқару	213
43	<i>Сайденов Б.Д., Бердимурат Н.</i> Шағын және орта бизнес субъектілерінің салықтық әлеуеті	219
44	<i>Қасқырбеков С. М., Тайгашынова р.</i> Методологические подходы к развитию банковских инноваций в условиях цифровой экономики	225

УД38К338.075

ОТЧЕТНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Штиллер М.В.

*д.э.н., доцент кафедры
бухгалтерского учета и анализа
Санкт-Петербургского государственного
экономического университета,
г. Санкт-Петербург, Россия stilmartax@mail.ru*

Развивающаяся экономика, конечно, не обошла стороной и аграрный сектор. Проблемы, возникающие в аграрном секторе, на сегодняшний день являются приоритетными задачами экономики любой страны мира, в том числе и правительства Российской Федерации. Демографические процессы в стране, нехватка квалифицированных рабочих на селе, диспаритет цен, низкая оплата за тяжелый физический труд, порой невысокое качество продовольственных продуктов, применение не всегда высокоиндустриальных технологий, что оказывает негативное влияние на природную среду и т.д. указывают на имеющиеся проблемы на предприятиях АПК.

Для принятия мероприятий, позволяющих решить социально-экономические задачи предприятия, на сегодня чуть ли не единственным источником информации выступает бухгалтерская отчетность. Она же позволяет провести всесторонний анализ многих показателей деятельности предприятий АПК. Но, к сожалению, все же обеспечивает недостаточным количеством показателей. Заинтересованные пользователи требуют от финансовых отчетов более широкой информации, которая раскрывает данные и о социальных и об экологических аспектах деятельности. Такое разноплановое раскрытие аспектов деятельности сельхозпредприятий способствует обеспечению контроля за расходованием бюджетных средств, которые направляются непосредственно на решение проблем социального и экологического характера, что в свою очередь создаст благоприятный инвестиционный климат в сельскохозяйственном секторе.

В зарубежной практике по сравнению с российской, вопросы подготовки и представления нефинансовой отчетности являются более изученными. Но при внедрении зарубежного опыта, на первый план выходят вопросы, связанные с идентификацией и адаптацией нефинансовой отчетности к российскому законодательству. Поэтому и на сегодняшний день остаются актуальными вопросы относительно определения содержания и форм нефинансовой отчетности, способов и методов ее представления, особенно для предприятий аграрного сектора.

На территории Российской Федерации финансовая отчетность, предоставляемая для заинтересованных лиц, подготовлена в соответствии с требованиями законодательства РФ. Что же касается социальных отчетов, то такая информация остается малоизученной и для России, и для мирового сообщества.

Проблемами внедрения социальной отчетности в отечественную практику занимается ряд ведущих российских ученых: М.А. Вахрушина, И.Н. Рыкова, С.В. Камысовская, Т.В. Захарова, на международном уровне – С.Адамс, Г. Боуэн, М.Фридман, М.Шварц и др. [1-4]. Однозначное мнение, касательно сущности, назначения, форм и принципов подготовки нефинансовой информации, у современных исследователей отсутствует.

«Социальная отчетность в широком смысле - это отчеты субъектов хозяйствования, которые включают информацию не только о результатах экономической деятельности (но они остаются обязательными), но и социальные и экологические показатели. То есть социальная отчетность является формой документального подтверждения социальной политики, проводимой бизнес структурами относительно внутренних и внешних групп заинтересованных лиц» [1]. Социальные отчеты выступают, таким образом, неким документальным подтверждением для внешних и внутренних заинтересованных лиц, социальных мероприятий, проводимых бизнес-субъектами.

По мнению Вахрушиной М.А. социальная отчетность - «это совокупность отчетов компании, включающих информацию о результатах как экономической, так и социальной и

экологической деятельности. Социальная отчетность является средством публичного информирования всех заинтересованных пользователей акционеров, сотрудников, партнеров, клиентов, общества о том, какими способами и темпами компания реализует заложенные в своих стратегических планах развития цели в отношении экономической устойчивости, социального благополучия и экологической стабильности» [2]. Нефинансовая отчетность, таким образом, выступает фактором публичной информации для акционеров, сотрудников, партнеров, клиентов, общества и т.п., раскрывая информацию о способах, темпах компании в реализации заложенных в свои стратегические цели развития экономической устойчивости, социального благополучия и экологической стабильности.

Социальные отчеты, одной из своих приоритетных целей выделяют доведение до заинтересованных лиц информации о своих целях, задачах, приоритетах и планах в рамках устойчивого развития. Поэтому многие экономисты характеризуют нефинансовые отчеты как разновидность отчетности устойчивого развития. «Корпоративная социальная отчетность - это отчетность устойчивого развития, которая потенциально способна предоставить информацию, чрезвычайно важную для анализа бизнеса, отсутствующую в финансовых отчетах: о рынках продукции, труда, капитала, регулирующих органах, конкурентных преимуществах в снижении издержек, дифференциации продукции, формировании и удержании интеллектуального капитала» [3].

Если за основу взять цель информирования о мероприятиях предприятия в рамках устойчивого развития, то можно в качестве основных выделить следующие функции социальной отчетности: (рис.1).

Сельскохозяйственные предприятия заинтересованы в привлечении инвесторов, а также в дальнейшем развитии аграрного сектора. Именно на это направлены социальные отчеты. Основной задачей отчетов выступает подготовка информации для управления социальной и экономической деятельностью сельхозпредприятий.

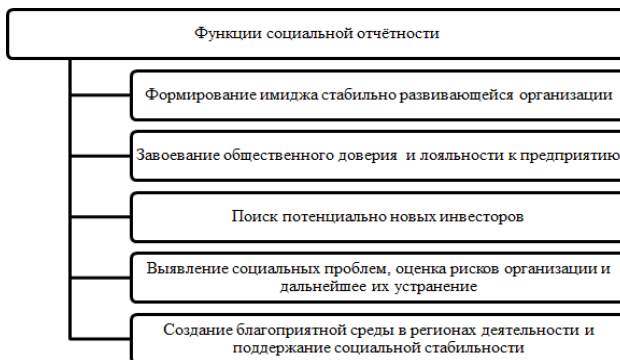

Рисунок 1- Основные функции социальной отчётности[5]

Международные компании, при составлении нефинансовой отчетности применяют стандарты, которые имеют некоторые особенности в своем применении и назначении. Наибольшую распространенность получили стандарты:

- отчет по прогрессу (о выполнении принципов Глобального Договора ООН), который составляется только предприятиями - членами Глобального Договора ООН, (не проходит аудит);
- отчет по GRI-стандартом (отчет по устойчивому развитию), содержащий четкие индикаторы о деятельности компании (возможен аудит);
- отчет по стандарту AA1000, основанный на диалоге со стейкхолдерами, структурно соответствует их информационным запросам (возможен аудит) [5].

В России нет законодательного регулирования учета социальной ответственности и нет методик подготовки необходимых показателей и способов их раскрытия в финансовой отчетах. (рис. 2).

Нефинансовый отчет не имеет утвержденной формы представления, поэтому предприятие вправе самостоятельно определять формат отчета, показатели, раскрываемые в данном отчете, сроки представления, место и способ размещения.

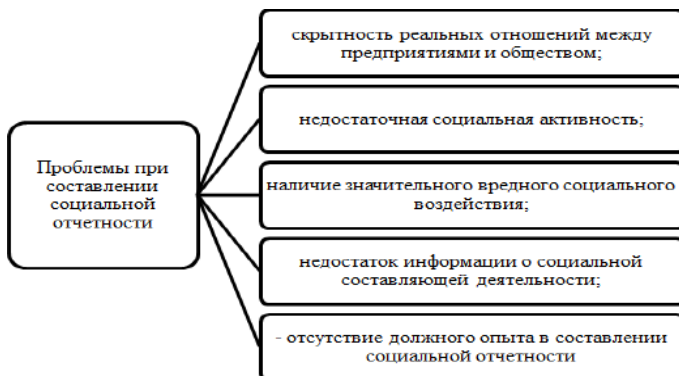

Рисунок 2 – Проблемы формирования социальной отчетности [5].

Можно выделить следующие области реализации социальной ответственности (рис.3).

В официальной экономической литературе разделяют «две группы нефинансовой отчетности: внешняя и внутренняя. Цель внешней социальной отчетности состоит в предоставлении информации широкому кругу пользователей, к ней имеется свободный доступ всех заинтересованных лиц экономического сообщества, тогда как внутренняя отчетность направлена на информирование только узкого круга пользователей, как правило: инвесторов, сотрудников, акционеров, учредителей предприятия» [5].

Нефинансовую информацию можно представить или в виде социального отчета, раскрывающего деятельность компании в части социальных и экологических направляющих, или же, в виде отдельного раздела в годовой бухгалтерской финансовой отчетности.

Проведение аудита нефинансовой информации, объем и качество информационной базы для подготовки нефинансовой отчетности, повышают уровень доверия к ней. Система бухгалтерского учета, формирующая информацию для отражения в нефинансовых отчетах, несомненно, повышает уровень ее достоверности. Но для такого процесса требуются и методобоснование и оргобеспечение.

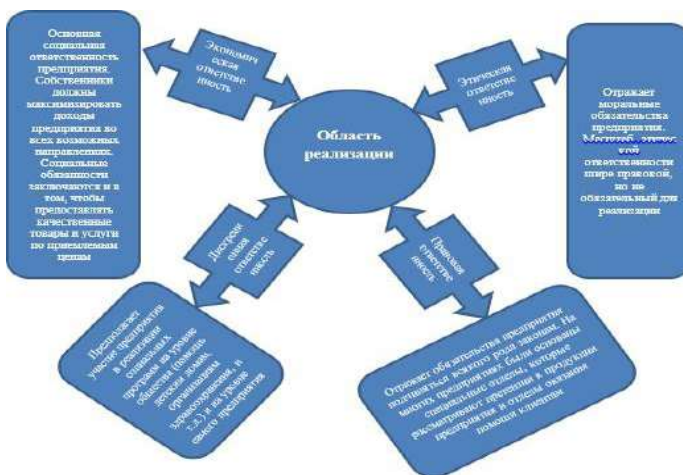

Рисунок 3- Области реализации социальной ответственности [5].

Социальная отчетность в целях устойчивого развития направлена на усовершенствование бухгалтерского учета. Она направлена на решение определенного круга задач в рамках устойчивого развития.

Для сельхозпредприятий при формировании социальной отчетности, раскрывающей основные показатели социального развития предприятия, рекомендуется создать отдельный раздел учетной политики.

Подготовка такого раздела должна состоять из нескольких шагов:

1) определение круга хозяйственных операций, которые отражаются в бухучете и могут быть идентифицированы как операции с социальной значимостью. Многие авторы считают, что такое выделение, позволит сразу в учетной политике выделить цели по управлению социально-экономической деятельностью предприятия.

2) определение уровня социальной важности и значимости выбранных операций, на основе которых будет обозначен ряд показателей нефинансовой отчетности.

3) разработка рабочего плана счетов бухучета, счета которого предназначены для фиксирования в бухгалтерском учете социально-ориентированных мероприятий предприятия. План может содержать один или несколько уровней аналитических счетов, выделив, например, для социального учета один из уровней аналитических счетов управленческого учета.

Финансовые и нефинансовые отчеты должны быть объединены в информационную платформу социально-экологического управления сельскохозяйственными предприятиями. Формирую нефинансовую отчетность, предприятия АПК в приложениях к финансовой отчетности должны раскрывать основные показатели социального учета. Какая это будет информация, в каком объеме, за какой период и т.д., предприятия определяют самостоятельно.

Тем предприятиям, которые перешли на МСФО необходимо прописать в учетной политике порядок формирования финансовой и нефинансовой отчетности и их взаимоувязку между собой. Такие меры позволят подготовить отчетность, которая будет удовлетворять качественной характеристике «понятность» для внешних пользователей.

Формирование социальных отчетов предприятиями АПК, несомненно, вызовет дополнительные траты. Однако показатели, которые раскрываются в данной отчетности, будут повышать конкурентоспособные преимущества предприятий аграрного сектора. Нефинансовые отчеты займут достойное место рядом с финансовыми отчетами и станут одним из информационных источников раскрытия данных о социальной политике агропредприятия, сформируют и будут поддерживать имидж предприятия, помогут завоевать доверие партнеров и привлечь дополнительные инвестиции. Одним из плюсов подготовки нефинансовой отчетности является тот факт, что она дополнит финансовые отчеты информацией, раскрывающей перспективные планы компании. Интегрированная отчетность должна обеспечить не только оценку текущего состояния деятельности предприятия, но и возможность прогнозирования его работы в будущем, а при разработке его содержания должен быть усилен аналитический аспект.

Список литературы:

- 1.Абрамов Р.Н. Корпоративная социальная ответственность как пример организационного изоморфизма в условиях глобализации //Журнал исследований социальной политики. – Том 3. – 2005. – С. 327-345.
- 2.Вахрушина М.А. Концепция социальной отчетности компаний: цели составления, источники формирования. //Материалы научно-практической конференции кафедры бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности. ВЗФЭИ «Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета и экономического анализа в условиях перехода России на инновационный путь развития» /Под ред. Проф. Вахрушиной М.А., доц. Сидоровой М.И. – М.: Издательство «Спутник+», 2009. – 253 с.
- 3.Камысовская, С.В. Проблемы формирования обеспечения корпоративной социальной отчётности в информационной среде бухгалтерского учёта. / С.В. Камысовская, Т.В. Захарова. // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2013. - № 24. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-formirovaniya-obespecheniya-korporativnoy-sotsialnoy-otchetnosti-v-informatsionnoy-srede-buhgalterskogo-ucheta>
- 4.Рыкова, И.Н., Голубева, Н.А. Исследование эволюции корпоративной социальной отчетности российских предприятий. / И.Н. Рыкова, Н.А. Голубева: //Международный бухгалтерский учет. – 2010. – 9 (141).
- 5.Дементьева С.Я, Гапонова Е.Э. The social responsibility of enterprises of the agroindustrial complex and its reflection in the reporting // Агропродовольственная экономика. № 4. - С. 6-17.

**РОЛЬ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ СИСТЕМЕ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОТМЫВАНИЮ ПРЕСТУПНЫХ
ДОХОДОВ**

Нуралиева Ч.А.

д.э.н., профессор кафедры «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»

Кыргызско-Российский Славянский университет им.

Б.Н.Ельцина

Игликов О.К.

аспирант Международной академии управления, права, финансов и бизнеса, г. Бишкек

В Кыргызской Республике проблеме противодействия отмыванию доходов и финансированию терроризма (далее — ПОД/ФТ) уделяется повышенное внимание с 2005, когда был подписан Президентом Кыргызской Республики Указ № 352 от 8 сентября 2005 года «Об уполномоченном органе по борьбе с финансированием терроризма и «отмыванием» доходов, полученных преступным путем - Службы финансовой разведки Кыргызской Республики». Служба финансовой разведки в Кыргызстане представляет собой подразделение административного типа и является самостоятельным органом исполнительной власти. Позже был принят Закон КР «О противодействии легализации (отмыванию) преступных доходов и финансированию террористической или экстремистской деятельности» от 31.07.2006 года [2]. Кыргызская Республика активно включилась в процесс борьбы с финансовыми преступлениями, обязав банковский сектор, как центральное звено финансовой системы, проводить финансовый мониторинг на предмет выявления противоправных сделок и схем отмывания преступных доходов.

Первыми в изучении методологии финансового мониторинга, в странах ближнего зарубежья стали Л.Л. Фитуни [4], который рассматривал проблемы отмывания преступных доходов и разрабатывал подходы формирования системы финансового мониторинга, А.В. Шашкова [5], М.М. Прошунин

[3] и другие экономисты, внесших свой вклад в практическое использование международных стандартов применения правил финансового мониторинга.

В странах дальнего зарубежья, свою лепту по данной проблеме внесли Феллаг Ш., Сюй Кайю, Тарулло Д.К. и другие, в чьих работах подчеркивается роль финансовых посредников в отмывании преступных доходов и важность системы внутреннего контроля, как части корпоративного управления. Особое место отводится деятельности Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и Базельского комитета по банковскому надзору (БКБН) – организации, занимающиеся совершенствованием требований финансового мониторинга и разработкой регулятивных документов.

Единого подхода на отдельные проблемы в сфере ПОД/ФТ среди авторов, изучающих данную сферу нет, но все признают, что разработка мер противодействия легализации преступных доходов необходима и должна быть вписана в систему корпоративного управления каждого коммерческого банка. В каждом банке должна создаваться эффективная структура совета директоров, отвечающая за качественную систему контроля деятельности. Особое место в данной системе отводится комитету по рискам, обеспечивающего безопасность банка, его устойчивость от финансовых и нефинансовых факторов.

В конце XX века, осознавая угрозу национальным интересам и сложность выявления отмытых через международную финансовую систему денег, развитые государства пришли к выводу о необходимости выработки коллективных мер борьбы с данным явлением. Создание в каждой стране национальных органов финансовой разведки, криминализация процесса отмывания преступных доходов, разработка механизмов наднационального регулирования предотвращения использования финансово-банковской системы в целях легализации преступных доходов – это следствие, принимаемых мер. Кыргызская Республика, как и большинство стран признало преступлением сам процесс отмывания денег и законодательно закрепило ответственность экономических

субъектов за участие в операциях по легализации преступных доходов.

Риск вовлечения коммерческих банков в процессы легализации преступных доходов, представляет собой риск возникновения у банков убытков в результате вовлечения в процессы придания правомерного вида владению, пользованию или распоряжению денежными средствами, полученными в результате совершения преступления, через оказание услуг клиентам с непрозрачной структурой собственности или неясными источниками происхождения капитала. Последствия возникающих рисков для банка могут быть различными: от ущерба деловой репутации и уплаты штрафов государству до отзыва лицензии на осуществление банковских операций. В целом финансовые последствия риска вовлечения коммерческих банков в процессы легализации преступных доходов велики и заключаются они в следующем:

- потери вследствие риска концентрации;
- потери вследствие юридического риска;
- потери вследствие правового риска;
- потери вследствие материального ущерба в результате ареста или конфискации активов банка органами правопорядка;
- потери вследствие риска потери деловой репутации (потери стоимости акций и капитализации банка, отток клиентов, отказ иностранных партнеров от расширения сотрудничества, задержка платежей клиентов банка в связи с необходимостью более углубленной проверки документов банками-контрагентами и т.д.).

Проблема повышения эффективности управления риском вовлечения банков в процессы легализации преступных доходов является в настоящее время крайне актуальной. Основным международным органом, который разрабатывает минимально достаточные стандарты ПОД/ФТ, является ФАТФ (Группа разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег), выпустившая свои первые рекомендации в 1990 году [6]. С тех пор они были несколько раз обновлены и актуализированы и, согласно действующей редакции, при реализации мер по

ПОД/ФТ обязательным является применение риск-ориентированного подхода. В его основе лежит идея о дифференциации конкретных механизмов ПОД/ФТ в зависимости от уровня рисков — это означает, что чем выше риски, тем более строгие меры необходимо применять для их минимизации. Рекомендации ФАТФ устанавливают только самые широкие, рамочные требования к идентификации клиентов. Банковские учреждения обязаны варьировать в применении конкретных механизмов, которые они используют на практике, в зависимости от проведённой оценки риска.

В настоящее время, коммерческие банки, для минимизации риска легализации преступных доходов и ограждения себя от «нежелательных» клиентов, которые могут заниматься преступной деятельностью, дискредитируя банк, ставя его под угрозу банкротства и отзыва лицензии используют процедуры надлежащей проверки клиентов (НПК) и тщательную идентификацию клиентов. Использование данных процедур позволяют банкам определять благонадежность своих клиентов и систематизировать оценку по следующим видам риска:

- риск по типу клиента;
- страновой риск;
- риск по типу операций.

Каждый вид риска предполагает анализ нескольких факторов, в результате которого клиенту присваивается один из трех уровней риска: высокий, средний или низкий. Такой подход позволяет построить аналитическую модель и автоматизировать процедуру принятия решения по клиенту в целях ПОД/ФТ.

Распространенными факторами, определяющие размер риска по типу клиента приведены ниже (табл.1). Размер риска по каждому фактору может быть определен экспертно-аналитическим или статическим методом, в зависимости от ресурсной базы кредитной организации.

При выявлении высокого уровня риска коммерческие банки обязаны принимать расширенные меры контроля и снижения этих рисков, если выявлены средние и низкие уровни риски, то банки принимают упрощенные меры контроля и снижения этих рисков.

Таблица 1. Категории риска по типу клиента и возможная их оценка [1]

Фактор	Вид риска
Отсутствие постоянного места жительства у физического лица	высокий
Клиент / его представитель, в отношении которого применены меры по замораживанию	высокий
Наличие сведений, что предоставленные им документы недостоверные	высокий
Наличие сведений о клиенте — юридическом лице в разделе «адреса, указанные при государственной регистрации в качестве места нахождения несколькими юридическими лицами» на официальном сайте ФНС в интернете	средний
Отсутствие информации о финансово-хозяйственной деятельности организации	средний

По аналогии, при оценке странового риска учитываются следующие факторы [7]:

- государства не соблюдающие рекомендации ФАТФ;
- государства, подвергнувшиеся санкциям, эмбарго и другим аналогичным мерам;
- государства, включенные в список высорисковых стран, формируемый Базельским институтом управления;
- государства, включенные в список оффшорных зон;
- государства с повышенным уровнем коррупции или иной преступной деятельности;
- государства, предоставляющие финансирование и поддержку террористической деятельности, в которых имеются установленные террористические организации.

При оценке риска по типу операции выделяют следующие факторы, которым также можно было бы дать оценку:

- деятельность, связанная с совершением сделок с драгоценными металлами;
- деятельность клиента, связанная с организацией и содержанием тотализаторов и игорных заведений (казино, букмекерских контор)

- связь с производством оружия или посредническая деятельность клиента по реализации оружия;
- туристическая деятельность;
- деятельность клиента связана с интенсивным оборотом наличности (в том числе оказание розничной торговли, общественного питания, розничная торговля горючим на бензоколонках и газопроводных станциях);
- деятельность клиента, связанная с благотворительностью или иным видом нерегулируемой некоммерческой деятельности.

Помимо выявления вышеуказанных рисков, коммерческим банкам необходимо разработать программу идентификации клиентов и их контрагентов для эффективной работы системы контроля над уровнем банковских рисков. Для этого банкам необходимо:

1. Использовать информационно-аналитические системы, позволяющие проводить проверку контрагентов и потенциальных клиентов на стадии приема их на операционно-кассовое обслуживание.

2. На основе скоринговых методов оценки, разрабатывать и внедрять в своей практике модели оценки уровня риска клиентов в сфере ПОД/ФТ. Эти модели должны включать в себя количественные и качественные критерии оценки, постоянно совершенствоваться на основании статистических данных и подстраиваться под обновляемые требования.

3. Процедуры сбора, обработки и хранения данных в рамках указанного скорингового метода должны быть автоматизированы, а также адаптивны к внедряемым в банковской деятельности нейросетям.

Таким образом, указанные меры нацелены на совершенствование внутреннего контроля в коммерческих банках и обеспечивают основу формирования эффективной системы противодействия отмыванию преступных доходов и финансированию терроризма.

Список использованных литератур:

1. Конягина М.Н. Внедрение инновационных методов борьбы с незаконными банковскими операциями // Журнал Проблемы современной экономики. – 2018. - №3 (67). – С.183-187
2. О противодействии легализации (отмыванию) преступных доходов и финансированию террористической или экстремистской деятельности: Закон Кыргызской Республики №135 от 31.07.2006 г.
3. Прошунин М.М. Финансовый мониторинг как вид финансового контроля // Вестник Томского государственного университета. — 2010. — 330. — С.105–108.
4. Фитуни Л.Л. Финансовый мониторинг // Межведомственная комиссия по профессиональной переподготовке и повышению квалификации государственных служащих федеральных органов исполнительной власти. — Москва, 2002.
5. Шашкова А.В. Борьба с легализацией незаконных доходов в контексте соблюдения конституционных прав граждан: монография. — М., 2013. — 167 с
6. FATF recommendations international standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation // FATF June 2017. Pp. 7.
7. Приказ ГСФР КР от 24 декабря 2020 года №61/п «Типичные критерии высоких и низких рисков»

ӘОЖ 657.6

МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІК АУДИТІ

Алибекова Б.А.

профессор, э.ғ.к., доцент

«Мемлекеттік аудит» кафедрасы

Л.Н.Гумилев Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ, Қазақстан Республикасы

Қаржылық есептілік аудиті мемлекеттік аудит объектісі қаржылық есептілігінің, бухгалтерлік есебінің және қаржылық жай-күйінің анықтығын, негізділігін бағалауды қамтиды [1].

Қазақстан Республикасында қаржылық есептілік аудитін жүргізуге барлық мемлекеттік аудит органдары құқылы.

Есеп комитеті мен Тексеру комиссиялары қаржылық есептілік аудитін жүзеге асыруда Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидалары мен 300 – Қаржылық есептілік аудитін жүргізу бойынша сыртқы мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың рәсімдік стандартын, Ал ҚР ҚМ ІМАК - Ішкі мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидалары мен «Қаржылық есептілік аудиті» рәсімдік стандартын басшылыққа алады [2;3;4;5].

Мемлекеттік емес аудитпен салыстырғанда мемлекеттік қаржылық есептілік аудитінің шеңбері едәуір кеңірек.

Мемлекеттік сектордағы қаржылық есептілік аудитінің мақсаты қаржылық есептіліктің барлық елеулі аспектілер бойынша, оны ұсынудың қолданыстағы негізіне сәйкес әзірленгені немесе әзірленбегені туралы пікір берумен шектелмейді. Ол тексеріліп жатқан мемлекеттік сектор ұйымының нормативтік-құқықтық актілерді, сонымен қатар бюджет қаражаттарын жұмсау тәртібі мен есеп беру талаптарын, немесе бағдарламалардың, жобалардың және қызметтердің үнемділігі, тиімділігі мен нәтижелілігі туралы талаптарды сақтауы немесе сақтамауы туралы есеп берулерді әзірлеуді қамтуы мүмкін [6].

Жоғарғы мемлекеттік аудит органының аудиторлық мандаты мен заңдардан, нормативтік-құқықтық актілерден, министрліктердің бұйрықтарынан туындайтын мемлекеттік сектор ұйымдарының міндеттері де мемлекеттік сектор аудиторларының аудит жүргізу мен есеп беруді ұсыну бойынша қосымша міндеттерінің пайда болуына әкелуі мүмкін.

Қаржылық есептілік аудитінің ерекшеліктерін айқындай түсу үшін ҚР ҚМ ІМАК жүзеге асыратын қаржылық есептілік аудитін толығырақ қарастырайық.

Комитет тексерулерді жоспарлау кезінде "Е-Қаржымині" интеграцияланған автоматтандырылған ақпараттық жүйесінің ТБЖ/ҚБ кіші жүйесінің ТБЖ (тәуекелдерді басқару жүйесі) құрамдауышын пайдаланады. Әзірленген тәуекел критерийлерінің негізінде осы жүйе жоғары, орташа және төмен тәуекел дәрежесі бар мемлекеттік аудит объектілерін анықтауға мүмкіндік береді. Тәуекелді бағалау қорытындылары бойынша

тексеруге жататын тәуекел дәрежесі неғұрлым жоғары объектілерді қоса отырып, мемлекеттік аудит объектілерінің тиісті жылға тізбесі қалыптастырылады. Яғни, мемлекеттік қаржылық есептілік аудиті аудит объектісі мен аудиторлық ұйым арасында жасалған келісім-шарт негізінде емес, ТБЖ негізделген аудит объектілерінің тізбесіне сәйкес жүзеге асырылады. Мемлекеттік аудит объектілерінің тізбесін қалыптастыру үшін Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің әртүрлі ақпараттық жүйелерінің деректері, оның ішінде қазынашылықтың, Мемлекеттік сатып алу веб-порталының және басқалардың мәліметтері пайдаланылатындығын да атап өткен жөн. Тиісті жылға арналған мемлекеттік аудит объектілерінің тізбелерін қалыптастыру кезінде құқық қорғау органдарының, арнаулы басқа мемлекеттік органдардың ұсыныстары қаралып, есепке алынады.

ҚР ҚМ ІМАК жүргізген аудиторлық іс-шаралар көлеміндегі қаржылық есептілік аудитінің орнын төмендегі кестеден көруге болады (1-кесте).

1-кесте. ҚР ҚМ ІМАК аудиторлық іс-шараларының 2020-2022 жж құрамы мен құрылымы

№	Аудиторлық іс-шаралар	2020 ж		2021 ж		2022 ж	
		саны	үлесі %	саны	үлесі %	саны	үлесі %
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Сәйкестік аудиті	1	50,0	8	88,1	4	80,0
2	Қаржылық есептілік аудиті	1	50,0	1	11,1	1	20,0
Барлығы		2	100,0	9	100,0	5	100,0
Ескерту – ҚР ҚМ ІМАК ақпараттарының негізінде авторлармен құрылған [7]							

Қаржылық есептілік аудиті үлес салмағының сәйкестік аудитіне қарағанда едәуір төмендігіне қарамастан, олардың ауқымдылығын ескерген жөн. Мысалы, тәуекелдерді басқару жүйесіне сүйене отырып 2020 жылы бір іс-шара шеңберінде 15

орталық мемлекеттік орган, 2021 жылы 13 орталық мемлекеттік орган қамтылған. 2022 жылы комитет 11 орталық мемлекеттік органда қаржылық есептілік аудитін жүзеге асыруды жоспарлаған.

Комитет аудиторларымен жүзеге асырылатын қаржылық есептілік аудиті қаржылық есептіліктің, бухгалтерлік есептің дұрыстығын бағалаумен қатар қаржылық есептіліктегі бұрмалаушылықтарды уақтылы жоюға және болдырмауға бағытталған.

Қаржылық бақылау шаралары бюджетке өтеуді, жұмыстарды орындау, қызметтер көрсету, тауарлар беру және анықталған бұзушылықтар сомасын есепке алу бойынша көрсету, нұсқамаларды орындау және кінәлі адамдарды жауаптылыққа тарту жолымен қалпына келтіруді қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылады. (2-кесте).

2-кесте. ҚР ҚМ ІМАК қаржылық бақылауды жүзеге асыру жолдарының 2020 ж құрамы мен құрылымы

№	Қаржылық бақылауды жүзеге асыру жолдары	2020 ж	
		сомасы, млрд.тг	үлесі, %
1	2	5	6
1	Бюджетке өтелгені	11,7	4,94
2	Қайтарылып алынған бюджет қаражаты	15,1	6,38
3	Қалпына келтірілген жұмыстар	55,9	23,61
4	Көрсетілген қызметтер	54,5	23,02
5	Жеткізілген тауарлар	0,4	0,17
6	Жойылған бухгалтерлік қателіктертер	99,2	41,89
Барлығы		236,7	100,0
Ескерту – ҚР ҚМ ІМАК ақпараттарының негізінде автормен құрылған [7]			

Комитетпен қаржылық есептілік аудиті барысында бірқатар жүйелі бұзушылықтар анықталған. Олар: мемлекет

активтерінің сақталуын қамтамасыз етпеу және оларды есепте дұрыс көрсетпеу, дебиторлық берешекті қайтару бойынша уақтылы шаралардың болмауы, мемлекет активтерінің тиімсіз басқарылуы; нормативтік-құқықтық базаның және мемлекеттік органдардың ішкі бақылау жүйесінің жетілмегендігі.

Зертеулеріміз Комитет қаржылық есептілік аудитін жүргізуде жаңа тәсілдерді енгізуге тиісті назар аударатынын көрсетеді. Мысалы, 2019 жылдан бастап ынталандыру принципіне негізделген мемлекеттік аудиттің жаңа тәсілдері қолданылуда. [9]. Олар бухгалтерлік есепте бұзушылықтар жасау тәуекелі жоғары және орташа барлық бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің қаржылық есептілігін нақты уақыт режимінде жыл сайын қамтуды көздейді. Бұл бұзушылықтарды уақтылы жоюға, мемлекеттік органдардың шоғырландырылған қаржылық есептілігінің елеулі бұрмалануына және тиісінше оларды республикалық бюджеттің қаржылық есептілігіне көшіруге жол бермеуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, бұзушылықтардың жолын кесу мен оларға жол бермеу мақсатында қаржылық есептілік аудитін әрі қарай дамытудың негізгі жолы - электронды аудитке бағытталған қаржылық есептілік аудитінің жүйесін енгізу деп санаймыз. Электрондық қаржылық есептілік аудитіне көшу оны мемлекеттік аудит объектілеріне шықпай-ақ жүргізуге мүмкіндік беру арқылы аудит объектілеріне түсетін әкімшілік жүктемені азайтумен қатар, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. ҚР «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы №392-V Заңы
2. Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2020 жылғы 30 шілдедегі № 6-НҚ нормативтік қаулысы (08.07.2021ж өзгерістермен) - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000021070>
3. Сыртқы мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың рәсімдік стандарттарын бекіту туралы. Республикалық

бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті Төрағасының 2016 жылғы 31 наурыздағы №5 - НҚ қаулысы

4.Ішкі мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы. ҚР Қаржы министрінің 2018 жылғы 19 наурыздағы № 392 бұйрығы (14.07.2021 өзгерістермен) – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800016689>

5.«Қаржылық есептілік аудиті» рәсімдік стандартын бекіту туралы. ҚР Қаржы министрінің 2017ж 24.04 №272 бұйрығы (13.06.2018ж өзгерістермен). - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015209>

6.INTOSAI кәсіби стандарттар жүйесі - <https://www.issai.org/>

7.Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Ішкі мемлекеттік аудит комитетінің ресми сайты - URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kvga?lang=kk>

ӘОЖ: 334.021

САҚТАНДЫРУ РЫНОГЫН БАСҚАРУДАҒЫ ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ

Жадигерова О.Ж.

э.э.к., ассоц.профессор,

Бизнес және құқық жоғары мектебі,

Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті,

Алматы қ., Қазақстан, olia_kz@mail.ru

Әлемдегі сақтандыру нарығын мемлекеттік қадағалау мен реттеу үрдістерінің бірі сақтандырушылардың ұлттық нарықтағы іс-қимылдарын ырықтандыру және шетелдік сақтандырушыларды ұлттық сақтандыру нарығына енгізу болып табылады. Шетелдік тәжірибе сақтандыру нарығының қазақстандық моделін құру кезінде кеңінен қолданылды. Болашақта отандық сақтандыру нарығының халықаралық сақтандыру нарығымен интеграциясы сақтандыру рыногын мемлекеттік басқарудың мемлекетаралық деңгейіне көшуді, сондай-ақ қаржылық есептілікті халықаралық стандарттарға беруді талап етеді.

Шетелдік ұлттық сақтандыру рыногының практикаларын талдап, бұларды елімізде пайдалану шамасын біршама

экономистер қарастырған. Олар шетелдік сақтандыру рыногын мемлекет тарапынан реттеудің екі моделін кездеседі: континенталдық және либералдық.

Сақтандыру рыногының континентальдық моделі – ол сақтандыру іс-әрекеті барысында ағымдағы заңдардың талаптарының орындалуын жүйелі сипатта бақылау; сақтандыру компаниялары мен сақтандыру рыногының өзге де субъектілерінің іс-әрекеттерін нақты айқындау.

Сақтандыру рыногының либеральдық моделі – ол сақтандырушылардың іс-әрекеттерін басқаруда рыногтық тетіктерінің басым болуы, сақтандырушылардың есебі бойынша, сақтандырушы компаниялардың қаржылық ахуалдарын үздіксіз бақылау. Оларды іске асыру түрлері: орталықтанған либеральдық модель; орталықтанбаған либеральдық модель.

Сақтандыру рыногының континентальдық моделін қолданушы елдерге: Франция, Германия, Испания, Италия, Япония, Ресей, Қазақстан, Венгрия, Польша т.б.

Ал сақтандыру рыногының либеральдық моделін қолданушы елдерге США, Канада, Австралия, Великобритания. Интеграциялық бірлестіктер.

Сонымен бірге сақтандыру рыногының континентальдық моделінің *артықшылығы*: қаржылық тоқырау кезінде тез шешім қабылдау және тоқырауға қарсы саясат ұйымдастыру мүмкіндігі, бақылау.

Сақтандыру рыногының континентальдық моделін *артықшылығы*: рыногтың өзін-өзі реттеу тетігі дамыған. Интеграциялық бірлестіктерде Бірыңғай сақтандыру рыногын құру үшін тиімді.

Сақтандыру рыногының континентальдық моделінің *кемшіліктеріне*: монополисттердің бәсекелестігі рыногында тиімділігі аз.

Сақтандыру рыногының континентальдық моделінің *кемшіліктеріне*: дамыған нарық жағдайында ғана қолдану тиімді.

Осы екі модельдің басымдықтарын зерттей отырып, бірнеше елдің практикасын зерттейік. Континентальдық модель, роман-герман құқықтық жүйесіндегі Германия, Франция, Италия, Испания, Жапония тәрізде елдерде пайдалынады. Осы модельдің басты белгілері: сақтандыру қызметін жүзеге асыру

барысында қолданыстағы заңдардың талаптарының орындалуын жүйелі сипатта бақылау; сақтандыру компаниялары мен сақтандыру рыногының өзге де субъектілерінің іс-әрекеттерін нақты белгілеу. Осы модель негізінде сақтандыру компанияларының қызметінің басты параметрлерін сақтандырудың жұмыстарын бақылайтын органдары тағайындайды.

Либеральдық модель, англо-саксон құқылық жүйесіндегі АҚШ, Ұлыбритания, Австралия, Канада тәрізді мемлекеттерде пайдалынады. Осы модельді айқындайтын басты параметрлері: сақтандырушылардың іс-әрекеттерін басқаруда рыногтық тетік басым болады, сақтандырушы компаниялардың есептері бойынша бақылаушы органдар тарапынан бұлардың қаржылық ахуалдарына үздіксіз бақылау жүргізіледі. Әр мемлекеттің мемлекеттік құрылымына орай либеральдық модель шеңберінде бұның тағыда бір түрін көрсетуге болады: орталықтанған және орталықтанбаған либеральдық модель.

Сонымен, сақтандыру рыногын мемлекет тарапынан басқарудың *орталықтанған либеральдық моделі* Ұлыбританияға тән. Бұнда сақтандыруды бақылаудың бір органы құрылған және барлық сақтандырушы компанияларға ортақ жалпы ережелер мен нормативтер тағайындалған. Ұлыбританияның бақылаушы органының басты функциясы лицензиялау және сақтандыру компаниялардың қаржылық ахуалдарын бақылау болып саналады.

Ұлыбританияның сақтандыру рыногын мемлекет тарапынан басқару жүйесінде өзін-өзі реттеу институты өте жақсы дамыған. Ұлыбританияның өзін-өзі реттеу ұйымдарға, сақтандыру рыногын тиімді өркендетуге және сақтандыру компанияларының ағымдағы сақтандыру қызметін бақылауды жүзеге асыруға бағышталған біршама функциялар берілген.

Орталықтанбаған либеральдық модельдің классикалық моделінің негізі АҚШ атауға болады, бұндағы экономикалық федерализм сипатындағы мемлекеттік құрылым бұл модельге сай келеді. АҚШ-та әр штатта сақтандыру жүйесі қалыптасқан және бұлар сол штаттың басқарушы органдарының бақылауында. АҚШ-та бірыңғай сақтандыру бақылауы жоқ. Федералдық деңгейде нешестүрлі штаттағы сақтандыру компанияларының іс-

әрекеттеріне қатысты кішкене ғана проблемалар реттеледі. Осы модельдің реттеудің бірыңғай жүйесін қажет етпегенімен, реттеудің жалпы қағидалары қарастырылған. Бұлардың қатарындағы бастылары федералдық және сыртқы әдістер болып саналады. Әр штаттың реттеуші органдары, сақтандырушылардың капиталының мөлшеріне, сонымен қатар олардың төлем қабілеттілігіне, салық салуға, сақтандыру қорларына қойылатын талаптарға, сақтандырушылардың пайдаларын бөлуге бақылаулар жасауға міндетті.

Сөйтіп, сақтандыру заңнамасы түрлі экономикалық жүйелерде сақтандыру қызметін реттейтін өзінің айырықша құқықтық және нормативті актілер жиынынан тұрады. Айталық, Францияда сақтандыруды құқықтық реттеу сақтандыру рыногын ұйымдастыру мен бұны басқарудың барлық жақтарын қамтитын 1976 жылы қабылданған Сақтандыру кодексінде шоғырланған. АҚШ-да сақтандыру саласы монополияға қарсы заңға жатпайтын бірден бір саласы болып табылады. Ұлыбританияда сақтандыру қызметінің заңнамалық базасын 1982 жылдың сақтандыру компаниялары туралы заңы құрайды, бұл заңда лицензиялау, төлем қабілеттілік, активтер мен пассивтерді бағалау, инвестициялар жайында проблемалар қарастырылған.

Сақтандыру қызметінің мемлекет тарапынан басқару үлгісінің материалдық базасынан әкімшілік институттардың топтамасы құрайды. Рыногтық үлгідегі нешетүрлі экономикалық кешенде сақтандыру секторында мемлекет тарапынан билікті сақтандыруды қадағалау органдары жүзеге асырады. Сақтандыруды басқару тетіктерінде бұлар шешуші орталық роль атқарады. Еліміздегі заңдармен қадағалау органның құқықтық мәртебесі, бұның басты қызметтері, құқықтары мен міндеттері, орталық органдар мен территориялық бөлімшілердің құрылымы анықталды. Неше түрлі мемлекеттік заңдық жүйелер бойынша қадағалау органның қызметін ұйымдастыруға айырықша объектісі тән болады. Елімізде, бірнеше европалық мемлекеттерінде (Швеция, Ұлыбритания, Германия), және Жапония тәріздес елдің түгел дерлік аймақтарына сақтандыру қадағалауды ұйымдастыру бірдей болып келеді.

Сақтандыру операцияларын жүргізуге рұқсат беру баспасында басты критерийлердің біріне жататын сақтандыру

өнімнің сапасы болып саналады. Лицензияланатын сақтандыру түрлеріне қарай ережелер тиісті бекіту рәсімдерінен өтеді. Айталық, АҚШ мемлектінде әрбір сақтандыру ұйымы бойынша бекіту рәсімі жеке өткізіледі. Кей жағдайларда сақтандыру типтік ережелер тұрғысында жүргізілуі ықтимал (Канада, Германия, Франция). Ал Ұлыбританияда қадағалау органдары тарапынан келісім-шарттардың мазмұнын алдын ала тексеру рәсімі қарастырылмаған екен.

Сақтандыру қызметін жүргізуге рұқсат ету проблемаларының қатарына шетел сақтандыру ұйымдарымен сақтандыру операцияларын еркін жүргізу шамасы басты орын алады. Айтатын болсақ, өркендеген мемлекттің түгелі Еуропалық қауымдастық кеңістігіндегі сақтандыру рыногына салыстырмалы оңай сипатта қол жеткізеді. Олардың қатарына, Швейцарияда шетелдік сақтандыру капиталымен жұмыс жасауға аса ыңғайлы жағдай болағанын атап айтуға болады. Ойымызша, ол бұл мемлееттің халықаралық қаржы орталығы ретіндегі маңызды мәртебесіне ие болғанымен нақтыланады.

Еуропалық Одаққа мемлекеттердің қосылуы сақтандыру капиталының құрылымына өздерінің ықпалын тигізді. Айталық, Венгрияда сақтандыру саласында шетел инвесторлардың үлесі 94%-ды, Латвияда - 50%-ды, Чехияда - 35%-ды, Словакия мен Эстонияда 30%-ды, Польшада - 17%-ды құрайды [16].

Испанияда сақтандыру рыногының либерализациялау барысында шетел капиталының жақсы дамуы, ұлттық ұйымдардың қосылуы мен сатып алынуы байқалды. Дегенмен, бүгінгі күнге шейін рыногтық қатынастарды орнатып жүрген бірнеше мемлекеттерде шетелдік сақтандыру ұйымдарының қызметінде кейбір шектеулер әліде байқалады және сақталуда. Айталық, Аргентинада резидент еместер ұлттық ұйымдарға қарағанда анағұрлым күшейтілген салық режиміне жатады, бұлармен табысты шетелге аудару процесі күшейтілген бақылауда болады. Сөйтіп, бұлар сақтандырудың барша түрлері бойынша ұлттық қайта сақтандыру институтына өз портфелінің алпыс пайызын беруге тиесті. Инвестициялық қызметке шектеулер қойылады.

Рыногтық экономикасы дамушы мемлекеттерде сақтандыру рыногтардың дамуы шетелдік ұйымдармен ұлттық

ұйымдарды «жолын кесу» зор қауіпке тәуелді болады. Ұлттық сақтандыру жүйелерін қорғау мақсатында Дүниежүзілік сауда және даму жайындағы конференциясы барысында тұрақты сақтандыру комиссиясы бірнеше протекционистік іс-шаралардан тұратын арнайы ұсыныстарды дайындаған еді. Алғашқы сатыды бұндай талаптардың керектігі практика жүзінде талданылған, мысалы, Литва, Польша, Венгрия мемлекеттерінде түгелдей шектерді алып тастау бойынша ұлттық сақтандыру рыногы жоқ болды.

Әлемдік сауда компанияларының басты принциптерінің бірі капиталдың еркін қозғалысы болып саналады. Бұл тұрғыда оңтүстік-шығыс рыногы дәстүрлі консерватизммен айқындалады. Жапонияда шетелдік сақтандыру ұйымдары тіркеу және лицензия алу процедураларынан өтеді. Сонымен бірге, резидент емес сақтандыру ұйымдары бөлімшені ашу үшін 200 млн. көлемінде депозиті болуы керек, ал еншілес ұйымдары бойынша 1 млрд. шамасында қосымша капитал керек. Қытай мемлекетінде ішкі қаржы рыногында шетелдік қатысушылардың қатысуын шектейді. Шетел сақтандыру ұйымдарға байланысты арнайы тіркеу талаптары мен капитал деңгейі негізінде критерийлер пайдаланады. Шетел ұйымдарының қызмет ету шекарасы Шанхай мен Гуанчжоу қалаларымен шектелген, бұлар жалпы инвестициялық қоржынның 10%-дан көп емес қытайлық корпоративтік құнды қағаздарын сатып алуы мүмкін.

Сақтандыру қадағалау органдары сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығына аса назар аударады. Қаржылық зерттеу жасалатын басты факторларға қаржылық ахуал, төлемдер мен дебиторлық берешектің деңгейі жатады. Осы сатыда мемлекет тарапынан басқару кейде сақтандыру ұйымдардың банкроттыққа ұшырау жағдайына арнайы сақтандыру резерв қорын ұйымдастыру бойынша жүзеге асыруы мүмкін. Ұлыбританияда сақтандырушының құқықтарын қорғау заңына қарай тұтынушыларды қорғау негізінде басқарма құрылған болатын, ал бұның қолдауымен сақтандыру ұйымдарымен төленетін таза сыйақылар есебінен қызмет жасайтын сақтандырушылар бойынша арнайы өтеу сақтандыру қоры құрылған. Қандай да бір сақтандыру ұйымның банкроттыққа ұшырау ахуалында міндетті сақтандыру келісім-

шарты негізінде өтемақы беріледі. Тіпті 1925 жылы осындай тетік негізінде жұмыс істейтін Лойд орталық кепілдік қоры құрылған болатын. Өтемақының көлемі синдикаттың сыйымдылығына қатысты болады. Кейбір кезде осындай жағдайларда синдикаттар өтемақыны алуға мүмкіндіктер туғызады. Жалпылама қарағанда делдалдардың басты квалификациялық талаптары, қызмет ету шеңберіне сәйкес ұлттық заңмен орнатылуы керек. Ұлыбританияда 1977 жылдың сақтандыру брокерлері туралы Заңмен сақтандыру брокерлердің тіркеу Кеңесі құрылған еді. Бұл Кеңеске бақылау және басқару функциялары берілген еді, олар белсенді брокерлер мен брокер конторалардың реестірін жүргізеді екен.

Бүгінде мемлекетаралық интеграция, интернационалдандыру, жаһандану процесстері салдарынан сақтандыру қызметін басқарудың нешештүрлі ұлттық үлгілері арасында шекаралардың біртіндеп алынып тасталынуы байқалады. Осы процесстер негізінен кең халықаралық желісі бар сақтандыру ұйымдардың қызметін басқару бойынша бірегей әдістерді әзірлеу қажеттілігімен туындаған деп айтамыз. Осы тұста жаһандық экономикалық қарым-қатынастарды кеңейту мен интернационалдандыруды реттеуден максималды табысты транұлттық компаниялар алады.

Интернационалдандыруды реттеу қалыптасқан үрдістерді қалыптастыру қажеттілігімен түсіндіріледі. Кей мемлекеттердегі тартымды инвестициялық шарттар қаржылық ресурстардың айтарлықтай ағынын әкелуі ықтимал.

Сөйтіп, экономикалық режимдердің ырықтандыруы бір мезгілде осы процесстердің шарты мен салдары болып саналады. Бір жағынан, ұлттық жүйелерде экономикалық және әкімшілік кедергі болатын жағдайлардың алып тасталынуы не болмаса жұмсаруы объективті жағдай, екінші жағынан, трансұлттық капиталдың жандануы. Интеграциялық процесстер экономикалық агенттер шамасында ғана емес, макроэкономикалық шамада да жүргізіледі. Бұл мемлекеттердің институционалдық жүйесін бір іздендіру мен жақындасу процесі әлі жалғасуда. Сонымен, қарастырылған сақтандыру рыногын басқарудың институционалдық аспектілері және сақтандыру рыногын өркендету мен тиімді басқарудың үлгісін жасаған шет

мемлекеттердің практикаларын ескере отырып, елімізде сақтандыру рынгонын басқарудың тетіктерін дамытып, жетілдіу кажет деп білеміз.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Крылова М.М. Государственное регулирование страхования: международная практика //Страховое дело. - 2011.- № 1. - С.10-12.
2. Страхование: учебник для вузов / Л.А. Орланюк-Малицкая под редакцией Л.А. Орланюк-Малицкой, С.Ю. Яновой. - изд. - Москва: Издательство Юрайт, 2020. - 481 с
3. Мазаева М.В. Страхование: учеб. пособие для вузов / - М.: Издательство Юрайт, 2019. - 136 с.
4. www.google.kz

УДК 330.332:631

АКТУАЛЬНОСТЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жангирова Р.Н.

профессор

Бердимурат Н.Б.

*зав. кафедрой «Учет, аудит и финансы», КазНАИУ
г. Алматы, Республика Казахстан*

Аграрный сектор считается одной из важнейших сфер экономики Республики Казахстан. Страна имеет огромные возможности освоения возобновимых природных ресурсов в широком масштабе. Казахстан благодаря значительной территории и наличию большинства видов природно-климатических зон является уникальной страной для ведения сельского хозяйства. Сложность и многоуровневость АПК характеризуют множественность отношений между субъектами инновационной деятельности и их разную интенсивность, а неоднородность развития территориально-отраслевых образований существенные различия в инновационном потенциале локализованных хозяйствующих субъектов и специфику течения инвестиционных процессов в границах региональных социально-экономических систем. Каждая сфера

национальной экономики обусловлена собственной особенностью, определяющей не только направления и темпы ее развития, но и влияющей на организацию инновационной деятельности. Применение имеющихся знаний и технологий имеет очень устойчивый потенциал для повышения производительности. В настоящее время инновационное развитие агропромышленного комплекса представляет собой динамический процесс количественных и качественных изменений с целью его развития под влиянием факторов внешней среды и собственного инновационного потенциала. Следует учесть, что важнейшей потребностью любого агропромышленного предприятия является организация продвижения и реализации продукции [1].

Восстановление и устойчивый рост агропромышленного производства, обеспечение конкурентоспособности сельхозпродукции и продуктов ее переработки неразрывно связаны с нововведениями. Инновации в сельском хозяйстве способствуют повышению результативности использования ресурсов, высвобождению численности занятых. Благодаря внедрению новейших технологий в производство решается проблема занятости – посредством создания новых высокооплачиваемых рабочих мест. Инновации как процесс постоянного внедрения в производство новых сортов растений, новых пород, видов животных и помесей птицы, новых технологий, форм организации и управления являются материальной основой роста производительности труда. Предприятия, активно внедряющие новшества, достигают высоких показателей эффективности производства.

Современные научно-технические достижения открывают инновационные возможности для решения основных экологических проблем, например, борьбы с изменением климата, дефицитом воды и деградацией почвы. В то же время в области НТП необходимо перейти на более высокие темпы разработки и освоения научно-технических решений в агропромышленном производстве. Нужен следующий перечень технологий:

- точного сельского хозяйства на базе электроники и робототехники;

- развития органического и почвосберегающего сельского хозяйства, восстановления плодородия деградированных почв;
- племенного дела, ускоренной селекции и семеноводства;
- глубокой переработки сельхозсырья, включая биотехнологии;
- продукции личного и функционального питания нового поколения, в том числе с лечебно-профилактическими свойствами;
- полной локальной утилизации и переработки сельскохозяйственных отходов и др. [2].

Цель цифровизации агропромышленного комплекса - повышение производительности и эффективности труда через внедрение цифровых технологий и вовлечение бизнеса в разработку ИТ-решений для сельского хозяйства. Создание цифровой экономики предполагает новый революционный этап активного использования достижений научно-технического прогресса в социальной и экономической деятельности, а также во внешней и внутренней политике государства. И здесь необходимо обратить внимание на специфику интеграции различных отраслей и сфер в цифровую экономику, адаптацию и готовность их участников к ее построению и развитию; возникающим требованиям, возможностям и условиям.

Так, в АПК необходимо выделить такие основные направления формирования цифровой экономики, как автоматизация производственно-технологических процессов; системы управления на всех уровнях (разработки и внедрения автоматизированной системы управления); рабочих мест (технолога, бухгалтера и т.п.); логистики (движения ресурсов и готовой продукции); взаимосвязей субъектов АПК с партнерами, потребителями, конкурентами, инвесторами, органами власти и т.д. [3].

Интенсивное внедрение цифровизации и Интернета вещей в сельское хозяйство позволяет трансформировать наименее ИТ-зависимую отрасль в высокотехнологичный бизнес благодаря взрывному повышению производительности и сокращению непроизводственных затрат. Долгое время сельское хозяйство не было привлекательным бизнесом для инвесторов из-за

продолжительного производственного цикла, подвластности природным рискам и высоким потерям урожая при возделывании, уборке и хранении, невозможности автоматизации биологических процессов и отсутствия прогресса в росте производительности и инноваций. Использование информационных технологий в аграрной сфере ограничивается применением компьютеров и программного обеспечения в основном для управления финансами и отслеживания коммерческих транзакций. Не так давно фермеры начали использовать цифровые технологии для мониторинга посевов, скота и различных элементов сельскохозяйственного процесса.

Работа предприятий в сферах аграрного производства, инноваций, коммерческих и финансовых услуг требует гораздо более значительных единовременных инвестиций при длительных сроках окупаемости, а также серьезной поддержки со стороны государства. Современный этап развития – один из сложных, когда остро встали вопросы, без решения которых невозможно дальнейшее разумное движение.

Беспрецедентная изменчивость, повышенная нестабильность, хрупкость безопасности – эта реальность, которая требует инноваций, способов адаптации и выживания для каждой отдельной системы, подсистемы, элемента. Усиление дифференциации, «трудности роста», новые экономические реалии выдвигают проблему, задачи устойчивого развития и его способность противостоять неблагоприятным ситуациям.

Эффективность агропромышленного производства достигается взаимным переплетением науки и практики, внедрением в производство передовых инновационных технологий. Распространение технологий цифровизации в сельском хозяйстве Казахстана будет способствовать повышению производительности труда, увеличению вклада аграрной отрасли в рост ВВП страны и станет акселератором экспорта сельхозпродукции на зарубежные рынки. Мировое сельское хозяйство ориентируется на усиление наукоемкости своей продукции. Особенно это видно на примере экономически развитых стран. Именно это позволяет им поддерживать баланс на внутреннем продовольственном рынке по спросу и предложению, легко проникать на ведущие международные

рынки, вытеснять и разорять отечественных производителей. Поэтому Республике Казахстан необходимо ставить задачи инновационного развития и последовательно двигаться в направлении их решения. В современных условиях в Казахстане особое внимание уделяется аграрному сектору, поскольку его намерены сделать одним из ключевых драйверов экономики. Приоритетом развития агропромышленного комплекса является рост производительности за счет внедрения новых технологий и переработки продукции, в том числе для дальнейшего экспорта. С каждым годом наблюдается повышение инвестиционной поддержки сельского хозяйства [4].

Инвестиции в научные исследования и разработки в секторе производства продуктов питания имеют решающее значение и должны быть направлены на повышение производительности в сочетании с улучшением устойчивого развития и поддержкой экосистемных услуг. Наряду с развитием науки необходимо учитывать, как сделать эти достижения коммерчески устойчивыми и, соответственно, могут ли они быть развернуты в больших масштабах. Решение важнейших проблем аграрного сектора напрямую связано с усилением научных исследований и трансфертом высокоэффективных технологий. В связи с этим перед отечественной сельскохозяйственной наукой поставлены качественно новые задачи - повышение качества и эффективности научных исследований, расширение международного сотрудничества. Представляется необходимым углубленное изучение, осмысление главных аспектов, поиск новых инструментов, выработка алгоритма управления и практических действий для достижения устойчивого развития. С этой целью исследование возможностей должно осуществляться на основе всесторонней оценки применительно к реальной ситуации. Конкурентоспособность агробизнеса можно повысить путем удешевления удельных издержек за счет применения инноваций не только в новых технологиях, но и в методах работы в производственном процессе, подходах к маркетингу, дизайне продукции, методах обучения, качестве продукции и производительности труда [5].

Таким образом, возможности модернизации отрасли огромны, сельское хозяйство в мире превращается из

традиционной в высокотехнологичную сферу, способную создавать новые рынки не существовавших ранее инновационных решений и разработок, решающих большое количество существующих проблем.

Производительность — основной двигатель устойчивого долгосрочного роста Казахстана. На уровень производительности труда влияют применяемое оборудование и технологии, организация производства, квалификация работников и другие факторы.

Список литературы:

1. Огнивцев С.Б. Цифровизация экономики и экономика цифровизации АПК // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2019. - №2. - С.77-80.
2. Развитие и повышение конкурентоспособности сельского хозяйства России в условиях углубления интеграции в ЕАЭС: науч.-практ. изд. – М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 2018. 348 с.
3. Щетинина И., Стенкина М. Взаимодействия субъектов АПК в условиях цифровой экономики // АПК: экономика, управление. - 2017. - № 10. - С.23-33.
4. https://kzaif.kz/politic/selskoe_hozyaystvo_-_osnovnoy_resurs_kazahstana_v_eaes
5. ОРК Сельское хозяйство – Анализ отрасли. – Алматы: Консорциум ассоциаций АПК, 2019. – 83 с.

УДК 338.012

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Есперов Е.И.

к.э.н, зав. кафедрой «Финансы и учет»

Международный Таразский инновационный институт,

г. Тараз, Казахстан

В агропромышленном комплексе страны в настоящее время, как и в других отраслях экономики, происходят серьезные «цифровые» преобразования. Выявление их направлений, характера и степени влияния, в целом, на сельское хозяйство – важная актуальная задача. Сегодня цифровые технологии

являются ключевым элементом экономического развития. Обработка документов, нехватка рабочей силы и отсутствие современных технологий приводят к экономическому спаду, который, в свою очередь, приводит к снижению качества обслуживания клиентов.

Страны, использующие передовые технологии, реализуют новые проекты. Например, Китай интегрирует цифровое производство Internet Plus в свою программу наряду с традиционным производством. Сингапур разрабатывает концепцию «умной экономики» и умной страны и призывает бизнес и экспертные структуры работать вместе. Программа Южной Кореи «Креативная экономика» направлена на развитие человеческого капитала и способствует применению информационных и коммуникационных технологий.

Таким образом, современные технологии позволяют ускорить развитие производственных и бизнес-процессов. В 1995 году Дональд Тапскотт, специалист по бизнесу и консалтингу, предложил новый термин. Этот термин описывает инновационные тенденции в мировой экономике - «цифровая экономика» [1, с.240]. В своей работе он показывает, как информационные и коммуникационные технологии влияют на жизнь человека. Использование информационных коммуникаций в различных сферах - основа новой экономики [2, с.18]. До настоящего времени цифровизация в сельском хозяйстве преимущественно сводилась к автоматизации отдельных видов деятельности (мониторинга состояния посевов, контроля здоровья животных, автоматизации сбора урожая и проч.) и бизнес-процессов (сбыт сельхозпродукции через маркетплейсы и др.).

Одними из проблем развития цифровых технологий в отраслях сельского хозяйства является не информированность потребителей о возможностях цифровых технологий, отсутствие денежных средств на приобретение и отсутствие государственных проектов для поддержки малого бизнеса по приобретению IT-продукции и услуг. Ограничением для развития цифрового сельского хозяйства является цифровое неравенство между городом и селом, прежде всего в части подключения к Интернету сельскохозяйственных предприятий

имеют к нему широкополосный доступ), и острый дефицит кадров с цифровыми компетенциями в отрасли. Качественный рынок в цифровизации АПК в ближайшее десятилетие возможен с появлением сплошного интернет-покрытия на сельских территориях и ростом обеспеченности сельского населения смартфонами, планшетами и подобными устройствами. Это, с одной стороны, поможет развитию кадрового потенциала, а с другой - откроет сельхозпроизводителям доступ к различным цифровым платформам, решениям на основе анализа больших данных. На современном этапе развития расширяются возможности «умной» автоматизации и применения комплексных систем точного земледелия, осуществляющих сбор данных и принятие решений по управлению производственными процессами и сельскохозяйственной техникой. Технологии умного производства (Smart Manufacturing) - системы, интегрирующие различные инструменты управления сельскохозяйственным предприятием, в том числе на основе облачной среды, будут не только распространены среди крупных агрохолдингов, но и адаптированы под нужды малых форм хозяйствования. Цифровые технологии также будут способствовать снижению экологической нагрузки на сельское хозяйство, повышению эффективности использования природных ресурсов, росту устойчивости к неблагоприятным агроклиматическим явлениям. По нашему мнению цифровизация позволяет достичь ряда косвенных и социальных эффектов, включая снижение диспропорций качества жизни между городом и селом, обеспечение экономической и социальной интеграции мелких сельхозпроизводителей в продовольственные системы и предоставление сельским жителям инструментов повышения цифровой грамотности и расширения набора компетенций.

В РК потребность в цифровой трансформации отрасли вызвана в первую очередь низкой производительностью труда, технологическим отставанием от стран-конкурентов и необходимостью развивать глубокую переработку сельскохозяйственной продукции для наращивания и повышения качества экспорта. Наибольший спрос на цифровые технологии в республике формирует крупный бизнес, обладающий свободными ресурсами для развития цифровой инфраструктуры.

Автоматизация производственных процессов и интеллектуальные системы управления предприятиями способствуют снижению издержек на фоне жесткой конкуренции и повышению конкурентоспособности, в том числе на внешних рынках. Технологии манипулирования будут все шире применяться в условиях автоматизации сельскохозяйственных процессов (обработки посевов, сбора урожая, ухода за скотом). По оценкам ВШЭ, внедрение сельхозтоваропроизводителями цифровых решений для агротехнических и логистических процессов обеспечат снижение себестоимости продовольствия в отдельных подотраслях на 15% и более. По подсчетам экспертов, несмотря на то, что мировой рынок «умных» теплиц не превышает 3% от общего количества тепличных сооружений, их количество ежегодно растет на 9%. «Умные» теплицы позволяют управлять всем процессом полива и регулирования микроклимата. Применение же автоматизированных систем откорма, дойки и мониторинга здоровья животных, по оценке экспертов, позволяет повысить надои на 30-40% и более рационально использовать имеющуюся кормовую базу. Кроме этого, имеются технологические решения для повышения эффективности ветеринарного обслуживания, которые позволяют вести индивидуальный ветеринарный учет, единую базу данных животных, учет владельцев животных [3, с.47].

Цифровое сельское хозяйство позволит создать системы, для которых будут характерны высокая продуктивность, предсказуемость и способность адаптироваться к изменениям, в том числе и к тем, которые провоцирует меняющийся климат. Это, в свою очередь, может способствовать повышению уровня продовольственной безопасности, доходности и устойчивости. Существует ряд условий, которые определяют формат цифровых преобразований в сельском хозяйстве с учетом сложившихся контекстов:

–минимальный набор условий позволяющих использовать технологии, включает базовые условия: это наличие, подключенность, финансовая доступность, компьютерная грамотность, образование в области ИКТ, а также политические меры и программы (электронное правительство) в поддержку цифровых стратегий;

–сопутствующие (способствующие) условия, то есть факторы, делающие внедрение технологий возможным: использование Интернета, мобильных телефонов и социальных сетей, навыки работы с цифровыми технологиями, поддержка культуры предпринимательства и инноваций в агропродовольственном секторе. Наряду с базовыми условиями, существует ряд важных факторов, способствующих цифровизации сельского хозяйства. Три основных фактора

–это использование фермерами и работниками служб распространения сельскохозяйственных знаний интернета, мобильных сетей и социальных сетей;

– наличие у сельского населения навыков использования цифровых технологий;

–культурная среда, подталкивающая сельских предпринимателей к внедрению цифровых технологий и инноваций. [3, с.46]. В будущем удешевление и повышение точности сенсорного оборудования (полевые датчики, датчики контроля состояния производственных помещений, состояния сельхозоборудования и техники, здоровья скота, потребления водных ресурсов, сточных вод и проч.) позволят большему числу предприятий перейти к непрерывному сбору и анализу данных внутренней и внешней среды в режиме реального времени.

В Республике Казахстан внедрение цифровых технологий и платформенных решений в сельском хозяйстве направлено на обеспечение технологического прорыва и достижение стратегических целей развития АПК. Приоритетом государства в сфере цифровизации сельского хозяйства является создание и внедрение национальной платформы «Цифровое сельское хозяйство». Предполагается, что все данные об объектах сельскохозяйственных ресурсов (земли сельскохозяйственного назначения, рабочий и продуктивный скот, сельскохозяйственная техника), сельскохозяйственном сырье и готовой продукции будут оцифрованы и включены в цифровую платформу. Предполагая системные изменения, цифровизация сельского хозяйства может способствовать упрощению взаимоотношения сельхозтоваропроизводителей с государством (облегчение документооборота, получения льготного

кредитования, получение доступа к цифровым платформам), улучшению ситуации в надзоре и сертификации агропродукции, экологическом контроле, развитию образовательной сферы [4, с.211.].

Таким образом, цифровое сельское хозяйство позволит создать системы, для которых будут характерны высокая продуктивность, предсказуемость и способность адаптироваться к изменениям, в том числе и к тем, которые провоцирует меняющийся климат. Это, в свою очередь, может способствовать повышению уровня продовольственной безопасности, доходности и устойчивости.

Список литературы:

- 1.Тутуева Н.В., Корабейникова О.А. О повышении эффективности производства зерна // Известия Оренбургского государственного аграрного университета, 4 (32), 2018. С.240.
- 2.Казанин В.В. Зерновое хозяйство Алтайского края // АПК: экономика и управление, №1, 2017. С.17-21.
- 3.Норалиев Н.Х., Юсупова Ф. Е. Цифровые технологии в сельском хозяйстве // Вопросы науки и образования 2018 №3 (7). С. 45-49.
- 4.Ашинова М.К., Мокрушин А.А., Чиназирова С.К., Костенко Р.В. Цифровая трансформация отрасли сельского хозяйства Российской Федерации.Новые технологии / New technologies. 2019; (4): 209-220.<https://doi.org/10.24411/2072-0920-2019-10421>

ӘОЖ 338.032

САНДЫҚ ЭКОНОМИКА: ҚҰБЫЛЫСТЫҢ МӘНІ ЖӘНЕ ПЛАТФОРМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кинашева Ж.Б.,

э.ғ.к., доцент, «Экономика және бизнес» кафедрасы

ҚазЕжӘҚА.,

Алматы қ., Қазақстан

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап Ақпараттық технологиялар әлемнің көптеген елдерінің экономикалық дамуында маңызды рөл атқарады. Ғылыми-техникалық

прогрестің арқасында қалыптасуы мүмкін бірыңғай ақпараттық экономикалық кеңістік экономикалық өсуге және еңбек өнімділігін арттыруға, инновациялық жұмыс орындары мен цифрлық активтерді құруға, азаматтардың мүмкіндіктері мен құқықтарын кеңейтуге, жаһандық нарықтарға қолжетімділікті жақсартуға және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, мемлекеттік көрсетілетін қызметтер сапасын арттыруға және т. б. ықпал етеді.

Экономикалық процестерде және оларды басқаруда заманауи ақпараттық технологияларды (цифрлық) қолдануға қатысты "цифрлық экономика" ұғымын Н. Негропonte 1995 жылы енгізген деп саналады. Н. Негропонттің пікірінше, цифрлық экономиканың артықшылықтары: ақпараттық көлеммен алмастырылатын өнімнің физикалық салмағының болмауы, электронды тауарларды өндіруге арналған ресурстардың төмен құны, өнім алатын аймақтың әлдеқайда аз болуы, сондай-ақ Интернет арқылы тауарларды дереу жылжыту (бұл жағдайда, әрине, нақты сандық тауарлар туралы айтылады) [1]. Цифрлық экономика деп, «Ақпараттық қоғам және жаңа экономика» сөздігі бойынша – цифрлық коммуникация негізінде пайда болатын экономиканы, ал Оксфорд сөздігі бойынша – цифрлық технологияларды, әсіресе интернетті пайдалану арқылы жүзеге асырылатын электрондық транзакцияларды қолдана отырып, жұмыс істейтін экономиканы атайды. Қазақстан Республикасының Үкіметінің «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы қаулысына сәйкес, цифрлық экономика – өндірісті оңтайландыру, бөлу, алмастыру, қолдану және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін арттыру мақсатында электрондық технологияларды, электрондық инфрақұрылымды және қызметтерді, үлкен көлемді деректерді талдау технологиясын пайдалану кезінде қалыптасатын қоғамдық қатынастардың жиынтығы деген анықтама ұсынылған. Бүгінде экономиканы цифрландырудың үлесі әр түрлі мемлекеттердің ЖІӨ-де елеулі орын ала бастады. Осы көрсеткіш бойынша Ұлыбритания 12,4%-бен көш бастап тұр, ал 2035 жылға қарай болжамдар бойынша цифрлық экономика көлемі 16 трлн долларға тең болады делінген [2,3].

«Цифрландыру саласында Қазақстан алға жылжып келеді: цифрлық экономикаға тартылу деңгейі тұрғысынан Қазақстан Ресей, БАӘ, Аргентина мен Чили сияқты елдермен қатар деңгейде және индексі 0,72 (БҰҰ мен ВСГ-тың 2016 жылғы мәліметі), әлемдік орта көрсеткіштен (0,49) жоғары тұр. Сондай-ақ, ВСГ e-intensity рейтингінің мәліметі бойынша, қазақстандық компаниялар арасында кең жолақты интернетке кіру көрсеткіші 45 %-ды құрайды. Бұл көрсеткіш жағынан Қазақстан БАӘ (53 %) және Малайзиямен (38 %) теңдес. Цифрландырудың өнеркәсіптік өндіріс, халық шаруашылығы, көлік, бөлшек сауда салаларына ықпалы орасан, бірақ Қазақстан бұл салаларда әзірге әлемдік орта деңгейге жеткен жоқ. Мысалы, Қазақстандағы өнеркәсіптік өндірісті автоматтандыруға жұмсалып отырған шығын ІЖӨ-нің 0,07–0,09 %-ын ғана құрайды, бұл әлемдік орташа деңгейден (0,18 %), 2,3–3 есеге аз, ал Солтүстік және Оңтүстік Америкадан 4–5 есеге аз. Онлайн-сауда нарығы тіпті мардымсыз, 2015 жылғы бөлшек сауда нарығының 0,8 %-ын ғана құрайды» деген сандық мәліметтер берілген [4]. Бұдан Қазақстанда цифрландыру жақсы жолға қойылғанымен, қиындықтардың бар екенін, әлі де болса атқаратын істердің көп екендігін түсінуге болады. Қалай болған күннің өзінде, Қазақстан әлем елдерінде жүргізіліп жатқан цифрландыру көшінен басып айтуға болады.

Электрондық төлем жүйелері, интернет-дүкендер, түрлі электрондық қызметтер – бұлардың барлығы қазіргі өмірдің ажырамас атрибуттары болып табылады. Цифрлық экономика өнімдерінің нақты/материалдық экономикадан белгілі бір артықшылықтары бар. Мысалы, электрондық тауарлар көбіне арзанырақ және іс жүзінде нақты/материалдық тауарларға қарағанда саны жағынан шектелмейді. Қазіргі заманда ең ірі капиталдандыру әдетте АТ-компанияларға тән. 2020 жылдың басында рейтингте Apple, Microsoft, Amazon Inc., Alphabet Inc. сияқты компаниялар жетекші орынға ие болды (1-кесте).

Бүгінгі таңда жаңа цифрлық технологиялар, инновациялық бизнес-модельдер қоғамның экономикалық өмірінің барлық салаларына еніп, экономиканың мәніне әсер етіп, сапалы құрылымдық өзгерістер қалыптастырады. Көптеген зерттеушілердің цифрландыру мен басқа да технологиялық

өзгерістердің арқасында адамзат жаһандық өзгерістердің жаңа дәуіріне аяқ басты деген пікірімен келісуге болады [4].

1-кесте. Әлемнің жетекші IT-компаниялары, 2020 жыл [2]

Компания	Қызмет ауқымы	Нарықтық капиталдандыру Миллиард доллар.
Алма	Электроника және ақпараттық технологиялар	927
Амазонка	бөлшек сауда компаниясы; онлайн сату және сатып алу	778
Әліпби (Google)	Интернет қызметтері, бейнехостинг, қосымшалар	766
Microsoft корпорациясы	Бағдарламалық жасақтама	751
Facebook	Интернет, әлеуметтік желі	542
Әлібаба	Қытай бөлшек сауда компаниясы; онлайн сату және сатып алу	500
JPMorgan Чейз	Банктік қызмет	388
Netflix	Фильмдер мен телесериалдарды жеткізу	173
PayPal	Электрондық төлем жүйесінің дебеті	100
XIAOMI	Электроника және ақпараттық технологиялар өндірісі	54
Ебай	Интернет-аукциондар және интернет-дүкендер саласындағы қызметтер	37

Экономикалық қызмет "Цифрлық" экономика платформаларына бағытталған. "Цифрлық" экономика платформасы - бұл тұтынушылар мен өндірушілердің қажеттіліктерін қамтамасыз ететін, сондай-ақ олардың арасындағы тікелей өзара іс-қимыл мүмкіндіктерін іске асыратын функциялар мен сервистер жиынтығы бар цифрлық орта (бағдарламалық-аппараттық кешен).

Сандық платформалардың феноменін зерттеу мақсатында оның төрт түрі бар екенін тұжырымдадық: транзакциялық,

инновациялық, интеграцияланған және инвестициялық (Кесте 2). Тәжірибе жүзінде сандық платформалар платформалардың бірнеше түрінің функционалдығы мен қасиеттерін біріктіре алады. Платформалар экономика мен қоғамның теледидардан көлікке дейінгі барлық салаларын толтыруда. Сондай-ақ бұрын ақпараттандырумен тікелей байланысы жоқ экономика секторлары, мысалы, ауыл шаруашылығы. Қазір әр түрлі шаруашылық жүргізуші субъектілердің сервистік және өндірістік, шағын және орта, отандық және шетелдік, цифрлық деректерді өңдеуден бәсекелестік артықшылықтарды алу мүмкіндігін қамтамасыз ететін цифрлық платформалар дәуірі келіп жатыр.

Сандық платформалар өнімдер мен қызметтердің тұтынушылық құндылығын тікелей электрондық ортада құруға мүмкіндік береді. Платформалар зияткерлік активтердің жаңа түрлерін қалыптастыруға мүмкіндік береді:

- сандық деректердің үлкен көлемі;
- IT және сандық деректерді пайдалану алгоритмдері;
- Транзакциялар жүргізу және өзінің бизнес-процестерін іске асыру үшін API (Application Programming Interface) сияқты;
- сандық бизнес-модельдер.

Зерттеу көрсеткендей, цифрландыру автоматтандыру мен ақпараттандырудан кейін экономикада АТ қолдану кезеңдерінің дәйекті дамуы болып табылады. Цифрландырудың кезең ретіндегі айрықша ерекшелігі шаруашылық жүргізуші субъекті иеленбейтін АТ - инфрақұрылымы мен ақпараттық ресурстардың елеулі бөлігін іске қосу, сондай-ақ оларды өңдеудің зияткерлік технологияларын пайдалану мүмкіндігі болып табылады.

Кесте 2. Сандық платформалардың түрлері

Типі	Сипаттамасы	Платформасы
1	2	3
Транзакциялық	Арна (немесе делдал) ретінде әрекет етеді, әртүрлі пайдаланушылар, сатып алушылар немесе жеткізушілер арасындағы алмасуды немесе транзакцияларды жеңілдетеді. Транзакциялық платформа платформаны пайдаланушылар арасындағы өзара әрекеттесуге жағдай жасайды, онсыз бұл	Netflix EBAU Uber

	өзара әрекеттесу екі тарап үшін де алынып тасталады немесе тиімсіз болады.	
Инновациялық	Әр түрлі субъектілер қосымша технологияларды, өнімдерді немесе қызметтерді дамытатын негіз болады. Инновациялық платформаларда көбінесе пайдаланушылардың бір тобы басқа пайдаланушылар тобына тарту мен қызметтерді субсидиялай алады. Инновациялық платформа инновацияны тез және кең көлемде нарыққа шығаруға мүмкіндік беретін инновацияны жасаушыларға жағдай жасайды.	Microsoft SAP INTEL
Интеграцияланған	Транзакциялық және инновациялық платформаның функционалдығын біріктіреді. Бұл санатқа Google сияқты компаниялар кіреді, олар пайдаланушыларға веб-беттерді іздеуден бастап электронды білім беру ортасына дейін көптеген платформалық шешімдер ұсынады.	Google Apple Facebook
Инвестициялық	Әдетте бірнеше брендтерді біріктіретін ірі холдингтер қолдайды, әр түрлі АТ жобалары үшін қажетті инфрақұрылымды және пайдаланушылар үшін интерфейсті ұсынады.	Softbank Naspers Priceline
дерек көзі: [4] әдебиет негізінде автордың құрастырғаны		

АТ қолданудағы жаңа кезең қоғам жинақтаған ат жиынтығын өзінің инновациялық қызметіне тартудың жаңа мүмкіндіктерін ашты. Қоғамды цифрландыру цифрлық платформалар технологияларын, заттар интернетін одан әрі тарату, деректердің үлкен көлемін өңдеу, жасанды интеллект, бөлінген тізілім, виртуалды және толықтырылған реализмдер, робототехника және Сенсорика компоненттерін одан әрі тарату үшін жағдай жасайды.

Цифрлық экономика - бұл әлемдік нарықтың барлық салаларында қолданылатын және белсенді дамып келе жатқан экономикалық қатынастардың жаңа түрі. Цифрлық экономика жақын арада экономикалық жүйенің өсуі мен дамуының жетекші сегменті, драйвері бола алады. Бұл цифрлық экономиканың тауарларды жеткізу жылдамдығы немесе іс жүзінде қызметтерді ұсыну сияқты материалдық тауар - ақша алмасудан кейбір

артықшылықтары бар екендігіне байланысты. Цифрлық экономиканың тағы бір артықшылығы-өндіріс пен транзакциялардың төмен бағасы. Сандық экономиканың дәстүрліден басты артықшылықтарының бірі - электронды тауарлар іс жүзінде таусылмайтын және виртуалды түрінде бар, бірақ материалдық заттар әрдайым шектеулі және оларға қол жеткізу әлдеқайда қиын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1) Волкова А. А., Плотников В. А., Рукинов М. В. Цифровая экономика: сущность явления, проблемы и риски формирования и развития // Власть и экономика, №4, 2019.- 38-49 б.
- 2) «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысымен бекітілді [Электрондық ресурс]. — Қолжетімдік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
- 3) Алексеенко О.А., Ильин И.В. Цифровизация глобального мира и роль государства в цифровой экономике // Информационное общество. 2018. № 2. С 25-28.
- 4) Днепровская, Н. В. Исследование перехода предприятия к цифровой экономике / Н. В. Днепровская // Вестник Российского экономического университета имени Г. В. Плеханова. – 2019. – № 4 (106). – С. 60.
- 5) Evans, P. C., Gawer, A. The Rise of the Platform Enterprise: A Global Survey / Peter C. Evans, Annabelle Gawer / January 2016. – New York: Center for Global Enterprise [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.thecge.net/archivedpapers/the-rise-of-the-platform-enterprise-a-global-survey/> (дата обращения: 01.09.2019).

**ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА
АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕГІ БУХГАЛТЕРЛІК
ЕСЕПТІ ДАМУ**

Сұлтанова Б.Б.

доцент, э.ғ.к.

Арыстамбаева А.З.

*аға оқытушысы, «Қаржы және есеп» кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, ӘжБЖМ,*

Бүгінгі ақпараттандыру дәуірінде өмірді ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Ақпараттық революцияның қарқынды дамуы нәтижесінде ақпарат мемлекеттік басқарудың ең маңызды ресурсына айналды.

Халықаралық қатынастардың кеңеюінен тұратын қазіргі дүние шындығы қоғамды барлық салаларда халықаралық қызметті жүргізу ережелерін жетілдіруге итермелейді.

Қазіргі экономиканың жаһандануы ұлттық бухгалтерлік есеп жүйелеріне біртұтас қаржылық есептілікті қалыптастыру мақсатында ақпаратты жинақтау әдістерін стандарттауға бағыттайтын ерекше талаптарды қояды.

Цифрландыру – бұл ұйымның жұмысында цифрлық ресурстарды пайдалану тәсілі. Соңғы уақытта цифрлық экономиканың дамуы ақпараттық технологиялар рөлінің күшеюімен қатар жүрді, күш жасанды интеллект саласындағы әзірлемелерге бағытталды, бұл өз кезегінде бухгалтерлік есепке әсер етеді. [1]

Цифрландыру кәсіпорын қызметкерлерінің жұмыс ортасын жақсарту үшін технологиялар мен бизнес-процестерді қайта анықтауды қамтиды. Цифрландыру кәсіпорындардың өнімділігін арттырады және бүкіл әлемдегі бизнес көшбасшылары мен ІТ ұйымдары үшін басты басымдықтардың бірі болып табылады. Ол біздің өміріміздің барлық салаларына өзгерістер енгізеді және ақпараттық даму драйверлеріне негізделген экономиканың трансформациясы бухгалтерлік есепке тікелей әсер ететін жаңа экономиканың ақпараттық ортасын жаңартудың маңыздылығын анықтайды.

«Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан экономикасының цифрлық трансформациясының іргетасы болды. Ол ақпараттық қоғамға көшуді дамытуға, мемлекеттік басқаруды жетілдіруге, «ашық және мобильді үкімет» институттарын құруға, корпоративтік құрылымдар үшін ғана емес, сонымен қатар ел азаматтары үшін де ақпараттық инфрақұрылымның қолжетімділігінің артуына ықпал етті.

Осы жағдайларда цифрландырудың технологиялық мүмкіндіктері мен мазмұндық талаптардың әсерінен экономиканың тұрақты дамуы процестерін басқаруды ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіндегі бухгалтерлік есептің рөлін жаңарту, оның мазмұнын, әдістемелік және тұжырымдамалық негіздерін өзгерту мәселелері ерекше маңызға ие. Жағдайларда цифрландырудың технологиялық мүмкіндіктері мен мазмұндық талаптардың әсерінен экономиканың тұрақты дамуы процестерін басқаруды ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіндегі бухгалтерлік есептің рөлін жаңарту, оның мазмұнын, әдістемелік және тұжырымдамалық негіздерін өзгерту мәселелері ерекше маңызға ие.

Қазіргі уақытта бухгалтерлік есеп бірте-бірте жаңа технологияларды игеру және енгізу кезеңінде. Бұл аспект ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың және жаһандық цифрландырудың қарқынды дамуы жағдайында, әсіресе бухгалтерлік есепті жаңа ақпараттық ортаға көшіру кезінде, оның шекараларын, концептуалды ауқымын анықтауда және әлеуметтік-экономикалық және басқару тәжірибесі кезеңінде бухгалтерлік есептің бір түрі ретінде өзін-өзі қамтамасыз етуді растау кезінде ерекше маңызға ие. [2]

Аталған мәселе бухгалтерлік есепті дамытудағы ықтимал күтілетін салдары қазіргі ғалымдар мен экономистер үшін кәсіби қызығушылық тудырып, оларды бухгалтерлік есеп әдістерін қайта қарауға мәжбүрлейді. Жаһандану бүкіл әлемдік экономиканың прогрессивті қозғалысының оң факторы ретінде жиі қабылданатындықтан, оның жаһанданудың өзіне жауап болған қазіргі бухгалтерлік есеп үшін оң салдарын бөліп көрсетуге болады. Кәсіпорындарды цифрландыруға бейімдеу үшін, әсіресе, жаңа бизнес үлгілерін құрудың бизнесті дамыту стратегиясына назар аудару қажет. Бухгалтерлік есептің

функционалдық мүмкіндіктерінің төмендеуінің себебі оның консерватизм, академиялық және кәсіби ортада оқшаулану, ақпараттың ретроспективтілігі, әдістер мен өнім форматының ерекшелігі, шектеулер мен ережелердің айтарлықтай саны, процестің үстемдігі сияқты ерекшеліктері болып табылады. нәтиже және пайдаланушылардың қажеттіліктерінен артта қалу.

Цифрлық экономикадағы бухгалтерлік есеп белгілі бір тәуекелдерге ұшырайтынын атап өтуге жойылуы және тар функционалдығы бар «тіркеушінің» ықтимал мәртебесі болады, мысалы, экономикалық ақпараттың негізгі жеткізушісі рөлін жоғалту, кәсіптің және өзектілігі төмен. Сонымен қатар, цифрландыру бухгалтерге цифрлық есеп пен білім алмасу үшін құралдар мен байланыс арналарын береді. Сірә, бухгалтерлік есепті цифрландыру оның нарықтық бағытын жеткізушіден сұранысқа өзгертеді және бухгалтерлік есеп саласында аз білімі бар жаңа қатысушылар нарыққа шыға алады.[3]

Жаңа концептуалды есеп үлгісін қалыптастыру өзара байланысты элементтер қатарын жүзеге асырумен қамтамасыз етілетін кешенді тәсілді қамтиды. Зерттеулер цифрландырудың негізгі оң аспектілері өзгеру мүмкіндігі бар 4 байланыс арнасы болып табылатынын көрсетті: физикалық тауарлар цифрлық қызметтерге айналады, цифрлық платформалар оңайлатылады және оңтайландырылды, жергілікті қызметтер жаһандық сипатқа ие болады, цифрландыру дәстүрлі өндірісті жеңілдетеді. Сонымен қатар, цифрландыру үдерісінің көмегімен нарықтар айтарлықтай өзгеруде, қазірдің өзінде көптеген компаниялар өз бизнесін цифрландыруға тырысуда, бірақ салалардың едәуір бөлігі әлі де цифрландыруды толық пайдаланбайды.

Бұл ретте бухгалтерлік есеп ақпаратының мазмұны пайдаланушыларға олар үшін нақты қызығушылық тудыратын, өзекті, өзекті және толыққанды басқару ақпараттық базасын құрайтын көрсеткіштер мен деректермен бір уақытта қамтамасыз ететіндей өзгеруі керек. , әлеуметтік жауапкершілікті, экологиялық қауіпсіздікті, стратегияны және басқару сапасын қамтитын компания қызметінің қаржылық емес параметрлеріне байланысты бухгалтерлік ақпараттың мазмұнын кеңейту қажет.

Цифрлық трансформация процесі бухгалтерлік есепте жылдамырақ болады деп күтілуде, бірақ сонымен бірге бұл

процесс бизнес стратегиясын өзгертуді талап етеді, өйткені цифрлық технологиялар іскерлік коммуникацияға әсер етеді. Кәсіпорындар жаңа технологияларды қабылдау және жетілдірілген бизнес стратегияларын жоспарлау арқылы өздерінің инновациялық процестерін өзгертуі керек. Есептік ақпаратты қалыптастыру оның объективтілігі мен әмбебаптығына қойылатын талаптарды сақтай отырып, белгілі бір дәрежеде есеп беру деректерінің өзектілігін, қабылдау және түсіндіру жеңілдігін қамтамасыз ететін клиентке бағытталған тәсілге сүйенеді.

Бұл процесс нақты уақытта ақпаратқа жылдам және оңай қол жеткізуге мүмкіндік береді және цифрлық технологияға қосылу арқылы адамдар арасында ақпарат алмасуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта ортақ бизнес моделі жоқ, өйткені цифрландыру енді ғана танымал бола бастады. Әрбір компания сандық жүйеге көшу мәселесін дербес шешеді, көбінесе басқалармен біріктірілмейтін өзінің жеке цифрлық жүйесін жасайды.

Ауыл шаруашылығы еліміздің экономикасында елеулі орын алатын, өзіндік ерекшеліктері көп сала болып табылады. Бұл сала ауыл шаруашылық өнімдерін өндіріп қоя салумен шектелмейді, оларды сақтап, сапалы түрде өндегеннен кейін халыққа уақытында жеткізу керек.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен гүлденуінің негізі» атты Жолдауында ел алдында тұрған басты бағыттардың бірі «Қарқынды дамыған және инклюзиві экономика» бөлімінде көңіл бөлуді талап ететін мәселе – дамыған агроөнеркәсіп кешенін қалыптастыру, - деп атап көрсеткен болатын. [4]

Қ.К. Тоқаев мырза: «Ауыл шаруашылығы еліміздің басты байлығы бола тұра толыққанды пайдаланылмайды, бізде ограниикалық және экологиялық таза өнім өндіруге қажетті өндірістік әлеует бар, сондықтан да ауыл шаруашылығының өнімін 4,5 есе артыруымыз қажет деп, - мақсатты анықтады.

Қазақстанның агроөнеркәсіп кешеніне «ақылды» технологияларды енгізу әлі де мардымсыз, бұл цифрландыруды тежейтін белгілі бір мәселелермен байланысты:

✓ аграрлық секторда тауар өндірушілердің көпшілігі шаруашылықтың ұсақ нысандарына жатады (шаруа (фермер) қожалықтары), олардың қаржылық мүмкіндіктері қымбат заманауи механикаландыру мен автоматтандыру құралдарын енгізуге мүмкіндік бермейді;

- ауыл шаруашылығы ұйымдарының заманауи техника сатып алу мүмкіндігінің шектелуі;

- өндірушіден тұтынушыға өнімді жылжытуда көптеген делдалдардың болуы және т.б.

Цифрландыруды дамытуды жеделдету үшін ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымды қалыптастыру қажет, ол білім қорларын, ақпараттық ресурстар мен интерактивті қоғамдастықтарды, интеграциялық бизнес-платформалардың кең желісін, цифрлық ортаны және персоналды қамтуы тиіс.

Аграрлық сектордағы цифрландыруға әртүрлі факторлар әсер етеді:

– фермерлердің қаржылық мүмкіндіктерінің шамалылығы;

– ауыл шаруашылығының табиғи-биологиялық негіздері;

– ауылдық аумақтардың даму ерекшеліктерін;

– инфрақұрылымның дамымауы;

– еңбекті ұйымдастыру;

– қолданылатын басқару технологиялары;

– ауыл шаруашылығы қызметкерлерін кәсіби даярлау және т.б. Бухгалтерлік есеп саласын одан әрі цифрландыру жақын арада келесі процестер мен құбылыстарға әкеледі:

– бухгалтерлік есепте ұйымның қызмет саласын көрсетуді кеңейту;

– бухгалтерлік есептің сапасы мен тиімділігін арттыру;

– жаңа есеп объектілерінің санының артуы;

– жаңа есеп объектілерін бағалаудың инновациялық

әдістерін қалыптастыру;

– кешенді интеграцияның жаңа тәсілдерін қалыптастыру бухгалтерлік есептің әртүрлі түрлері;

– қолданылатын цифрлық есеп технологияларын жетілдіру.

Экономиканы және есеп жүйесінің өзін цифрландыру процестері экономикалық қатынастар жүйесін цифрлық түрлендіруге байланысты бірқатар мәселелерді шешуді талап етеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1.Е.А.Шароватова. Влияние глобализации мировой экономики на развитие ухгалтерского учета: плюсы и минусы\ \ Учет, анализ и аудит. Т.7 №4- 2020.с. 25-32
- 2.Шевченко Н.А., Адамская Л.В. Глобализация экономики и процессы международной гармонизации учета и финансовой отчетности // Мировые цивилизации Том 2, №1 (2017)
- 3.Карпова Т.П. Направления развития бухгалтерского учета в цифровой экономике // Известия Санкт-Петербургского гос. экономического университета. – 2018. – №3 (111). – С. 52-57.
- 4.ҚР Қ. Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2 қыркүйек 2019 жыл.

ӘОЖ 331.222

ҚАЗАҚСТАНДА 2022 ЖЫЛЫ ЕҢБЕК АҚЫ ТӨЛЕУ ЖҮЙЕСІНЕ ЕНГІЗІЛГЕН ӨЗГЕРІСТЕР

Сарсембаева М.Ж.

Асанова А.Б.

«Алматы технологиялық университеті»,

Алматы, Қазақстан Республикасы

Ең төменгі жалақы мөлшері-бұл қарапайым біліктілігі жоқ барлық жұмыс сағаттарын жасау жағдайында қызметкерге қалыпты жағдайда және еңбек нормаларын орындаған кезде берілетін ақшалай төлемдердің кепілдендірілген минимумы. Ең төменгі жалақы мөлшерін анықтаудың мақсаты - қызметкерлерді заңсыз төмен жалақыдан қорғауды қамтамасыз ету тақырыптың өзектілігін айқындайды. [4]

Медианды табыс - бұл ақшалай кірістің мөлшері, салыстырмалы азаматтардың жартысы осы мәннен төмен, ал қалған жартысы осы мәннен жоғары төлемдер алады. Медиана жиналған статистикалық мәліметтерді ескере отырып есептеледі. Медианды жалақы шартты түрде азаматтарды екі топқа бөледі.

Бір жартысының табысы медианалық көрсеткіштен жоғары, екінші жартысы төмен.

Қазақстанда қолданылатын орташа еңбек ақыны есептеу әдістемесі қарапайым. Ол жалақының жалпы қоры көрсеткіштерінің және белгілі-бір кезеңдегі ұйым қызметкерлерінің орташа тізімдік санының арақатынасына негізделеді, яғни іс жүзінде орташа арифметикалық мәннің болуын білдіреді. Статистика кәсіпорынның барлық персоналы үшін және персоналдың жекелеген санаттары үшін орташа айлық және орташа жылдық есептелген жалақы көрсеткіштерін есептейді [3].

Зерттеу материалдары мен әдістері: Қазақстан Республикасының "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" Кодексіне 20-дан астам өзгерістер енгізілді. 2022 жылғы 1 қаңтарда ең төмен күнкөріс деңгейі мен айлық есептік көрсеткіш артты. Бұл бюджеттен зейнетақы және жәрдемақы алатын 5,1 млн. азаматтар табысының артуына алып келді. Ең төменгі жалақы көрсеткішінің өсуі 1,6 млн. азаматтың табысының өсуін қамтамасыз етті [4].

Ең төменгі күнкөріс деңгейі мен айлық есептік көрсеткіштің мөлшері инфляция деңгейін ескере отырып, жыл сайын белгіленеді. Сонымен қатар, 2020 жылы эпидемиологиялық және экономикалық жағдайды ескере отырып, бұл көрсеткіштер екі есе артып 10% құрады. 2022 жылы олар 5% индекстелді. Нәтижесінде ең төменгі күнкөріс деңгейі 36018 теңгені, ал айлық есептік көрсеткіш 3063 теңгені құрады [2].

2022 жылғы 1 қаңтардан бастап ең төменгі жалақы мөлшері 42,5 мың теңгеден 60 мың теңгеге дейін ұлғайды. Осылайша, ең төменгі жалақы мөлшерінің өсуі 41% - ды құрады. Осыны ескере отырып, жұмыс берушілер қызметкерлерге ең төменгі жалақы мөлшерінен төмен емес жалақы төлеуге міндетті. Ең төменгі жалақы өсуі бірінші кезекте еңбекақысы аз еңбек салаларды қамтиды. Мысалы, мұғалімдердің жалақысы үнемі өсіп отырады және 2023 жылға қарай ол екі есе артады.

2022 жылы жалақы есептеуіндегі өзгерістер орманшылар, мұражайтанушылар, кітапханашылар, мұғалімдер сияқты еңбек салаларының жалақысының өсуіне әсер етті.

Бір қызығы, Қазақстанда ең төменгі жалақы мөлшері 2018 жылдан бері өспеген. Мұндай ұлғаю бір миллион еңбек етуші азаматқа қатысты болады, ал тұтастай алғанда барлық еңбекшілерге жанама түрде әсер етеді. Бұл көлеңкелі жалақы қорын азайтады. Орташа жалақының өсуі ішкі тұтынудың өсуі түріндегі экономикалық тиімділікке ғана емес, сонымен қатар ішкі жалпы өнімнің бір жарым пайызға өсуіне әкеледі.

Минималды еңбекақы мөлшерін ұлғайтудың мақсаты:

- Қазақстан Республикасы азаматтарының өмір сүру деңгейінің стандарттарын жақсарту және елдегі экономикалық жағдайды тұрақтандыру;

- Халықтың кедей топтарының табыстарын ұлғайту есебінен мемлекеттің әлеуметтік шығыстарын қысқарту;

- Еңбек өнімділігін ынталандыру. Жұмыс беруші де, қызметкер сияқты, ақшаны көбірек табудың жолын іздеуге тікелей мүдделі.

- Қызметкерлердің еңбекақысын арттыру есебінен олардың жұмысқа қабілеттілігін жақсартуға ынталандыру.

ҚР заңнамасында қазақстандықтардың жалақысынан жеке табыс салығы ұсталатын бірқатар жағдайлар көзделген. Жеке табыс салығы регламенттелетін басты нормативтік құжат-Салық кодексі. 2022 жылы жеке табыс салығын есептеу кезінде ескерілуі тиіс ережелер күшіне енді.

Жеке табыс салығы-бұл Қазақстанның салық заңнамасында көзделген салық, оны жеке тұлғалар әр түрлі табыс көздерінен төлейді. Қазақстанда жеке табыс салығын есептеу және төлеу тәртібі ҚР Салық кодексінің 8 бөлімінде белгіленген [1].

ҚР Салық кодексінің 316 - бабына сәйкес, ҚР жеке табыс салығын төлеушілері-салық салынатын кірісі бар жеке тұлғалар. Сонымен қатар, олар бюджетке аударымдарды сирек жүзеге асырады, олар үшін есептелген салық сомасын есептеуші салық агенттері, мысалы, жұмыс беруші кәсіпорын жасайды. Ал жеке кәсіпкерлер жеке табыс салығын өздігінен есептеп төлейді.

Қазақстанда салық заңнамасында жеке табыс салығын үшін мөлшерлеменің екі түрі белгіленген:

- 5% - қазақстандық көздерден дивидендтер түріндегі кірістер;

10% - барлық басқа кірістер үшін, оның ішінде жалақыдан [1].

Сондай-ақ, Қазақстанда жеке табыс салығын есептеу үшін маңызды ұғым салықтық шегерім болып саналады. 2022 жылы бұрынғы Ең төменгі жалақы орнына салық шегерімдерін есептеу бірлігі ретінде Айлық есептеу көрсеткішіне (АЕК-ке) көшу болды. Салық төлеушілердің әртүрлі санаттары үшін әр түрлі шегерімдер қарастырылған, олар бастапқы кіріс сомасынан шегеріліп, салық ставкасын қолдану сомасын азайтады.

2021 жылғы 20 желтоқсанда Қазақстан заңнамасына "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" өзгерістер енгізілді. Бұл ретте Заңмен 14 еселенген айлық есептік көрсеткіш белгіленген. Стандартты шегерімнің жалпы сомасы 168 еселенген айлық көрсеткіштен аспауға тиіс.

2022 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстанда міндетті медициналық сақтандыруға жарналар мен аударымдарда өзгерістер болды. Негізгі өзгерістер:

- Жұмыс беруші өз қызметкерлері үшін жалақының 3% төлеуге міндетті. Бірақ бұл сан сомасы 12000 теңгеден аспауы тиіс.

- Қызметкерлер өз жалақысының 2% төлеуге міндетті, бірақ сомасы 12000 теңгеден артық болмауы керек.

 - Жеке кәсіпкерлер 5% (4200 теңге) төлейді.

- Бірыңғай жиынтық төлем қала тұрғындары үшін - 1 АЕК, ал ауыл тұрғындары үшін-0,5 АЕК.

- Дербес төлеушілер ең төменгі жалақы мөлшерінен 5% төлейтін болады, бұл 3000 теңгені құрайды.[1]

Мемлекет азаматтардың 15 санаты бойынша төлемдерді өз мойнына алды, бұл ретте барлығы 11 млн.азамат осы санатқа кіреді. Бір адам үшін жарна мөлшері 3614,2 теңгеге тең.

Жұмыс беруші сондай-ақ әлеуметтік осал азаматтар, әскери қызметшілер және арнаулы мемлекеттік қызмет қызметкерлері үшін төлемдерден босатылады. Сонымен қатар, жұмыс беруші ең төменгі жалақы мөлшерінен төмен жалақы белгілеген кезде, ол әкімшілік айыппұлға немесе ескертуге тап болады. Қайта бұзушылық жағдай қайталанса, жұмыс беруші 1 жылдан 3 жылға дейін өз қызметінен шеттетілуі мүмкін.

Жеке табыс салығын есептеу кезінде міндетті зейнетақы жарналары бойынша салық шегерімі (заңға сәйкес 10%), сондай-ақ міндетті медициналық сақтандыру жарналары бойынша салық шегерімі қолданылады (қызметкерлер үшін 2%, заңға сәйкес жеке кәсіпкерлер үшін 5%). Бұдан басқа, 14 АЕК (42 882 теңге) мөлшерінде стандартты салық шегерімі қолданылады.

ҰОС қатысушылары, ҰОС жылдарындағы қажырлы еңбегі үшін орден иеленушілер, мүгедектер, мүгедек балалар, олардың ата-аналары, қорғаншылары немесе қамқоршылары үшін 882 АЕК (2 701 566 теңге) мөлшерінде шегерім белгіленеді. Сондай-ақ жеке тұлғалардың ерікті зейнетақы жарналары мен ипотекалық сыйақылар бойынша шығыстар мөлшері бойынша шектеусіз, жылына 94 АЕК-тен (287 922 теңге) аспайтын мөлшерде медицинаға (косметологиядан басқа) салық шегеріміне құқығы бар. [5]

Жеке табыс салығын есептеу үшін барлық салық салынбайтын табыс түрлерін шегеріп тастап, барлық табыстарды санау, МЗЖ, ММСЖ, стандартты және басқа да шегерімдер бойынша салық шегерімдерін қолдану қажет. Алынған кіріс сомасына жеке табыс салығы мөлшерлемесі 10% (дивидендтер үшін — 5%) қолданылуы керек.

Қызметкерлердің жалақысынан жеке табыс салығын есептеу мысалдарын қарастырайық: [4]

1 мысал.

Бір айдағы табыс 100 000 теңге

МЗЖ: $100\,000 * 10\% = 10\,000$ теңге

ММСЖ: $100\,000 * 2\% = 2\,000$ теңге

Жеке табыс салығы: $(100\,000 - 10\,000(\text{ОПВ}) - 2\,000(\text{ВОСМС}) - 42\,882(14\text{МРП})) * 10\% = 4\,512$ теңге

Әлеуметтік аударым: $(100\,000 - 10\,000) * 3,5\% = 3\,150$ теңге

Әлеуметтік салық: $(100\,000 - 10\,000 - 2\,000) * 9,5\% = 8\,360 - 3\,150(\text{СО}) = 5\,210$ теңге

МӘМС: $100\,000 * 3\% = 3\,000$ теңге

2 мысал.

Бір айдағы табыс 60 000 теңге

МЗЖ: $60\,000 * 10\% = 6\,000$ теңге

ММСЖ: $60\,000 * 2\% = 1\,200$ теңге

Жеке табыс салығы:

$(60\ 000 - 6\ 000(\text{МЗЖ}) - 1\ 200(\text{ММСЖ}) - 42\ 882(14\ \text{АЕК})) = 9\ 918 * 90\% = 8\ 926,2$ теңге (25 АЕК төмен болған табысқа түзету)

Жеке табыс салығы:

$(60\ 000 - 6\ 000(\text{МЗЖ}) - 1\ 200(\text{ММСЖ}) - 42\ 882(14\ \text{АЕК}) - 8\ 926,2) * 10\% = 99,18$ теңге

Әлеуметтік аударым:

$(60\ 000 - 6\ 000) * 3,5\% = 1\ 890$ теңге (белгіленген min.шектен төмен), сондықтан әлеуметтік аударым есебі: $60\ 000 * 3,5\% = 2\ 100$ теңге

Әлеуметтік салық:

$(60\ 000 - 6\ 000 - 1\ 200) * 9,5\% = 5\ 016 - 2\ 100(\text{ӨА}) = 2\ 916$ теңге

МӘМС: $60\ 000 * 3\% = 1\ 800$ теңге

3 мысал.

Бір айдағы табыс 45 000 теңге

МЗЖ: $45\ 000 * 10\% = 4\ 500$ теңге

ММСЖ: $45\ 000 * 2\% = 900$ теңге

Жеке табыс салығы:

$(45\ 000 - 4\ 500(\text{МЗЖ}) - 900(\text{ММСЖ}) - 42\ 882(14\ \text{АЕК})) = 0$ теңге (25 АЕК төмен болған табысқа түзету)

Жеке табыс салығы:

$(45\ 000 - 4\ 500(\text{МЗЖ}) - 900(\text{ММСЖ}) - 42\ 882(14\ \text{АЕК})) * 10\% = 0$ теңге (- 3 282 теңге келесі айдағы ЖТС есептеуге өтеді).

Әлеуметтік аударым:

$(45\ 000 - 4\ 500) * 3,5\% = 1\ 471,5$ теңге (белгіленген min.шектен төмен), сондықтан әлеуметтік аударым есебі: $60\ 000 * 3,5\% = 2\ 100$ теңге

Әлеуметтік салық:

$(45\ 000 - 4\ 500 - 900) = 39\ 600$ теңге (14 АЕК төмен), сондықтан әлеуметтік салық есебі: $42\ 882 * 9,5\% = 4\ 073,79 - 2\ 100(\text{СО}) = 1\ 973,79$ теңге

МӘМС: $45\ 000 * 3\% = 1\ 350$ теңге.

Салықтарды, оның ішінде жеке табыс салығын есептеген кезде тиынды пайдаланбай тұтас теңгеге дейін дөңгелектеуге жол берілетінін есте ұстаған жөн.

Салық заңнамасының негізінде, табыстан ұсталуы тиіс жеке табыс салығының мөлшерлемесі мен мөлшерін дербес анықтауға болады. Бұл бюджетті жоспарлауға немесе салық

агентінің қатесін байқауға көмектеседі. Жеке табыс салығын дербес төлеген кезде дұрыс есептеу мемлекет тарапынан санкциялардан құтылуға көмектеседі.

Жалақыны есептеуде төтенше жағдайларда және қашықтықтан жұмыс істеу кезеңіндегі есеп айырысуда маңызды болып табылады.

2020 жылдың наурыз айынан бастап Қазақстанның белгілі қалаларының тұрғындары қашықтықтан жұмыс істеуге көшті, бұл төтенше жағдай режимімен және карантинмен байланысты.

Ағымдағы жағдайларда қашықтықтан жұмыс істеуге (ҚЖ) (немесе аралас қашықтықтан жұмыс істеуге (АҚЖ)) көшу кезінде жұмыс берушінің ҚР ЕК-нің 33 және 46-баптарында көзделген хабарламасыз қашықтықтан жұмыс істеуге уақытша көшу туралы бұйрық шығаруы жеткілікті.

Мұндай бұйрықта мыналар болуы керек:

1. ҚЖ немесе АҚЖ режимін уақытша белгілеу үшін негіз
2. Оларға қатысты осындай режим белгіленетін қызметкерлердің тізімі
3. ҚЖ немесе АҚЖ мерзімі

Минималды еңбекақы мөлшерінің өзгерісінің салыстырмалы көрсеткіштері

2021 жыл		2022 жыл	
Салық Кодексінің 2021 нұсқасы	МЕА 42500	Салық Кодексінің 2022 нұсқасы	1 АЕК 3063
Салық салынатын кірістен стандартты шегерім; Республикалық бюджет туралы заңда белгіленген кірістер есептелген күні қолданыста болған бір минималды еңбек ақы мөлшері	42500	Салық салынатын кірістен стандартты шегерім; Республикалық бюджет туралы заңда белгіленген кірістер есептелген күні қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің 14 есленген мөлшері	4288 (14x3063)
Стандартты шегерім әрбір күнтізбелік ай үшін қолданылады. Күнтізбелік	510000 (12x42500)	Стандартты шегерім әрбір күнтізбелік ай үшін қолданылады. Күнтізбелік жылдағы	514584 (168x3063)

<p>жылдағы нормативтік шегерімнің жалпы сомасы республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және тиісті қаржы жылының 1 қантарында қолданыста болатын минималды еңбекақының 12 еселенген мөлшерінен аспауы керек</p>		<p>нормативтік шегерімнің жалпы сомасы республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және тиісті қаржы жылының 1 қантарында қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің 168 еселенген мөлшерінен аспауы керек</p>	
---	--	---	--

Қызметкер еңбек міндеттерін орындау үшін өзінің жабдығын, ақпараттандыру объектілерін пайдаланған жағдайларда, жұмыс беруші мөлшері тараптардың келісімі бойынша белгіленетін өтемақы төлейді.

ҚЖ немесе АҚЖ кезінде қызметкерлерге жұмыс уақытының тіркелген есебі белгіленеді және қызметкерлер жұмыс уақыты шегінде қол жетімділік режимінде болуы тиіс.

ҚЖ немесе АҚЖ - ға ауысу туралы бұйрықты шығарған кезде қызметкерлердің еңбек шарттарына өзгерістер енгізу талап етілмейді.

ҚЖ немесе АҚЖ кезіндегі жалақы толық мөлшерде төленеді.

Зерттеудің нәтижелері: Қазақстанда 2022 жылы еңбек ақы төлеу жүйесіне енгізілген өзгерістерді зерттеу мақсатында минималды еңбек ақы мөлшерінің өзгерісіне байланысты есептелген еңбек ақыдан шегерімдер есептеу тәртібі қарастырылды. 2022 жылы бұрынғы минималды еңбекақы мөлшерінің (МЕА) орнына салық шегерімдерін есептеу бірлігі ретінде Айлық есептеу көрсеткішіне (АЕК-ке) көшу болды. Минималды еңбек ақы мөлшері 2022 жылы 60000 теңгені құрады.[2]

2022 жылға бекітілген айлық есептік көрсеткіш (АЕК) 3063 теңгені құрайды. АЕК жәрдемақыларды және басқа да әлеуметтік төлемдерді есептеу, сондай-ақ ҚР-сы заңнамасына сәйкес өсімпұлдарды, салықтарды және басқа да төлемдерді есептеу үшін қолданылады.

Қорытынды: Ең төменгі жалақы мөлшерін анықтаудың мақсаты - қызметкерлерді заңсыз төмен жалақыдан қорғау болады. Жұмыс беруші өз қызметкерлеріне күнтізбелік сағатта жұмыс істеген жағдайда минималды еңбек ақыдан төмен болмайтын жаалақы төлеуге міндетті. Минималды еңбек ақы мөлшерін ұлғайту барлық жұмыс істейтін адамдарға әсер етеді.

Қызметкерлердің еңбекақысын арттыру есебінен олардың жұмысқа қабілеттілігін жақсартуға ынталандырады. Сонымен қатар, қазіргі уақытта 30%-ды құрап отырған көлеңкелі жалақы қорын қысқартуға себепін тигізеді.

Ең төменгі жалақы мөлшерінің өсуі ішкі тұтынудың өсуі түріндегі экономикалық тиімділікке ғана емес, сонымен қатар ішкі жалпы өнімнің бір жарым пайызға өсуіне әкеледі.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1.«Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» ҚР сының (Салық Кодексі) 2017 жылғы Заңы (01.01.2022 жылғы өзгерістер және толықтырулармен);
- 2.Қазақстан Республикасының «2022-2024 жылдарға Республикалық бюджет туралы» №77-УП, 2.12.2021 жылғы Заңы;
- 3.Таштанова, Н.Н. Бухгалтерлік есеп негіздері, оқу құралы / Н. Н. Таштанова, С. С. Сапарбаева, Р. Е. Жаппасова. - Алматы : Фортуна Полиграф, 2020.
- 4.Расчет заработной платы в 2022 году с примерами электронный ресурс <https://www.1cbit.kz/>
- 5.Какие изменения ожидают казахстанцев в 2022 году <https://kapital.kz> Е.Емельянова 27.12.2021//Центр деловой информации

УДК 330.322.1

МИРОВОЙ ОПЫТ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ

Дуйсенбаева Б.Б.

к.э.н., ассоц.профессор,

Жаймагамбетова А.А. магистр,

Казахско-русский международный университет,

Маулина Н.Х.

к.э.н., асс.проф. Академия Логистики и Транспорта,

г.Алматы, Казахстан

Важнейшим рычагом привлечения иностранного капитала в мировой практике являются свободные зоны. Зачастую посредством их страны решают не только формирование сети новых производств, экспорта и т.д., но и одновременно решают проблемы разрешения территориальных проблем, особенно депрессивных, аутсайдеров и т.д.

Так, в Бразилии созданы особые зоны экспорта с целью стимулирования развития в северных, северо-восточных и среднезападных регионах. Компании в ОЭЗ, экспорт которых 80% производимой продукции, получают льготы, в частности, освобождает на 20 лет от уплаты таможенного тарифа, федерального НДС, отчислений на социальное страхование, отчисления PIS, складских сборов, взносов в фонд торгового флота товары и услуги, приобретенные по импорту или на внутреннем рынке. Правительство ликвидирует требование на наличие лицензии на импорт или любых других разрешений на экспорт, за исключением относящихся к санитарному контролю, национальной безопасности и защите окружающей среды. При этом предоставляется полное освобождение от уплаты налога в течение первых пяти лет, и снижаются ставки налога на 75% в течение следующих пяти лет. Для иностранных корпораций существует ряд ограничений.

В Ирландии СЭЗ представлена свободной зоной Шеннон, который управляется автономно и находится в ведении Shannon Free Airport Development Co. (SFADCO), или "Shannon Development.

Следует заметить, что не все сектора экономики во многих странах открыты для вложения иностранного капитала. В частности, в Японии ограничения для проникновений иностранного капитала в целях безопасности предусмотрены в сельском хозяйстве, лесной и рыбной промышленности, перерабатывающей промышленности, производстве кожи, самолетов, оружия, ядерной энергетике, развитии космоса, императивное правило - подача предварительного уведомления. В отличие от этого в Бразилии ограничено или запрещено присутствие иностранного капитала в ядерной энергетике, аэрокосмической промышленности, авиаперевозок на внутренних линиях, разработок месторождений полезных ископаемых, владения и управления газетами, телевидением, радио станциями, а также услуг почты и телеграфа, здравоохранения [1].

В Польше, являющейся одним из лидеров по привлечению капитала, также имеет место ограничение по уставному фонду в таких сферах, как радиовещание и телевидение, воздушный транспорт, требуется разрешение на осуществление ряда видов деятельности, а также лицензия/ разрешение на условиях концессии в радио и ТВ, авиации, энергетике, производстве оружия, разработке полезных ископаемых, оказании услуг по охране. Это позволило странам присоединиться к ОЭСР с определенными оговорками и соответствующими обязательствами.

На фоне этого можно отметить секторальные ограничения, существующие в Казахстане, на сельскохозяйственные и лесные угодья, услуги в сфере телекоммуникаций, СМИ, страхование, воздушный транспорт, морской транспорт. Эти объекты и система ограничений должна послужить объектом внимания правительства на предмет экономического обоснования применения, определения предела прочности с точки зрения национальной безопасности в связи с приданием им тенденций сокращения и смягчения в перспективе.

Что же касается стимулов в мировой практике привлечения иностранного капитала, то можно четко выделить наличие региональной дифференциации их применения. Например, широко используются в процессе привлечения иностранного

капитала поощрительные меры, предлагаемые местными органами власти Японии. Для фирм, на подведомственной им территории представляются налоговые льготы или иные меры поощрительного характера. В Ирландии также имеет место территориальная дифференциация, так, например, самые крупные гранты предоставляются в пограничных, внутренних и западных районах страны, самые маленькие – в окрестностях Дублина. В Бразилии же для менее развитых районов страны используются как горизонтальные, так и секторальные или региональные стимулы [2].

В Корее стимулы включают упрощение административных процедур, оказание административных услуг на английском языке, предоставление услуг образования и медицинских услуг иностранным рабочим. Для такого рода проектов также выделялась финансовая поддержка на цели найма работников и их обучения и т.д. Высокотехнологичным проектам с чистого листа, а также инвестициям в НИОКР, помимо этого предоставлялись денежные гранты. В приоритетах получения денежных грантов иностранные компании, создающие производственные мощности для НИОКР, пропорционально числу занятых корейских рабочих. Правительство намерено оплачивать часть зарплаты 100 безработным корейцам - выпускникам инженерных университетов, если их наймет на работу иностранная фирма, специализирующаяся на НИОКР.

Широкий спектр мер поддержки иностранных инвестиций и гарантий для иностранных инвесторов оказывает правительство Японии. Так, имеет место заем у аффилированных с правительством Японии финансовых институтов, как Банк развития Японии, для приобретения основных фондов: земельных участков, зданий, машин и оборудования; для исследований и разработок, а также деятельности в сфере М&А (слияний и поглощений). Содействие развитию иностранных инвестиций обеспечивается путем предоставления иностранным компаниям, намеревающимся начать бизнес в Японии, возможностей, облегчающих процесс учреждения.

В стране особый акцент придается развитию „совокупности навыков" (навыков в сфере информационных технологий), привлекательных для иностранных компаний,

оказание административных услуг на английском языке, предоставление услуг образования и медицинских услуг иностранным рабочим. Стимулы включают упрощение административных процедур.

Примером того, что инвестиции могут приходиться в страну и без предоставления специальных стимулов, служит опыт Бразилии. Здесь объектами финансовой поддержки в Бразилии служат автомобильная, текстильная, производство мебели, облицовочных материалов, обуви, одежды, изделий из кож, а также деревообработка, обработка кож, тяжелое и сельскохозяйственное машиностроение. При этом компании могут подать заявки на снижение платежей или освобождении от уплаты PIS-COFINS при покупке оборудования. При достижении 70% уровня доходов от экспорта планка платежей может быть снижена до 60%.

Во всех странах проводится целенаправленное привлечение инвестиций, так, в Ирландии такими сферами являются сектор информационных и коммуникационных технологий, фармацевтика и медицинская промышленность, а также международные финансовые услуги. В секторе международных услуг (разработка программного обеспечения, услуги операторских центров по поддержке клиентов, а также объединенные центры обслуживания; в Корее - сфера высоких технологий, НИОКР, имеющим статус поддерживающих развитие отрасли или же предприятиям, расположенным в зонах иностранных инвестиций. В Бразилии предоставляют снижение налоговой ставки, прямую помощь и другие стимулы для экспортоориентированных фирм, инвестиций в информационные технологии, и проекты, связанные с НИОКР. Ряд налоговых стимулов предлагаются для компаний, участвующих в программах по развитию агротехнологий [3].

Между государственным и частным секторами во многих странах достигнут систематический диалог, который поддерживается на высоком уровне активности. В Бразилии привлечение частных инвестиций в инфраструктуру (здравоохранение, социальный патронаж, социальное обеспечение) названо в качестве приоритетной цели с использованием государственных средств федерального

правительства. При этом ставка COFINS составляет 7.6% от ежемесячных общих доходов компании.

Ряд стимулов оказывается для проектов, осуществляемых в рамках частно-государственного партнерства, и поощряется создание совместных предприятий и вложения в инфраструктурные проекты с малой доходностью. Это также нужно иметь в виду при заимствовании в практике становления ГЧП в Казахстане, поскольку емкость рынка невелика и внутри континентальность расположения страны многим компаниям не позволит достичь экономии на масштабах производства и услуг и получить высокие доходы. Также для казахстанской практики примечателен опыт Ирландии, заключающийся в том, что государственные инвестиции в инфраструктуру от бессистемного характера инвестиционной деятельности переходят к использованию перспективы долгосрочного планирования.

Универсальной схемы привлечения инвестиций не существует: каждая страна, в зависимости от конкретных условий и обстоятельств, должна выработать собственную стратегию с учетом имеющихся в этой стране ресурсов и потребностей. Соответственно, такая задача требует аргументированного подхода к проблеме привлечения иностранного капитала в страну. Однако методологический подход требует учета самых разнообразных инструментов регулирования и критерия оценки; ее использование должно направлено на конкретные проблемы и ситуации, и которую следует дальше развивать.

Список использованных литератур:

- 1.Р.А. Логуа, Н.А. Стефанова, Д.Г. Шамдигарова. Влияние реальных и финансовых инвестиций на экономику России. Основы экономики, управления и права. №6 (6)
- 2.Инвестиционный менеджмент. Бланк И.А. – Эльга-Н, Ника-Центр, 2001.- 536с.
- 3.Денисенко А.А. Реальные инвестиции как основа инвестиционной деятельности промышленных предприятий. Международный экономический форум, 2013.

ӘОЖ:330.322.1

КӘСІПОРЫННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Маулина Н.Х.

э.ғ.к., профессор ассистенті,

Көлік және логистика академиясы, Алматы

Дуйсенбаева Б.Б.

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор,

Қазақ-орыс халықаралық университет, ІАқтөбе,

Сатанбаева А.Ө.

профессор ассистенті, КМТИУ, Ақтау қ.,

Кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығын зерттеу мәселелері қазіргі заманғы экономикалық теорияда кеңінен таралды, ал оны бағалаудың әртүрлі әдістері инвесторлар мен компаниялар тәжірибесінде қолданылады. Отандық экономикалық ғылым да инвестициялық тартымдылық ұғымы 90 жылдардың басында пайда болды, алайда әлі күнге дейін ғылыми әдебиетте "инвестициялық тартымдылық" терминінің біріздендірілген анықтамасы қалыптаспаған. Бұл терминнің мәнін бірыңғай түсінудің жоқтығының себебі әрбір инвесторда инвестициялаудың тәуекелділігіне, инвестициялардың көлеміне, таңдалған компанияның салалық ерекшелігіне және оның перспективаларына, инвестициялаудың басталу уақытына және басқа да факторларға қатысты әртүрлі артықшылықтарға байланысты қандай да бір компанияға ақша қаражатын салудың тартымдылығы туралы Жеке ұғым қалыптасады.

Қазіргі уақытта әдебиетте инвестициялық тартымдылықтың бірқатар анықтамалары бар, онда авторлар осы ұғымның компанияның қаржылық көрсеткіштерінде, оның әлеуетінде немесе компанияға әсер ететін факторларда бейнеленуін білдіреді. Терминді анықтау үшін зерттеушілердің ең танымал көзқарастарын қарастырайық. И.А. Бланк инвестициялық шешімді қабылдау үшін жалпылама сипаттама ретінде инвестициялық тартымдылықты түсінеді. Автор бұл ұғым қандай да бір объектіге немесе салаға инвестициялаудың артықшылықтары мен кемшіліктерін қорытады және әрбір

инвестор мен инвестициялар объектісі үшін жеке сипатта болады деп санайды [1].

Инвестициялық тартымдылық сипаттамаларының барлық жиынтығын бағалау – зерттеудің шынайы және өзекті нәтижелерін алу үшін компаниялардың құпия басқару есептілігіне қол жеткізуді жиі талап ететін жеткілікті ұзақ, еңбекті қажет ететін және күрделі процесс екенін атап өту қажет. Көптеген компанияларда бухгалтерлік есеп пен негізгі қаржы коэффициенттерінен басқа, әдетте, сала үшін елеулі өндірістік көрсеткіштердің қатары ғана ашық қолжетімділігіне байланысты, бұл зерттеуде қаржылық және өндірістік сипаттамалар негізінде инвестициялық тартымдылықты қарастыратын болады. Өндіріс саласына тән көрсеткіштер ретінде мыналар зерттелетін болады: осы деректер негізінде өндіру көлемі, дәлелденген қорлар мен мультипликаторлар, сондай-ақ мұнай өңдеу көлемі, мұнай өңдеу тереңдігі және ашық мұнай өнімдерінің шығу пайызы. Қаржылық коэффициенттерді талдау және құндық көрсеткіштерді бағалау кезінде сала компанияларының капитал сыйымдылығы ескерілетін болады. Инвестициялық тартымдылықты бағалау әдістері, инвестициялық тартымдылық терминінің өзін түсіндірудің нұсқалары сияқты, сан алуан. Бұл тақырыпта ресейлік авторларға келетін болсақ, Теплова Т.В, Ивашковская И.В., Кукина Е.Б., Пенкина И.В., Ростиславов Р.А., Крейнина М.Н., Бланк И.А. айналысқан. Сонымен қатар Т. Коупленд, Т. Коллер және Д. Муррин, А. Дамодаран, Р. Каплан және Нортон сияқты шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектері де инвестициялық тартымдылық мәселелеріне арналған.

Талдаудың ыңғайлылығы үшін қолданыстағы әдістемелерді келесі топтарға болады:

1) Қаржылық қызмет көрсеткіштерін талдауға негізделген әдістемелер - бұл топта М.Н. Крейнинаның жұмыстары белгілі, В.М. Аньшина, К.В. Щиборщ, Л.В. Минько, Э.И. Крылова компанияның мүлктік жағдайын, өтімділік пен төлем қабілеттілігін, рентабельділікті, іскерлік белсенділікті, айналымдылық пен қаржылық тұрақтылықты бағалайтын көрсеткіштер негізінде инвестициялық тартымдылыққа талдау жүргізеді. Қ.В. Щиборща өзінің еңбегінде компанияның қаржылық жағдайы негізінде бағалаудың интегралды

көрсеткішін ұсынылады [2]. Осы топтың әдістемелерінің кемшіліктері: бағалаудың сапалық көрсеткіштерінің болмауы (мысалы, компания менеджментін бағалау, нарықтық ортаны бағалау), компания қызметінің шынайы болжамдары мен тәуекелдерін бағалаудың мүмкін еместігі болып саналады.

2) Қаржылық-экономикалық талдауға негізделген әдістемелер (қаржылық және өндірістік көрсеткіштерді есепке алу) - осы әдістеме аясында компанияның қаржылық қызметінің көрсеткіштері ғана емес, сонымен қатар өндірістік қуаттардың жүктелу деңгейі, негізгі құралдардың амортизация дәрежесі, ресурстармен қамтамасыз ету деңгейі және басқалар сияқты шамалар бағаланады. Мұндай тәсілді Н.Казакова өз еңбектерінде қолданады. В.М. Власова, М.Г. Егорова әдістемелердің осы тобына бірінші топтың кемшіліктері тән, оған абсолюттік көрсеткіштерді пайдалану салдарынан кәсіпорындарға салыстырмалы талдау жүргізудің мүмкін еместігі жатады [3].

3) кірістілік пен тәуекелге негізделген әдістемелер - осы әдістеме тобына сәйкес инвестициялық тартымдылықты бағалау кәсіпорынды белгілі бір тәуекел санатына жатқызу және оларды одан әрі саралау жолымен жүргізіледі. Әдетте тәуекелдердің мынадай түрлері талданады: қаржылық тәуекелдер, нарықтық тәуекелдер (оның ішінде бәсекелестікті арттыру тәуекелі), жоспарлау қателерінің тәуекелдері, мүліктік тәуекелдер, инвестициялық және несиелік тәуекелдер, валюталық тәуекелдер, шикізат пен материалдарға бағаның өзгеруі тәуекелдері, өндірістік және ұйымдастырушылық тәуекелдер. Компаниялардың инвестициялық тартымдылығын бағалаудың осындай тәсілі Шарп У., Басангов Ю.М., Белых Л.П., Бочаров В.В. еңбектерінде қолданылады. Бұл әдістеменің кемшілігі зерттелетін көрсеткіштердің шектеулілігі және соның салдарынан инвестициялық тартымдылықты бағалауда нақтылықтың төмендігі болып табылады [4].

4) факторлық талдауға негізделген және кешенді бағалауды білдіретін әдістемелер - бұл әдістемелер ерекше еңбек сыйымдылығымен ерекшеленеді, өйткені кәсіпорынның ғана емес, сонымен қатар саланың, нарықтық ортаның, компания жұмыс істейтін өңір мен елдің инвестициялық тартымдылығын бағалауды болжайды.

5) соңғы онжылдықта ең көп дамуды алған құндылық-бағдарланған тәсілді немесе Value-Based Management (VBM) жеке атап өткен жөн.

Бұл әдістеменің мақсаты қарастырылып отырған уақыт кезеңі үшін компания құнының өсуін анықтаудан тұрады.

Құндылықты-бағытталған тәсіл-компанияның тұрақты өсуіне бағытталған басқару жүйесі, ол компанияның қосымша құнын жасайтын және тиісінше оның инвестициялық тартымдылығын арттыратын тиімді басқару шешімдерін қабылдауға ықпал етеді.

Инвестициялық тартымдылықты бағалаудың басқа әдістемелеріне қарағанда, осы тәсіл аясында пайданың ұлғаюы емес, компанияның қосылған құны бағаланады. Алғаш рет Vbm жүйесін McKinsey-дан зерттеушілер зерттеді: Т.Коупленд,

Т.Коллер және Д.Муррин. осыдан кейін осы әдістемені өз жұмыстарында Д.Л. Волков, Т.В. еплова, И.В.Ивашковская,

Р.Г.Ибрагимов, Е.Г.Патрушева, И.А.Астраханцева және т.б. авторлар дамытып, пайдаланды [3].

Қазіргі заманғы экономикалық ғылымда бірқатар көрсеткіштер қалыптасты, олар өлшенеді: компания кезең ішінде қосымша құнды жасайды немесе оны жоғалтады. Мұндай көрсеткіштерге есептеу негізінде компанияның теңгерімдік құны және (немесе) ақша ағындары жататын EVA, RI, SVA, CVA, CFROI жатады. Тәсілдеменің негізгі кемшіліктері еңбек сыйымдылығы, көрсеткіштерді есептеу және интерпретациялау күрделілігінің жоғары дәрежесі, сондай-ақ құнды жасау индикаторларын есептеу нысандары мен әдістеріндегі айырмашылықтар болып табылады [5].

Өндіріс саласындағы компаниялардың инвестициялық тартымдылығын бағалауға келетін болсақ, мұнда мына авторлардың ғылыми еңбектері үлкен қызығушылық тудырады: Лавриенко А.В. және Яцунская Т.Г., Колесников В.Е., Письменников Д.Н. және басқалар. А.В. Лавриенконың және Т.Г. Яцунскаяның жұмысы өндіріс компаниясының құнын бағалауға арналған. Бағалау EVA экономикалық қосылған құнының көрсеткіші негізінде жүргізіледі. Мақалада осы көрсеткішті саланың басқа компанияларымен салыстырмалы талдаудың болмауы маңызды кемшілік болып табылады[6].

В. Е. Колесниковтың ғылыми еңбегінде өндірістік компаниялардың даму қарқынын ескере отырып, инвестициялық тартымдылығы зерттеледі. Бағалау үшін автор компанияның қаржылық қызметінің көрсеткіштерін салыстырмалы талдауды, көп өлшемді статистикалық әдістердің көмегімен талдауды және Кайзер критерийін қолдана отырып, мұнай кәсіпорындарын факторлық талдауды қамтитын кешенді талдауды пайдаланады [7]. Бұл жұмыс инвестициялық тартымдылыққа кешенді бағалау жүргізу үшін аталған әдістерді пайдалану тиімділігін дәлелдейді. Алайда, бапта мұнай саласы компанияларының тиімділігін сипаттайтын өндірістік көрсеткіштер және Компания құнын құру көрсеткіштері ескерілмейді (тек пайда индикаторлары ескеріледі).

Қорыта келгенде, көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңберін зерттей келе, өндірістік компаниялардың даму қарқынын ескере отырып, кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығын анықтаудың әмбебап әдісінің болмайтындығына көзім жетті. Әр кәсіпорын өзіне ыңғайлы деген тәсілді таңдап алатыны сөзсіз.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1.Крылов Э. Инвестиционный анализ. - М.: Дело, 2017. - 264 с.
- 2.Казакова О.Б. Инвестиционный анализ: учебно-методическое пособие для вузов/ Мин-во образования и науки Украины,. КНЭУ. - К: КНЕУ, 2016. - 134 с.
- 3.Савенкова Е.В. Инвестиционная стратегия предприятия. Учебное пособие / Н.И. Лахметкина. - М.: КноРус, 2014. - 232 с.
- 4.Теплова Т.В. Инвестиции: теория и практика, М.: Дело, 2017. - 268 с.
- 5.Щиборщ, К.В. Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России. / К.В. Щиборщ. - М: Дело и Сервис, 2012.
- 6.Крылов Э.И., Власова В.М., Егорова М.Г. Анализ финансового состояния предприятия. М.: Дело, 2017. - 264 с.
- 7.Финансовый анализ, Краткий курс, Бочаров В.В., М.: Финансы и статистика, 2009. – 398 с.

ӘОЖ: 656.073

КӨЛІК САЛАСЫНДАҒЫ БӘСЕЛЕСТІК ҚАБІЛЕТТІ АРТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сугурова А.Ж.

э.э.к., ассистент профессоры

Көшкінбай Н.С.

ассистент-оқытушы

Логистика және көлік академиясы, Алматы қаласы

Нарықтағы белсенді қызметтері шаруашылықтың барлық салаларының экономикалық даму шарты болып табылатын, қазіргі кезде өзінің түпкілікті тұтынушыларын дәл танып, тауарлар мен қызметтермен алмасу үрдісінде меншікті бәсекелестік артықшылықтарын іске асыру мақсатында тұтынушыларының талаптарына бейімделе білуі бүгінгі күні өмірлік маңызды шартқа айналып отыр. Олай болмаған күнде, бірде бір мекеменің тауарлары мен қызметтерін сатуы, стратегиялық тұрақты табыстылығына қол жеткізуі еш мүмкін емес.

Жаңа жүз жылдықтың басынан бері өткізіліп келе жатқан көліктік кешен мен Қазақстанның темір жолы саласындағы ауқымды қайта құрылымдалуы көлік қызметтерін сатудың саналуан түрлері мен әдістерінің мүмкіндіктеріне және оларды пәрменді деңгейде жүргізуге үйрену, көліктік қызметтің негізін құрайтын көлік субъектілерінің бәсекеге қабілеттіліктерін арттырып, баға саясатын іске асыру жағдайында тасымалдаушылардың қызметтеріне деген сұраныстарды зерттеп, қалыптастыру қажеттілігін одан сайын арттыра түсті.

Темір жол көлігі қызметіндегі жеке салаларды монополиясыздандыру және нарықтық бәсекелестікті дамыту үшін жағдай жасау, әр түрлі меншік нысандарын тұтынушыларға темір жол инфрақұрылымын пайдалануы үшін жағдай жасау күннен күнге барынша зерттеліп бәсекелестіктің ролі өсіп, тұтынушылардың көлік қызметтеріне деген сұранысына қатысты көлік инфрақұрылымының дамуының алдын орау мақсатында көлік нарығына инвестициялардың тартылып, бәсекелестіктің одан сайын күшейе түсуі алға қойылған мәселелерді зерттеудің өткірлігін одан сайын айқындай түсуде.

Көлік қызметі нарығында клиент сапалы және оңтайлы тарифпен орындалатын қызметті таңдайды. Сапа көлік қызметінің тұтынушылық қасиеттерін – тұтынушының нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетін айқындайды, бірақ түрлі қызметтерді салыстырғанда олардың бағалық сипаттамалары да ескеріледі. Көлік қызметінің бәсеке қабілеттілігі нарықта сұранысқа ие және тұтынушының белгілі талаптарын қанағаттандыру параметрлерінің деңгейі бойынша өз аналогтарынан ерекшеленетін нарықтағы осы сияқты басқа қызметпен салыстыру арқылы анықталады.

Бәсеке қабілеттілігінің маңызды міндеттерінің бірі тапсырыс берушілердің автотасымалдауларды іске асыру үшін көлік түрін таңдау талаптарын белгілеп алу.

Фирманың бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру үшін басқару мен өндірісті жаңалап ғана қоймай, бұл не үшін істеліп жатқанын нақты біліп, қандай мақсатқа қол жеткізу керек екенін айқындау керек. Бұл жерде ең бастысы: бәсекелестік күресте өзінің салыстырмалы артықшылықтарын тез және тиімді пайдалану. Барлық күштерді әлеуетті бәсекелестер оңашалайтын салаларды дамытуға бағыттау қажет. Көптеген алдыңғы қатарлы фирмалардың барлық жұмысшылары еруге міндетті өзінің салыстырмалы артықшылықтарын ереже, лозунг түрінде қалыптастырады.

Бәсекедегі өзінің салыстырмалы артықшылықтарына нақты бейімделу, оларды кәсіпорынның ішінен және одан тыс іздеу, алдыңғы қатарлы компаниялардың басқару аппараты және оның құрамындағы басқару, инженерлік бөлімдердің шаруашылық стратегиясын жасап, орындайтын қызметтер жиынтығын алдын-ала анықтайды.

Кәсіпорын өндірісінде әлемдік салаларын қалыптастыру үшін өзін жұмыс істейтін әлемдегі ең таңдаулы салада немесе нарықта маңызды бір өндірістік қызметтің нарықтағы кәсіпорынның салыстырмалы артықшылықтары қандай екенін айқындап, өндірістің қандай аспектілеріне немесе шаруашылықтың қандай қызметіне ең бірінші көңіл аудару керектігін анықтаған жөн. (Мысалы өндіріс шығындары және баға, сапа, техникалық деңгейі, қызмет көрсету деңгейі, өндіріс икемділігі, т.с.с)

Жалпы кәсіпорынның төрт негізгі бәсеке қабілеттілік деңгейін немесе дәрежесін бөліп көрсетуге болады. Бірінші деңгейі кәсіпорынның басшылары басқаруды ұйымдастыруды ішкі нейтралды деп қарастырады. Басшылар өз қызметін өнімді беруде ғана түсінеді де, тұтынушылары мен бәсекелестері үшін ешқандай сыйлық ойластырмайды.

Олар өз өнімдерінің техникалық және конструкциялық жетілу деңгейіне соншалықты сенімді, яғни бәсекелестерімен салыстырғанда артықшылықтары маркетингтік қызметте және тұрмыстық бөлімдердің қуаттылығында, олар жарнамаға тауарын қою арқылы сатып алушыны қуантуға дайын. Барлық қосымша өндірісте немесе басқарудағы жоғарылау ешбір мотивациясыз артық болып саналады.

Сондықтан бәсеке қабілеттілігі екінші деңгейдегі компаниялар өздерінің өндірістік жүйесін сыртқы нейтралды етіп жасауға тырысады. Бұл дегеніміз кәсіпорынның негізгі бәсекелестері онатқан стандартқа толық сәйкес болу. Олар техникалық қабылдауларды, технологиларды, өндірісті ұйымдастыру әдістері алдыңғы қатарлы кәсіпорындардан алып өзінде қолдануға және шикізат материалдарын, жартылай фабрикаттарды және толықтырушы заттарды да басты бәсекелестері алатын көзден алуға тырысады.

Өнімнің сапасын басқарудағы принциптері, қор деңгейін бақылауы, ішкі өндірістің бітеулері, өзінің өндірісіндегі жұмыскерлермен қатынасты да дәл сондай сипатты орнатады. Керек болса олар басқарушылар мен мамандарды, әсіресе жоғары квалификациялы, білікті инженер-техник мамандарын осы саладағы компаниялардан шақыруға тырысады.

Осыдан туындаған мәселелерді шеше алған кәсіпорындар ғана өз бәсекелестерін жеңіп бәсеке қабілеттіліктің үшінші деңгейіне жетеді, басқару өндірістік жүйеге, оны дамытуға және жетілдіруге белсенді әсер ете бастайды. Нарықтық жағдайда тұтынушының қанағаттануы тауарға деген өзінің ерекшелігінің сатып алу – сату актісінде көрінеді. Мұндай ерекшеліктердің үйлесуі, өндіруші мен тұтынушының мүдделерінің сақталуы негізінде тауарлар мен тұтынушылар талабының сипаттамасын, сол сияқты нарық жағдайында тауардың толық сәйкестігін бәсекеге жарамдылығы деп айтады. Өнімнің бәсеке

жарамдылығы ерекше жағдайын қанағаттандыруға мүмкіндік беретін тұтыну кешенінің (сапалық және сандық) сипаттамасын анықтайды. Бәсеке қабілетті өнім нарықта тез және жеңіл сатылады. Әрбір сатып алушы өзінің жеке мұқтажын ең жоғары қанағаттандыраын тауарды ғана алады. Жалпы алғанда, сатып алушылар бағалармен салыстырғанда қоғамдық мұқтажына толық сәйкес келетін тауарды сатып алады. Сондықтан, сатып алушының тауарға деген қанағаттанушылық деңгейіне жеке дара көрсеткіштер пікір жиынтығын құрайды, оның тағы да нарықтық пайда болу қарсаңында қалыптасады.

Сонымен, тауарға бәсекенің жарамдылығын, оның сапалық және құндық сипаттамасының жиынтығы деп түсінуге болады. Ол сатып алушының нақтылы мұқтажын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді және сатып алушы үшін тиімділігі ұқсас тауар – бәсекелестер ерекшеленеді. Тауарлы нарықтың зерттеулері көрсеткендей сатып алу туралы тұтынушылардың үштен бірінің соңғы шешімі тауардың сапа көрсеткіштерімен байланысты.

Бәсеке қабілеттілік - өзің және бәсекелесің үшін есептеп шығаратын, нәтижесінде жеңіске жететін деңгей көрсеткіші емес, ол – нарық жағдайында келесілерге сүйенетін жұмыс философиясы:

- тұтынушылардың қажеті мен даму тенденциясын түсіну;
- бәсекелестердің мүмкіндіктері мен мінез-құлқын білу;
- нарық дамуының тенденциясы мен жағадайын білу;
- қоршаған ортаны және оның бағытын білу;
- тұтынушы сенің тауарыңды құптайтын тауар шығару және тұтынушыға жеткізу. Кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігі келесі факторлармен анықталады:

- қызмет көрсету және өнім сапасы;
- маркетингтік және өткізу стратегияларының тиіді көрсеткіштері;

- басқару мен персоналдың білім деңгейі;
- кәсіпорын қызмет ететін салық ортасы;
- қаржыландыру көздерінің мүмкіншілігі.

Көлік инфрақұрылымын дамытудың алдыңғы стратегиясы корпоративтік басқарудың қарқынды дамуының барлық түрлерінің – олардың техникалық даму деңгейін арттыру мен барлық көлік түрлерінің көлік салаларының кірістері мен

капиталдануының бәсекелестік артықшылықтарын пайдаланудағы менеджмент пен маркетингтің күшеюін талап етеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Махмеджанова М.Л., Илиясова Н. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі: проблемалары және шешу жолдары. ҚазҰУ Хабаршысы, Алматы 2015.
2. Портер М. Международная конкуренция. М.: Международные отношения, 2010.
3. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования. М.: Издательство Юрайт 2014.
4. Галицкий Е. Б. Маркетинговые исследования. М.: Издательство Юрайт 2015.

ӘОЖ: 657.635.2

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ ЖАҒДАЙЫ

Ахметжанова А.К.

3-курс «Қаржы» мамндығының студенті, ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекші: Жадигерова О.Ж.

э.ғ.к., доцент Алматы қ., Қазақстан

Сүт өнеркәсібі агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Сүт саласын тиімді қалыптастыру халықтың өмір сүру деңгейін арттырады, ал тұтынушыларды сүт өнімдерімен қамтамасыз ететін сүт өнімдері кәсіпорындардың өндірістік қызметінде сүт өнімдері түрінде пайдалы нәтиже болып табылады. Сүт-адам денсаулығы үшін ең қоректік тағамдардың бірі. Сүт-адам ағзасына өте пайдалы жүзден астам элементтерден тұратын ең қоректік және таңдаулы тағам түрі. Осылайша, түрлі тағамдар, дәрумендер, қант, минералды тұздар, etc.іі әр түрлі элементтер бар. Оның ерекшеліктерінің бірі-барлық элементтер адам ағзасына өте пайдалы. Сіз одан емдік сусын жасай аласыз, сондықтан сүттің сіңімділігі, тағамдық құндылығы және оның диеталық қасиеттері өте күшті,

Сүт өнеркәсібі тамақ өнеркәсібінің маңызды бөлігі және тамақ саласында үшінші орында. Статистикаға сәйкес, 2002 жылы әртүрлі фермаларда сүт өндірісі 4,1 миллион тоннаға жетті,

ал әр сиырдың орташа сүт өнімі 2044 кг-ға жетті.сүт, қаймақ, ірімшік, айран және ашытқы өндіретін сүт зауыттары мен сүт зауыттары елдің барлық экономикалық аймақтарында және өндірістік орталықтарында шоғырланған. Өйткені, сүт өнімдерін тасымалдау тиімсіз. Қала тұрғындарын сүт өнімдерімен уақытылы қамтамасыз ету үшін әр қалада сүт зауыттары салынды. Ірі сүт зауыттары Алматы, Қарағанды, Қостанай, Павлодар және Шымкентте орналасқан. Деректерге сүйенсек, елімізде сүт және сүт өнімдерін өндіретін 250-ге жуық цех, фабрикалар бар. Шамамен жыл сайын елімізде 5 141 278 тонна сүт өндіріледі. Көрсеткіш те бар, өсім де бар. Мұны біз төменде арнайы диаграммаға салып көрсетуді жөн көрдік.

Сурет 1. Сиыр сүті, тонна

Біз әр түрлі сүт өнімдерін, қаймақ, айран, сүзбе, йогурттан сүзбеге және сырттан тасымалдаймыз. Қазіргі уақытта елімізге келіп түсетін сүт өнімдерінің 55,5% - ы Ресейден, 25% - ы Қырғызстаннан және 4,4% - ы Беларусьтен тасымалданады. Негізінде, көптеген дамыған дамушы елдер бастапқыда өз өнімдерінің өтімділігін арттыратыны белгілі. Керісінше, біз шикі сүт өндіреміз және әзірге шетелге шықпаймыз.

Қазір ішкі нарық импортпен айналысады. Отандық өнімге деген сұраныс өсіп отырған жоқ. Кейбір отандық сүт өндірушілердің техникалық сапасы төмен болғанымен, соңғы соңғы өнімге дейін жұмыс істейтін кластерлік ұйымдар жоқ. Отандық өндірушілерге лизинг, субсидия және дотация мәселелері - қағаз түрінде. Сондықтан болашақта осы мәселелерді шешуге күш салу керек.

Қазір дайын өнім қайда? Сонымен қатар, салалық сарапшылар соңғы дайын өнімдерді зерттеуде кемшіліктеріміз жоқ деп сендіреді. Бұл кездесуде экономист Мадеев: "біздің елімізде фермерлік шаруашылықтардың 90% - ы жеке меншікте. Сондықтан, бізде шикі сүт өндірісінің көлемі үлкен болғанымен, одан дайын өнім өте аз. Мысалы, біз йогурт пен ірімшіктен бастап әр түрлі сүт өнімдерін, қаймақ, айран мен ірімшікті сырттан тасымалдаймыз.

Қазіргі уақытта біздің елге келетін сүт өнімдерінің 55,5% - ы Ресейден, 25% - ы Қырғызстаннан және 4,4% - ы Беларусьтен келеді. Негізінде, көптеген дамыған және дамушы елдер, ең алдымен, өз өнімдерінің өтімділігін арттырғаны белгілі. Керісінше, біз шикі сүт өндіреміз, тіпті шетелге де шығамыз. Қазір ішкі нарық импортпен айналысады. Отандық өнімге деген сұраныс артқан жоқ. Отандық сүт өндірушілерінде жоғары сапалы жабдықтар сирек кездесетініне қарамастан, ешқандай кластерлік ұйым соңғы соңғы өнімге дейін жұмыс істей алмайды. Лизинг, субсидия және отандық өндірушілерді субсидиялау проблемасы-бұл проблема. Бұл проблемаларды алдағы уақытта шешу керек.

Қазір өндірушілер деректерді жинау үшін мобильді қосымшаларды қолдана бастады. Бұл қосымша сүт өнімділігіне әсер ететін факторларды анықтайды, сүт жеткізушісінің жұмысын қорытындылайды және өңдеушіге өз жұмысын дұрыс орындауға көмектеседі. Мысалы, егер бұл аймақта сиырлар аз болса, олар көбейеді. Бұл өз кезегінде сүт жеткізушілердің негізгі ресурстары мен кірістерінің артуына ықпал етеді. Инна Пунданың айтуынша, бұл ноу-хаудың басты міндеті - сүт өндірісінің тізбегін «өндіруші-жеткізуші етіп қысқарту.

Қазір сүт өнімдерін өндіру тізбегіне алыпсатарлар емес, сүт және зауыттар жақсы пайда әкелетіні анық. Өкінішке орай, алып сатарлықтан күніне мыңдаған доллар табатын адамдар бар. Олар фермерлердің қараңғылығын өсімдіктерді шикізатқа тәуелді ету және олардың ойларын бағалау үшін пайдаланғысы келеді деп сарапшы қорытынды жасайды.

Жалпы, қорытындылай келе егер біз елдегі отандық сүт өнімдерінің үлесін көбейтіп, импортқа тәуелділікті азайтуды қаласақ, онда берілген ақпараттарға назар аударған жөн. Егер

жоғарыда аталған үрдістерді назарға алатын болсақ, алдағы бес жылда ішкі нарықты отандық сүт және сүт өнімдерімен 80% деңгейінде жаба алатынымыз әбден мүмкін.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. <https://inbusiness.kz/kz/news/otandyk-sut-onimderi-ishki-narykty-80-pajyzyn-kashan-kamtidy>
2. ҚР-ның Ауылшаруашылық министірлігінің ресми интернет ресурсы <https://articlekz.com/kk/article/15725>
3. <https://tengemonitor.kazgazeta.kz/news/2460695325>
4. Телеканал хабар 24, жаңалықтар

ӘОЖ: 339.138

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҢА УАҚЫТ ТАЛАБЫ

Жамиева А.Б.

3-курс «Қаржы» мамандығының студенті, ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекші: Ж.Т.Евескина

аға оқытушы, магистр, Алматы қ., Қазақстан

Ауыл шаруашылығы және аграрлық сектор қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада, Қазақстанның экономикалық дамуының басым бағыттарының бірі болып табылады. Ауылшаруашылық өнеркәсібінде жоғары өндірістік шығындарға әкелетін бірқатар кемшіліктер мен қиындықтар бар, бірақ цифрландыру арқылы ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығы өндірісінің бәсекеге қабілетті дамуын қамтамасыз етуге болады.

Әлем цифрлық технологияларға тәуелді екені белгілі, бүгінде барлық әлеуметтік-экономикалық процестер цифрлық кеңістікте жүзеге асырылуда. Бұл уақытты едәуір қысқартады, сонымен қатар нақты ақшаны жоғалту қаупін азайтады.

Цифрландыру-бұл ұзақ және тынымсыз процесс, ол болашақта мемлекетке де, экономиканың жекелеген салаларына да, атап айтқанда ауыл шаруашылығына да нақты мүмкіндіктер береді.

Цифрландыру процесі айтарлықтай қаржылық салымдарды, IT-технологиялар саласында білікті мамандарды, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің моральдық-психологиялық даярлығын талап етеді, демек, мемлекеттің ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың агробизнеске кіруінің бастапқы кезеңіне қатысуын талап етеді. Интеграцияны одан әрі тереңдету жағдайында саланың әлеуетін тиімді және толыққанды іске асыру үшін, бірінші кезекте, ауыл шаруашылығын мемлекет тарапынан қолдау, оны жаңғырту және қаржы-экономикалық жай-күйін жақсарту мәселелерін түбегейлі шешу қажет. Аграрлық секторды дамытудың негізгі міндеті өнеркәсіпті қарқындату, оны автоматтандыру, заманауи механикаландыру, ақпараттық технологияларды дамыту, технологиялық жарақтандыруды жетілдіру және кадрлар даярлау болып табылады, бұл Еуразиялық экономикалық өңірдегі, ұлттық аграрлық сектордың трансформациясына оң әсер етеді.

Бүгінгі таңда дәстүрлі агроөнеркәсіптік салаға цифрлық технологияларды енгізу бойынша тәжірбиелер жүргізу үрдісі байқалады. Алайда, дәстүрлі бағдарламалық жасақтама, қосымшалар, электрондық кестелер әлі де пайдаланылуда, бұл мердігерлерге келісімшарт жасау үшін ақпарат беруге күш пен уақытты жоғалтуды білдіреді. Бірақ цифрлық технологияларды енгізу арқылы, біз саланың дамуына қуатты серпін бере аламыз. Сондықтан, нарықта бар бизнес-процестерді цифрландыруға және олардың қатысушыларымен әдеттегі тәсілдермен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін блокчейн жүйесін салаға енгізу өте ұтымды шешім болар еді.

Блокчейн технологиялары деректерді тиімді қорғауды, шынайы және сыртқы араласудан қорғалған ақпарат алмасуды қамтамасыз етеді. Жүйеге енгізілген ақпарат бұрмаланбайды және оны сақтау орталықтандырылмаған. Кешендегі барлық осы қасиеттер блокчейн технологиясын бүгінгі таңда жалған ақпараттан қорғалған ақпаратты таратудың ең жақсы құралы етеді.

Тәжірибе көрсеткендей, блокчейн технологиясын пайдалану ауыл шаруашылығындағы жобаларды қаржыландыру және мемлекеттік субсидиялар бойынша шешімдер қабылдау процесін айтарлықтай жеңілдетеді алады, осылайша елдегі ауыл

шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігі мен өсу қарқынын арттырады.

Әлемдік азық-түлік нарығының дамуын екі фактор анықтайды:

- халық санының өсуі, әсіресе кедей елдерде, нәтижесінде азық-түлікке сұраныстың артуы;
- жоғары сапалы органикалық өнімдерге сұраныстың артуы.

Өсіп келе жатқан халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету екі мәселені шешуді талап етеді: тиімді логистиканы ұйымдастыру және сатып алуды қаржыландыру, сондай-ақ азық-түлік сапасын бақылау, өнімдердің бұрмалануын болдырмау.

Блокчейн технологиясы осы мәселелерді шешу үшін оңтайлы болып табылады. Деректер алмасудың бірыңғай ашық кеңістіктегі жеткізу тізбегінің тиімділігін ұйымдастыруға мүмкіндік береді: жеткізушілер, тасымалдаушылар, сатып алушылар, қойма операторлары арасында байланыс орнату. Бұл әсіресе қысқа сақтау мерзімі бар өнімдер үшін өте тиімді. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, тамақ өнеркәсібінде блокчейн технологиясын енгізу фермерлер үшін маңызды проблеманы шешеді: олардың өнімдерін сатуды барынша жеңілдетеді, делдалдарды тізбектен шығаруға мүмкіндік береді.

Азық - түлік өндірісі мен қайта өңдеуді сертификаттауға блокчейн технологиясын енгізу-бұл адал жеткізушілерді тиімді қорғауға мүмкіндік беретін шешім, сонымен қатар қарапайым, арзан және сенімді дәстүрлі сертификаттау жүйесі. Бұл әсіресе органикалық өнімдерге, сондай-ақ шығу тегі бақыланатын өнімдерге қатысты. Фермер өз өнімдері туралы ақпаратты жүйеге енгізгеннен кейін, ақпаратқа ешкім өзгертулер енгізе алмайды.

Қазақстанның жоғары сапалы органикалық өнімдерді әлемдік нарыққа белсенді жылжытуы және ауыл шаруашылық бағытында экспорттың дамуы басты мақсаттарының бірі. Блокчейнді пайдалану шешім қабылдауды едәуір жеңілдетеді, осылайша сатып алушыға өнімнің сапасы мен шығу тегіне кепілдік береді, сертификаттау, ветеринарлық және фитосанитарлық бақылау рәсімдерін жеңілдетеді.

Айта кету керек, Блокчейн технологиясын тек транзакцияларда ғана емес, сонымен қатар оны мобильді

құрылғыдан сканерленген QR-кодты қолдана отырып, жұқтырылған өнімді анықтауға болады. Сонымен қатар, таңдалған өнімді өңдеу және сату туралы барлық өткізілген өндіріс процесіне ақпарат қол жетімді.

Блокчейн технологиясының көмегімен заманауи ауыл шаруашылығының өнімді сатудың сенімді платформасына айналады, әлеуетті мердігерлермен және инвесторлармен байланысты кеңейтеді.

Қазіргі таңда Қазақстанды үш деңгейлі фермалар бар: цифрлық ферма, жетілдірілген және негізгі. Оның ішінде 23 цифрлық ферма және 171 жетілдірілген ферма жұмыс істейді. Сондықтан әзірге, аграрлық шаруашылықтардың шамамен 11-13%-ы ғана ғылыми-техникалық әзірлемелерді цифрландырумен және коммерцияландырумен айналысу мүмкіндігі бар.

АӨК-нің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, ауыл шаруашылығын цифрландырудың қазіргі деңгейіне бірқатар кемшіліктер тән:

- ауыл шаруашылығы өнімдерінің бағалары бойынша мобильді болжамның болмауы;
- логистика, өнімді сақтау және жеткізу жүйесінің дамымауы;
- өндірістің жоғары шығындары;
- ауыл шаруашылығы өндірушілерінің көпшілігінің жаңа техниканы сатып алу, IT-жабдықтар мен платформаларды пайдалану бойынша қаржылық мүмкіндіктерінің болмауы;
- инновациялық, заманауи агротехнологиялар мен әдіснамалар бойынша ғылыми-практикалық білімнің жеткіліксіздігі.

Аталған кемшіліктерге қарамастан, цифрлық қосымшалардың көмегімен жеке процестерді ғана емес, сонымен бірге қосылған құнның бүкіл тізбегін оңтайландыруға болады.

Ауыл шаруашылығындағы цифрлық технологиялар өнімділікті арттырып қана қоймай, шығындарды азайтуға да ықпал етеді. Қолданыстағы және болашақтағы биологиялық, экологиялық, генетикалық, экономикалық және тағамдық қауіптерді еңсеру үшін қоғамға орнықты даму қағидаттарына және экономиканың үлгісіне сәйкес келетін қазіргі заманғы

ақпараттық технологияларды қалдықтарсыз (жыл бойы) пайдалану негізінде ауыл шаруашылығының жаңа түрі қажет.

Бүгінде АӨК-ні жаңғырту үшін мүмкіндіктер орасан зор: әлемдегі ауыл шаруашылығы дәстүрліден көптеген практикалық міндеттерді шешу үшін инновациялық шешімдер мен әзірлемелер үшін жаңа нарықтар құруға қабілетті жоғары технологиялық салаға айналуға.

Аграрлық саладағы цифрландыру тәуекелдерді азайтуға, климаттың өзгеруіне бейімделуге, ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Ресурстарды тиімді пайдалану және ғылыми негізделген тәсілдер негізінде өнім өндіруге жұмсалатын шығындарды азайту, оның сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру-цифрландырудың басты міндеті.

Агроөндірушілерді қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету, сатып алу мен сату шығындарын азайтуға, өнім жеткізу тізбегін алаңнан тұтынушыға дейін жеңілдетуге, білікті жұмыс күшінің тапшылығын қысқартуға мүмкіндік береді. Кәсіпкерлер аз ресурстармен көбірек тамақ өнімдерін өндіруі керек, сондықтан ауылшаруашылық өнімдерін өндіру технологиясында айтарлықтай серпіліс қажет.

Цифрландырусыз жұмыс істеу дегеніміз-әлемдік бәсекелестікте жеңіліс табу. Нарықта бәсекеге қабілетті болу үшін тұтынушылардың сұранысы мен қалауына байланысты өнім ұсыныстарын болжау қажет. Дұрыс басқару шешімін қабылдау үшін агроөндірушілер спутниктік суреттер, жоғары технологиялық датчиктер, мобильді қосымшалар және GPS-жүйелер сияқты цифрлық технологияларды меңгеруі тиіс.

Аграрлық саласы дамыған елдердің тәжірибесі IT-технологияларды өндіріске енгізу жоспарланбаған шығыстарды 20%-ға дейін қысқартуға мүмкіндік бергенін куәландырады: қолжетімді мобильді немесе онлайн-қосымшаларды пайдалана отырып, оңтайлы шешімдер қабылдау үшін техникадан, датчиктерден, дрондардан, спутниктен және басқа да сыртқы қосымшалардан алынған деректер пайдаланылады. Жаңа технологиялар өнімді өрістен тұтынушыға дейін жылжытудың барлық жолын бақылауға мүмкіндік береді, бұл оның сапасына

кепілдік береді және клиенттердің қажеттіліктерін қамтамасыз етеді.

Цифрландыру АӨК субъектілері үшін қаржыландырудың қолжетімділігін, өткізу нарықтарының қолжетімділігін және экспортты дамытуды қоса алғанда, агроөнеркәсіптік кешенді реттеудің негізгі бағыттарын дамыту үшін түйінді құралға айналады. АӨК-ні цифрландыру бәсекеге қабілеттілік пен еңбек өнімділігін арттыруға көмектеседі, тамақ қауіпсіздігін және салаға инвестициялар тартуды қамтамасыз етеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Ауыл шаруашылығындағы блокчейн технологиясы: халықаралық инвестициялық саясатты талдаудың тәуелсіз институты. – 2017.
2. Варганова, М.Л. Импортты алмастырудың басым бағыты ретінде ауыл шаруашылығын цифрландыру перспективалары / М.Л. Варганова, Е.В. Дробот // Экономикалық қатынастар журналы. – 2018. – №1. -С. 3-4. -URL:
3. Фермерлерге арналған блокчейн : сүт нарығының ең ірі басылымының ресми сайты – 2017. – URL: <https://www.dairynews.ru/news/blokcheyn-dlya-fermerov.html>
4. ҚР-ның Қаржы министірлігінің ресми интернет ресурсы: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>

ӘОЖ 657.635.2

АӨК ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ КРЕДИТТЕУ ЖҮЙЕСІ

Жанбулатова М.Ж.

2-курс, «Қаржы» мамандығының студенті, ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекшіі: Жадигерова О.Ж.

э.ғ.к., ассоц.профессор, Алматы қ., Қазақстан

Экономиканың барлық салаларын, оның ішінде ауыл шаруашылығын цифрландыру – ел дамуының негізгі бағыты. Ақпараттық технологиялар ғарыш индустриясынан бастап денсаулық сақтау, білім беру және ауыл шаруашылығына дейінгі түрлі салалардағы кәсіпорындардың бизнес процесіне әсерін тигізуде. Еңбек өнімділігі мен өңделген өнім экспортының көлемін арттыру үшін АӨК цифрландырудың тиімді және

қолжетімді құралдарын енгізу қажет. Бұл мақалада ауыл шаруашылығы өндірушілерінің қазіргі жағдайы мен кредиттеуді цифрландыру туралы қарастырылған. Ауыл шаруашылығын цифрландыру технологияларын енгізу, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бизнес процестерін автоматтандыру аграрлық бизнестің әсерін едәуір арттырады және ауыл шаруашылығы өнімдері айналымының процесін өзгертеді. Осы ретте, облыс бойынша ауыл шаруашылығы саласында бірнеше жоба іске асырылып, жұмысын жалғастыруда. Атап айтқанда, агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру мақсатында нақты егіншілік элементтерін енгізу және мал шаруашылығы саласы бойынша «ақылды фермалар» құру жұмыстары жүргізілуде [1].

Жалпы, Қазақстанның ең үлкен байлығы – ауылшаруашылық жерлері. Сол жерді тиімді игеріп, дұрыс қолданудың бірден-бір жолы оны ғарыштық басқару. Иә, осыдан 2-3 жыл бұрын Жер кодексі талқыланғанда жер мәселесі үлкен резонанс тудыруының бір себебі де осы бақылаудың кемшіндігінен еді. Яғни жер қалай игеріліп жатқанын шаруалар толық білмеді. Ал оны ғарыштық технологиямен мониторинг арқылы бақылау мүмкіндігі бар, дамыған елдер соны пайдаланып отыр. Ғалымдар дабыл қағатын тағы бір жайт – Қазақстанның ауылшаруашылық дақылдарының өнімділігі бүгінде өзіндік қуатымен салыстырғанда екі есеге төмен [2].

Ал бұдан шығудың қандай жолы бар? Тоқталсақ:

1. Біріншіден, заманауи негізде нүктелі жер өңдеуді қолға алу керек, дейді мамандар. Алқаптардың электронды карталары, нақты метеодеректер, сенсорлар және датчиктер, ғарыш мониторингі және басқа да шешімдерді пайдалана отырып, дәлме-дәл егіншілік элементтерін енгізу аясында агроқұрылымдарда нақты технологияларды енгізудің экономикалық моделін әзірлеу, оны субсидиялаудың жаңа жүйесін енгізуді жоспарлау, қанатқақты шаруашылықтарды анықтап, фермерлерді ауылшаруашылық университеттерімен, ғылыми-зерттеу институттарымен және ауыл шаруашылығын цифрландыру, технологиялар әзірлеумен айналысатын әлемдік компаниялармен бірлесе оқыту.

2. Екінші – шаруашылықтарда нүктелі жер өңдеу технологиясының экономикалық моделін әзірлеп, оларға үйрету

және кеңінен тарату, ауылшаруашылық техникасын жедел жаңарту.

3. Үшінші – мал шаруашылығын дамыту. Мал басының 57-60 пайызы үй шаруашылығында шоғырланғандықтан, өнімнің 72 пайызы да осы жерде өндіріледі. Сондықтан ұсақ фермерлердің ірі бордақылау алаңдары бар шаруашылықтармен кооперациясын ынталандыру арқылы мал өнімінің сапасы мен тауарлық көрсеткіштерін жақсартып, ет экспортының көлемін арттыру.

4. Төртінші – суармалы жерлерді үдемелі игеру. Қазір суармалы жер көлемі 2,5 млн-нан 1,1 млн гектарға қысқарды [2].

Сонымен қатар, қазіргі таңда ауыл шаруашылығы өндірушілеріне кредиттеудің бірнеше бағдарламалары қарастырылған. Солардың бірі «Кең Дала» Аграрлық несиелік корпорациясының бағдарламасы аясында агроөнеркәсіптік кешен субъектілерін жеңілдікпен несиелендіру бағдарламасы. Бұл бағдарламаның Halyk Bank іске қосты. Соның арқасында ауыл шаруашылығы өндірушілері 2021 жылғы көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарына тиімді төмендетілген мөлшерлеменен несиеленуге мүмкіндік алды [3].

Осы бағдарлама аясында кепілдікті қамтамасыз ету бойынша қатаң талаптар жоқ. Сондай-ақ, фермерлерге жылдық маусымдылықты ескере отырып, қарыздарды өтеудің икемді шарттары ұсынылады [3]. Бұдан бөлек, цифрлық технологияларды енгізу мақсатында 30 репродуктор шаруашылықта 8,4 мың бас асыл тұқымды ірі қараға және 85 репродуктор шаруашылықта 104,0 мың бас асыл тұқымды қойға электронды бірдейлендіру тәсілдері пайдалануда. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің электронды саудасын жүйелендіру және агроөнеркәсіп кешенінің экспорттық әлеуетін арттыру мақсатында «Агробиржа» электрондық сайты бар. Сайтта тауар өндірушілер арасында электронды сауда жасауға және басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуге мүмкіндік беретін Web-ресурс құрылып, электронды сауда нарығын кеңейтуге мүмкіндік береді. Онда 491 хабарландыру және 483 жаңалық орналастырылып, қолданушылар саны 1210 адамды құрады [1].

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда ауылшаруашылығына сандық технологияларды енгізу және оларды кеңінен тарату

мақсатында облыстарда түрлі жобалар іске қосылуда. Мысалы, ауыл шаруашылығы басқармасының жетекшілігімен Ж.Жиёмбаев атындағы Қазақ өсімдік қорғау және карантин ғылыми-зерттеу институты, Қазақстан-Британ технологиялық университетінің инжиниринг және ақпараттық технологиялар институтымен бірлесіп, Шиелі ауданында орналасқан «Ақмая» ШҚ базасында нақты егіншілікке арналған «Ақмая Smart Farm» цифрлық платформасы жасалып, жоба қосылды. Жоба аясында шаруашылықтың сегіз жүз гектар егіс алқабына цифрландыру жұмыстары жүргізіліп, алынған деректер өңделді. Өңделген деректер негізінде алқаптың электрондық картасы мен топырақ үлгілері бойынша агрохимиялық картограммалары әзірленді. Яғни, осындай жобаларды жүзеге асыру арқылы біздің ауыл шаруашылығы саласына көңіл бөлініп, цифрландыруға көшіру үшін үлкен енбек жасалып жатқаны көрінеді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы өндірушілеріне әртүрлі кредиттеу бағдарламаларын ұсыну арқылы сандық технологияларға өтуді жеделдетіп жатқанын аңғарамыз.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Агроөнеркәсіптік кешеніндегі цифрландыру игілігі, Сыр бойы газетінің сайты:
<https://syrboyi.kz/janalyqtar/el/agrooenerkaesiptik-keshenindegicifrandyrw-igiligi-52258/>
2. Бітік Д. «Ауыл шаруашылығын цифрландыру – заман талабы» // Егемен Қазақстан газеті. - 2018 ж.
3. «Халық банк» АҚ-ның ресми интернет ресурсы:
<https://halykbank.kz/business/credit/ken-dala>

ӘОЖ: 657.635.2

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРУШІЛЕРІН КРЕДИТТЕУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ

Әділхан А.Е.

2-курс, «Қаржы» мамандығының студенті, ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекші: Жадигерова О.Ж.

Э.ғ.к., қауым.профессор

АӨК цифрлық түрлендіруге жататын салалардың қатарына кіреді, бірақ әзірге ІТ шешімдерді енгізу деңгейі бойынша ол экономиканың басқа бағыттарынан артта қалып отыр. Оның себебі: инфрақұрылымның дайын болмауы және білікті кадрлардың болмауы. Сонымен қатар, барлық фермерлердің жаңа технологияларға ақшасы жоқ. Алайда, бизнесті цифрландыру процесінен тыс қалатындар бәсекеге қабілеттіліктің жоғалуына тап болады.

Қазіргі таңдағы жаһандану және экономикалық белгісіздік жағдайында ауыл шаруашылығы өндірушілерін кредиттеуді цифрландыру- әрбір мемлекет алдындағы кешенді және күрделі мақсаттардың бірі болып табылады.

Біздің еліміздің экономикасында аса маңызды орын алатын салалардың бірі - ауыл шаруашылығы саласы. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Жолдауында дамыған агроөнеркәсіп кешенін құру мәселесін көтерді. Онда ауыл шаруашылығы саласының еліміздің негізгі ресурсы бола тұра, барлық мүмкіндіктері мен әлеуеті толық пайдаланылмай тұрғанына назар аударылды. Сонымен қатар, ол ауыл шаруашылығы жерлерін тиімді игеруді қолға алу, фермерлерге өз өнімдерін сыртқа шығарып өткізу үшін барынша қолдау көрсету, салаға шетелдерден инвесторлар тарту мәселелерін шешуді атап көрсеткен болатын.

Сондай-ақ, қазіргі таңда Қазақстанда Агроөнеркәсіп кешенін (АӨК) дамытудың мемлекеттік бағдарламасы іске асырылып жатыр. Дәл қазір ауыл шаруашылығы саласын дамытуда қандай жобалар қолға алынуда? Алтын дән егіп, тер төгіп жүрген диқандар мен мал өсіріп, ел өңірлерін ет, сүт,

маймен қамтамасыз етіп отырған фермерлер үшін қандай мемлекеттік қолдау шаралары қарастырылған? Олар қандай субсидияларды пайдалана алады? Субсидиялау мен кредиттеуді цифрландыру қалай жүзеге асуда? Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021 – 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы.

Қазіргі таңда ауыл шаруашылығы өндірушілерін кредиттеуді цифрландыру бойынша <https://egov.kz/> халыққа қызмет көрсету орталығының сайты арқылы мынадай бағыттар бойынша онлайн түрде өтінім беруге болады:

–Инвестициялық салымдар кезінде агроөнеркәсіптік кешен субъектісі шеккен шығыстардың бір бөлігін өтеу бойынша субсидиялау;

–Тұқым шаруашылығын дамытуды субсидиялау;

–Асыл тұқымды мал шаруашылығын дамытуды, мал шаруашылығының өнімділігін және өнім сапасын арттыруды субсидиялау.

Ауылшаруашылығы Министрлігі мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасын жақсарту, сондай-ақ қызмет алушылармен кері байланыс орнату үшін Telegram мессенджерінде жеделхат-бот (@Agro_bot) құрылды. Телеграмм-бот азаматтарға аудио, видео және мәтіндік форматта мемлекеттік қызмет көрсету бойынша өз ұсыныстары мен шағымдарын қалдыруға мүмкіндік береді.

«Ашық Үкімет» порталында Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасының жобасы жарияланды. Құжатқа сәйкес, фермерлік шаруашылықтар үшін цифрлық шешімдерді сатып алуға субсидиялар енгізу жоспарлануда. Бұл фермерлерге «дәл» Ауыл шаруашылығы технологияларын пайдалануға мүмкіндік береді, бұл еңбек өнімділігін арттыруға әсер етуі тиіс.

2020 жылы ҚР агроөнеркәсіптік кешеніне кредит беру. Естеріңізге сала кетейік, бүгінде қазақстандықтардың 41,2%-ы ауылдық жерлерде тұрады.

Пандемиямен байланысты дағдарыс кезеңінде ауыл шаруашылығы оң динамиканы сақтай алған санаулы салалардың бірі болып табылады. Осылайша, ҚР ЖІӨ төмендеуінің жалпы аясында 2020 жылғы қаңтар-тамызда ауыл шаруашылығы

өнімінің жалпы шығарылымы жалпы республика бойынша 2,4 трлн теңгені құрады, бұл өткен жылдың тиісті кезеңінің деңгейінен 4,9% - ға жоғары.

«Аграрлық несие корпорациясы» АҚ (АНК) жеке қаржы институттарын тарту және АӨК субъектілерінің құзыреттерін арттыру арқылы қолжетімді және тиімді қаржыландыру жүйесін қалыптастырады. Ағымдағы жылдың қаңтар-маусым айларында АНК жалпы сомасы 148,4 млрд теңгеге 5 мыңға жуық фермерді қаржыландырды. Бұл ретте корпорацияға тікелей кредит берудің үлесіне бар болғаны 35% - ы тиесілі, қалған 65% - ы екінші деңгейдегі банктерді, кредиттік серіктестіктерді, микроқаржы ұйымдарын, өңірлік инвестициялық орталықтар мен лизингтік компанияларды қорландыру құралдары арқылы іске асырылған.

АНК ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер қызметінің барлық салаларына бағытталған сегіз бағдарлама бойынша кредит береді: «Кең дала» көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын кредиттеу бағдарламасы, «Сыбаға» етті мал шаруашылығын дамытуға кредит беру бағдарламасы, «Ырыс» сүт-тауар фермаларын дамытуға кредит беру бағдарламасы, «АгроЭкспорт», «АгроБизнес», «АгроТехника», «Іскер және қарапайым заттар экономикасы» бағдарламалары.

Сондай-ақ қорытындылай келе мемлекеттік көрсетілетін қызметтер мен мемлекеттік қолдау шараларын автоматтандыру, оның ішінде субсидиялар мен кредиттер, рұқсат беру құжаттарын беру, АӨК-ні қадағалау жүйесін енгізу, жер учаскелерін беру жалғасатын болады. Ведомствода мемлекеттік қолдау шаралары есебінен фермерлерді цифрландыру деңгейі артатынына сенімді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. <https://cabinet.stat.gov.kz/>
2. https://egov.kz/cms/ru/services/398_pass_msh
3. https://egov.kz/cms/ru/services/401_pass_msh
4. <https://strategy2050.kz/>
5. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы 2-қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Жолдауы

6.Шукуров А.К. Механизм государственного регулирования сельского хозяйства в регионе и проблемы его развития. Вестник ОГУ №7, 2009

7.Толысбаев Б.С., Абылқасымова Ж.А. Ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің теориялық негіздері мен қажеттілігі. АльПари, №1, 2010

ӘОЖ 657.6

КӘСПОРЫНДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ІШКІ АУДИТТІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ РӨЛІ

Қалдыбек Б.Қ.

1 курс магистрант ЭжБЖМ, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

Ғылыми жетекші: Оралбаева Ж.З.

э.ғ.к., профессор

Алматы, Қазақстан

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде кәсіпорынды басқарудың тиімділігін арттыру мен олардың орындалуын бақылау жіті қадағалануда, бұл менеджменттің құрамдас бөлігі ретінде ішкі бақылау жүйесін функционалдық белсендіру және реформалау қажеттілігімен түсіндіріледі. Аталған жүйелерді орындау мен жүзеге асыру арнайы бақылауар мен қадағалау және түзетулерді талап ететіні анық. Көптеген нарықтық экономикасы дамыған елдерде кәсіпорынды басқаруды ішкі аудиттік жүйе қызметтеріне жүгіну арқылы жүзеге асырады. Ұйымдардағы бұл жүйелер басқару функциялары ретінде жалпы мақсатты орындау ғана емес, сонымен қатар іске асыру кезеңдерімен де біріктірілген: шаруашылық жүргізуші субъекті туралы экономикалық ақпаратты дайындау, оны талдау және бағалау, ішкі аудит қызметтерінің қатысуымен қателерді түзету, бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау және т.б. қызметтерді қамтиды.

Кәсіпорынды басқару мақсатындағы ішкі аудит өндірісті тиімді жүргізуге және алға қойылған мақсатқа жетуге ықпал етпейтін жағдайлар мен факторларды уақтылы анықтауға және жоюға, кәсіпорынның және оның жекелеген құрамдас бөліктерінің қызметін реттеуге мүмкіндік береді. Бастапқыда ішкі аудит қаржылық есептілікті талдау және кәсіпорын қызметін

бақылау шеңберімен ғана шектелгенімен, қазіргі уақытта кәсіпорынның бөлімшелері, сондай-ақ оның қызмет бағыттарын, мақсаттарға қол жеткізуге және кәсіпорынның жұмысын жақсартуға ықпал етеді [1].

Демек, ішкі бақылау – бұл кәсіпорынның меншік иелерін, бақылау кеңесін, кәсіпорынның алға қойған мақсатына барынша тиімді жолмен жету дәрежесін арттырушы механизм болып табылады. Қосымша, ішкі бақылаудың мақсаттары тәуекелдерді бағалау мен талдауды, қаржылық және басқару ақпаратының сенімділігін, активтердің сақталуын, заңнаманың және ішкі саясат пен рәсімдердің орындалуын, қаржылық және бизнес-жоспарлардың дұрыс жүзеге асуын, бизнес-жоспарларды тиімді пайдалануды қамтамасыз ету болып табылады.

Кәсіпорынды тексеру мен басқару қызметіне байланысты аудитті сыртқы және ішкі деп бөлудің маңызы зор. Сыртқы аудит - мамандандырылған аудиторлық ұйымдар жүргізетін аудит, ал ішкі аудит - ұйымның басқару жүйесінде арнайы құрылған бөлімше немесе ұйымның жоғарғы басқару органы таңдаған ішкі аудитор жүргізетін аудит болып табылады. Ішкі аудиттің міндеті - бірінші кезекте ұйымның есеп саясатын барлық бөлімшелерде біртұтас сақталуын, бухгалтерлік есеп пен есеп берудің дұрыстығын бақылау, қаржылық, амортизациялық, инвестициялық саясаттарды әзірлеу стратегиясын негіздеу болады. Ішкі аудит бөлімшелерін құру бақылау функциясын күшейтумен тығыз байланысты. Бұл ретте ішкі аудит ішкі бақылаудың буыны ретінде қарастырылады, оның функцияларына есеп берудің дұрыстығын бақылау ғана емес, сонымен қатар ресурстарды пайдалану тиімділігін бағалау, шығындардың ұтымдылығы және өндіріс тиімділігін арттыру да кіреді.

Ішкі аудит, басқарушылық бақылаудың қажетті элементі ретінде, ұйымның экономикалық тәуекелдер саласындағы қызметін бағыттап қана қоймайды, стратегиялық міндеттерді де шешуге көмектеседі: әкімшіліктің қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету, өнімділік пен рентабельділікті арттыру, тиімсіз жұмыстың ықтимал себептерін жою мақсатында басқару шешімдерін қабылдау үшін пайдаланылатын түрлі ақпарат көздерімен де қамтиды [2].

Экономикалық тұрақтылығы бойынша дамыған кәсіпорындар үшін ішкі аудит кәсіпорынның басқару мен бақылауды ұйымдастырудағы таптырмас құралдарының бірі ретінде кәсіпорындағы ішкі бақылаудың ең дамыған түрі болып табылады, оның негізгі міндеттері:

1. корпоративтік басқару принциптерінің сақталуын қамтамасыз ету;

2. кәсіпорындағы ішкі бақылау жүйесінің сенімділігі мен тиімділігін бағалау, сондай-ақ ішкі бақылау жүйесінің жүйелері мен процедураларын әзірлеу сатысында кәсіпорын басшылығына консультациялық қолдау көрсету;

3. тәуекелдерді басқару жүйесін бағалау;

4. бизнес-процестерді басқарудың тиімділігі мен экономикалық тиімділігін бағалау.

Ішкі аудитті ұйымдастыру сонымен қатар, кәсіпорынды басқару бойынша олардың мүдделерін қанағаттандыруға бағытталғанымен, ішкі аудитті ұйымдастырудың өзі әртүрлі мақсаттарды көздейтін түрлі нысандарда құрылуы мүмкін. Ішкі аудит қызметінің құрылымы көбінесе ұйымның ерекшелігіне, оның көлеміне және оны басқарудың нақты мақсаттарына байланысты.

Қызмет ауқымы жағынан бухгалтерлік есеп операцияларын олардың бухгалтерлік есеп стандарттарына сәйкестігін тексеру тәртібінен әлдеқайда көлемді және күрделірек. Ішкі аудит кәсіпорынның ұйымдық құрылымын, өндіріс әдістерін үнемділікке, тиімділікке және өнімділікке бағалайды. Сондықтан, жалпы кәсіпорын қызметі және басқарудың жекелеген бағыттары туралы неғұрлым объективті және толық ақпаратты құра алатындай ішкі аудит қызметінің барынша мүмкін жақтарын қамтамасыз етуге ерекше назар аудару қажет. Ал, ішкі аудит қызметінің тәуелсіздігі одан да маңыздырақ, өйткені ол жинайтын ақпарат басқару шешімдерін қабылдауға қызмет етіп қана қоймайды, сонымен қатар басшыларға басқарудың төменгі деңгейіндегі қызметкерлердің жұмыс сапасын бағалауға негіз де болады [2].

Экономикалық ақпаратты қалыптастыруға қатысатын басқару құрылымдарының бағыныштылығы және олардың стандарттарға сәйкес жұмыс атқаруы- ішкі аудит қызметі үшін ең

маңызды болып табылады. Барлық бухгалтерлік құжаттардың болуы мен дұрыстығын тексерумен қатар, ішкі аудитор бұйрықтарды, тізімдемелерді орындаудың әкімшілік тәртібінің сақталуын тексереді, жоспар мен қол жеткізілген нәтижелерді салыстыруға қатысады, кәсіпорынның ұйымдық құрылымын жетілдіру шараларын әзірлеу мақсатында ақпаратты талдайды.

Ішкі аудит бухгалтерлік есепті, талдауды және бақылауды қамтитын, нақты қол жеткізілген нәтижені кәсіпорынның мақсаттары мен міндеттерімен салыстыратын және бағалайтын маңызды басқару функциясы болып табылады.

Ішкі аудит барлық басқару объектілерінің қызметін жүйелі түрде бақылайды, стандарттардың ауытқу деңгейін, белгілі бір объектіге қойылған мақсаттардан ауытқулардың себептерін анықтайды, сонымен қатар анықталған кемшілік пен құқықбұзушылықты тез арада жоюға ықпал етеді [3].

Кәсіпорын ішкі аудит жүйесіндегі тексеру, талдау және кеңес беру қызметтері арқылы кәсіпорынды сыртқы аудиторлар, салық инспекциясы және басқа да сыртқы бақылау органдары жүргізетін тексеріске дайындайды. Ішкі аудит қызметі орындайтын міндеттер қызметкерлердің функцияларын және олардың кәсіби-біліктілік құрамын анықтауға көмектеседі. Қызметкерлердің жұмыс сипаты мен түріне сәйкес біліктілік деңгейін анықтай алады.

Ішкі аудит маңыздылығының өсуіне байланысты оның қызметінің сапасын арттыру жақын болашақтың маңызды міндеті болып табылады. Ішкі аудит сапасының маңыздылығы оның стандарттарын кәсіпорындарда әзірлеу және қолдану болып табылады.

Кәсіпорында ішкі аудит жүйесін қолданудың маңыздылығы өте жоғары. Оның себептері мен дәлелдерін жоғарыда атап өттік. Кәсіпорын қызметін басқару мен ұйымдастыру жүйесінде ішкі аудитті қолдану мыналарға мүмкіндік береді:

- бастапқы құжаттар бойынша олардың толтырылуын, тексерулердің еңбек көлемін төмендету;

- ақпарат шынайылығы мен нормаларға сәйкес келуінің жоғары деңгейіне сенімділік арттыру;

- тексеру жүргізу үшін қызметкерлерді (көмекшілерді) пайдалану арқылы, тәжірибелік деңгейлерін арттыру;
- тексеру жүргізулер арқылы басқару сапасын арттыру;
- орындалатын жұмыс көлемінің сапалылығын арттыру;
- операциялардың тиімділігін ұлғайту;
- тәуекелдерді бағалау және активтерді қорғау;
- ұйымдастырушылық бақылауды қадағалау;
- заңның сақталуын қамтамасыз ету;
- кәсіпорынның технологиясын заманауи және ұтымды ету,

ішкі аудит әдістерін қолдану арқылы оның одан әрі кәсіби өсуінің негізін арттыру болып табылады [3].

Экономиканың заманауи дамуы және компаниялардың өсуі ішкі аудиттің негізгі функцияларының қайта құрылуына әкелді, соның нәтижесінде ол кең ауқымды міндеттерге ие жаңа тиімді қаржы құралына айналды. Осылайша, бизнестің тиімділігін арттыруға және меншік иелерінің мүдделерін қорғауға көмектесетін сенімді ішкі бақылау жүйесін құру кәсіпорын басшылығының жауапкершілік саласы болып табылады. Дегенмен, тіпті жақсы жобаланған және ұйымдастырылған ішкі бақылау жүйесі де тиімділікті бағалауды қажет етеді. Ішкі аудит қызметі ішкі бақылау жүйесінің сенімділігі мен тиімділігін барынша тәуелсіз және кәсіби түрде бағалай алады, сондай-ақ оны жақсарту бойынша ұсыныстарды ұсына алады.

Қазіргі уақытта ішкі аудит компаниялардың табысты дамуының құралы ретінде қарастырылуда. Қазақстандық компанияларда ішкі аудитті енгізудің өзектілігі мен маңыздылығына қарамастан, аудит пен оны дұрыс деңгейде ұйымдастыру әлі де жеткілікті зерттелмеген. Осындай мәселелерді артта қалдыру үшін, менің ойымша, елімізде аудиторларды дайындауға, шетелдік тәжірибелермен жиі алмасуға, өзекті жаңалықтармен жиі алмасып отыруға көп көңіл бөлуіміз тиіс деп ойлаймын. Себебі, кәсіпорынның тұрақты басқарылуына аудиттің үлесінің көптігіндей, кез келген экономикасы мен қаржылық тұрақтылығы жоғары кәсіпорындар арқылы нарықтық экономикамыздың деңгейін арттыра аламыз деп ойлаймын.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1.Илья Кирия: «Управленческий аудит медиа компаний», 2014 г.
- 2.Внутренний аудит в современной системе управления организацией
Ресурсы:<https://gaap.ru/articles/Vnutrenniy-audit-v-sovremennoi-sisteme-upravleniya>
3. Ольга Букина: «Азбука бухгалтера», 2016г.

УДК: 339.72

ЗЕЛЕННЫЕ ФИНАНСЫ» КАК СРЕДСТВО ДЛЯ РЕШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Мусаева Ж.К.

1- курс, студентка специальности «Финансы»

Высшая школа экономики и бизнеса

Научный руководитель: Сырлыбаева Н.Ш.

к.э.н., доцент, КазНУ им.Аль-Фараби,

Алматы, Казахстан

Актуальность статьи связана с общими тенденциями и проблемами мировой экономики, в частности, ее финансовой системы в контексте обеспечения глобального устойчивого развития. На фоне стремительного увеличения населения земного шара и роста мирового ВВП происходит катастрофическое истощение природного капитала. Все это по прогнозам ООН может привести к переформатированию мировой экономики с учетом глубоких социальных, экономических и экологических изменений. А значит избежать таких негативных последствий возможно только при условии обеспечения глобального устойчивого развития и перехода к зеленой экономике. Именно финансовый сектор способен в этих условиях обеспечить эти качественные изменения.

«Зелёное» финансирование – это инвестиции и другие финансовые инструменты, направленные на работу над экологически чистыми, энергоэффективными и низкоуглеродными проектами. В их числе, например, энергетика на возобновляемых источниках, повышение

энергоэффективности, экологически чистый транспорт, развитие низкоуглеродной экономики.

Зеленый рост экономики и повестка устойчивого развития – это ответ в первую очередь на вызовы, связанные с глобальным потеплением, риски увеличения числа и масштабов природных катаклизмов и вынужденной миграции населения. Если повышение нагрева поверхности Земли будет происходить на четыре сотые градуса ежегодно, как сейчас, мировой реальный ВВП в подушевом выражении упадет на 7%, а если сдержать прирост хотя бы на одну сотую градуса в год, негативное влияние на ВВП составит только 1%. В связи с этим Казахстан нуждается в экологических проектах, а идеальное финансирование для них – это «зелёные» финансы. МФЦА активизирует работу по их внедрению в стране. Так называемые «зелёные» финансы для финансовой системы Казахстана станут новинкой – ни одной такой ценной бумаги пока в стране не выпустили. Однако такие планы уже давно существуют, и в ближайшее время первые «зелёные» облигации могут появиться на рынке. Это может содействовать улучшению экологии крупных городов и исполнению амбициозного плана Казахстана по увеличению доли возобновляемых источников энергии в энергосистеме страны до 50% к 2050 году. Традиционно в мире «зелёные» финансы существуют в виде «зелёных» облигаций, льготного кредитования или специальных субсидий на «зелёные» проекты. Специальные инструменты нужны, потому что при использовании обычных предложений от фининститутов развитие экологически безопасных проектов усложняется.

Главным отличием «зелёных» инструментов является низкая стоимость привлечения средств – обычно не более 5% в год. Выпускать их могут не только компании, но и муниципальные органы – например, акиматы. Работают с такими инструментами не только в виде ценных бумаг – есть специализирующиеся на этой сфере банки. Например, «Зелёный банк Великобритании».

Первые «зелёные» облигации появились в 2007 году выпустил Европейский инвестиционный банк. До 2013 года этот рынок был недостаточно развит: его общий объём составлял порядка 3 млрд долларов. Однако затем, с ростом внимания к

вопросам защиты окружающей среды, он начал быстро развиваться и достиг 155 млрд долларов к 2017-му.

«Почему облигации сейчас популярны? Потому что они имеют ряд преимуществ по сравнению с кредитами – большой срок погашения, широкая инвесторская база, то есть не только в банках можно занять деньги, но и у международных финансовых институтов. Самое главное отличие от кредитов – это то, что не требуется залога совершенно, поэтому это более гибкий финансовый инструмент».

Сейчас мировым лидером по «зелёному» финансированию остаётся Китайская Народная Республика – в 2016 году, по данным СМИ, там было продано «зелёных» облигаций на более чем 23 млрд долларов. Есть интерес к таким инструментам и на исламском финансовом рынке: в начале 2018 года в Индонезии впервые выпустили «зелёные» сукуки (исламский аналог облигаций). По ставке в 3,75% эмитент привлёк 1,25 млрд долларов. В целом же к 2020 году размер этого рынка вырос до 1 трлн долларов. Теперь на него готовится выйти и Казахстан. Зачем это нужно Казахстану?

Наша страна ставит перед собой амбициозную цель – увеличить долю выработки энергии на возобновляемых источниках до 50% к 2050 году. Сейчас этот показатель в Казахстане составляет 1,3%, к концу 2020-го его планируют довести до 3%, а к 2030-му – до 10%.

Необходимость поддержки ВИЭ декларируется на государственном уровне, например, в Концепции по переходу к «зелёной» экономике, а также в международных инициативах Казахстана, например, в программе партнёрства «Зелёный мост». В ней упор сделан на обмен технологиями и опытом в сфере «чистой» энергетики. О развитии «зелёной» энергетики в Казахстане и препятствиях, стоящих на её пути, Informburo.kz уже писал. Председатель совета директоров Казахстанской ассоциации солнечной энергетики одной из проблем называл сложность привлечения средств для реализации проектов. С этим была связана высокая стоимость энергии ВИЭ. В Казахстане долгосрочное финансирование в тенге для возобновляемых источников недоступно. «Если в развитых странах

финансирование «зелёных» проектов идёт долгосрочно под 1-3%, то у нас ставка по займам превышает 10%», – сказал эксперт.

Учитывая, что окупаемость объектов ВИЭ достигает 10-15 лет, инвестиции под такие проценты выходят очень дорогими. Решением, по его мнению, мог стать как раз выпуск так называемых «зелёных» облигаций с более низкими процентами под проекты «зелёной» экономики. Помимо ВИЭ, в условиях Казахстана туда могут войти и энергосбережение с экологичным транспортом.

Юридическая основа для эмиссии «зелёных» облигаций в Казахстане создана. Пока ни одной такой ценной бумаги в Казахстане выпущено не было. Сейчас все подобные проекты реализуют с помощью традиционных инструментов от международных и казахстанских институтов развития, например, Европейского банка реконструкции и развития. Это, как уже было сказано, делает проекты более дорогими и менее привлекательными.

О выпуске «зелёных» облигаций в Казахстане думают уже давно. В 2017 году, например, говорилось о планах выпустить такие ценные бумаги до конца того года или в начале 2018-го. Однако до сих пор этого сделано не было.

Сейчас эта работа активизировалась с созданием Международного финансового центра «Астана», одним из приоритетов которого стало внедрение «зелёного» финансирования в Казахстане.

«МФЦА способствует развитию «зелёного» финансирования, предоставляя площадку для выпуска «зелёных» облигаций компаниям, которые занимаются проектами по повышению эффективности использования существующих природных ресурсов, снижению уровня негативного воздействия на окружающую среду, повышению энергоэффективности, смягчению последствий изменения климата и адаптации к изменению климата», – говорится на сайте финцентра.

Для этого регулятор МФЦА – AFSA – уже принял нужные правовые акты. Другими словами, юридическая основа для эмиссии «зелёных» облигаций создана. Сейчас идёт работа над формированием так называемой «зелёной» таксономии –

классификации видов экономической деятельности и категорий проектов, которые являются устойчивыми, «зелёными».

«Для создания эффективного рынка «зелёных» финансов, включая «зелёный» банкинг и «зелёные» облигации, должна существовать экосистема, состоящая из «зелёной» таксономии, раскрытия информации, финансовых продуктов и стимулов. Казахстан уже разработал дорожную карту для «зелёных» и устойчивых финансов», – говорит китайский эксперт МаЦзюнь, который работал над аналогичной таксономией для Китая и Монголии.

Первопроходцами по выпуску «зелёных» облигаций в Казахстане вполне могут стать не частная или национальная компания, а акиматы регионов. Власти столицы активно занимаются внедрением экологически чистого транспорта – как уже упоминалось, был заключён контракт на закупку 100 электрических автобусов.

Что касается Карагандинской области, она занимает вторую строчку по уровню загрязнённости воздуха. Поэтому реализация проектов, которые могут улучшить экологическую ситуацию, – в приоритете. И выпуск «зелёных» ценных бумаг может быть акимату региона интересен.

В целом же МФЦА вполне может стать основной региональной площадкой для финансирования экологически чистых проектов как в самом Казахстане, так и соседних государствах. Об этом говорят и эксперты. По их мнению, интересным для рынка может быть выпуск исламских «зелёных» облигаций.

Но в каком формате он произойдёт, пока точно сказать нельзя, поскольку такого опыта в стране ещё не было. Каков интерес к «зелёным» инструментам в Казахстане и получит ли он дальнейшее развитие, станет понятно после первого размещения, которое может произойти уже в ближайшее время.

Таким образом, можно сделать вывод о многообразии методологических подходов к определению зеленых финансов. Целесообразно понимать под «зелеными» финансами совокупность финансовых продуктов и услуг (в виде инвестиций или кредитования), которые учитывают воздействие на окружающую среду и повышают экологическую устойчивость,

обеспечивая при этом деятельность по снижению экологических и климатических рисков глобального экономического развития. Усиление зеленого финансирования может способствовать росту высокого потенциала зеленых отраслей промышленности, содействовать технологическим инновациям и создать возможности для бизнеса для финансовой индустрии.

«Зеленые» финансы лежат в основе концепции низкоуглеродного («зеленого») экономического роста в силу того, что они связывают финансовые институты, действия по охране окружающей среды и экономический рост: «зеленые финансы» являются тем звеном, которое позволяет реально осуществить переход к «зеленой» экономике. Все «зеленые» проекты требуют серьезного финансирования, в то время как в большинстве случаев «зеленые» бизнес-модели и проекты являются высокорисковыми и нетрадиционными. Соответственно, традиционные методы финансирования могут оказаться коммерчески непривлекательными или неприменимыми». Зеленые финансы охватывают множество секторов и продуктов.

Всех их можно объединить в три направления:

- 1) финансирование инфраструктуры;
- 2) финансовая помощь отраслям и компаниям;
- 3) финансовые рынки. Недостаточно высокая доходность при повышенных рисках может оттолкнуть частных инвесторов от инвестиций в экологические проекты. И здесь необходима поддержка государства путем предоставления льготных кредитов или гарантий частным банкам.

Список использованной литературы:

1. Архипова В.В. Современные проблемы развития и перспективы реформирования мировой финансовой системы. М.: Институт экономики РАН, 2016
2. «Зеленые финансы» в мире и России: монография / под. ред. Б.Б. Рубцова. М.: РУСАЙНС, 2016
3. Сеть Интернет

АЙНАЛЫМ АКТИВТЕРІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕБІНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Апсеметова Д.К.

1-курс, «Аудит және салық салу» мамандығы,

Ғылыми жетекшісі: Андыбаева Г.Т.

к.э.н , қауымдастырылған профессор, АҚ «Нархоз»,

Алматы, Қазақстан

Қазіргі уақытта кез-келген кәсіпорын өзінің қаржылық есебін заңға, стандарттарға сәйкес жүргізілуін қамтамасыз етеді. Жүргізіліп отырған есептілік бойынша ұйымдар қаржы-шаруашылық процесстерін реттеп, кәсіпорындардың қаржылық менеджментінің ұтымдылығы және тиімділігін зерттеу, арттыру мақсатында ұйымның айналым активтерін басқаруға қатысты қажеттілік барған сайын артып келеді.

Кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметінде айналым активтері еңбек көзі ретінде жұмыс жасайтын әрбір салаға жататын ең маңызды фактордың бірі болып табылады. Ұйым активтері іс жүзінде экономикалық құралдар болуына байланысты, бухгалтерлік және қаржылық есептің теориясы мен тәжірибесінде "ағымдағы активтер" термині, сонымен қатар "айналым қаражаты" термині де бірге жүреді.

Экономикалық әдебиеттердің көптеген басылымдарында айналым активтерін зерттеуге арналғандығы белгілі, бұл дегеніміз осы ресурстардың қаржылық-экономикалық рөлінің ерекшелігімен түсіндіріледі. Айналым активтеріне коммерциялық және өндірістік циклге қызмет ететін материалдық қорлар, сондай-ақ олардың төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін кәсіпорынға қажет ең өтімді активтер кіреді [2, 38]. Бұл активтердің сандық және сапалық сипаттамалары өте маңызды болып табылады. Ұйымның оңтайлы құрамда және жеткілікті көлемде айналым активтерінің болуы маңызды, оның қалыпты жұмыс істеуі және нарық жағдайында бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін маңызды аспектісі болып табылады [1, 90].

Қаржылық-экономикалық мәні бойынша айналым активтерін айтсақ, бұл - айналымдағы өндірістік қорлары және

айналымдық қорларын құру үшін авансталған ақша қаражаттарының жиынтығы. Кәсіпорынның айналым активтерін талдау әдістемесі ғылыми жарияланымдар мен кәсіби әдебиеттерде кеңінен қамтылған, сонымен қатар салалық аспектіде осы тақырып өзекті, маңыздылардың бірі болып қала бермек және ғылыми-практикалық тұрғыда қызығушылықтың арттуы жалғасуда. Айналым активтерін зерттеу әдістерін таңдау ерекшелігімен және қойылған міндеттермен анықталады. Берілген уақыт кезеңінде айналымдағы активтердің жай-күйі және қозғалысын бағалау үшін тік, яғни құрылымдық және көлденең, яғни динамикалық талдау жүргізіледі. Ағымдағы активтерді пайдалану тиімділігін бағалау үшін коэффициенттік, салыстырмалы және факторлық талдау сияқты әдістер қолданылады [4, 224].

Г.Савицкая [3], В.А.Ковалов [3] және басқа зерттеушілер ұсынған әмбебап әдістемелік тәсілдерді қорытындылай келе, қолданыстағы әдістемені қызметтің салалық ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіпорынның айналым активтерін кешенді кезең-кезеңмен талдауды енгізумен толықтыруды ұсынамыз. Талдаудың тиімділігін арттыру мақсатында сауда саласының жүйе ретіндегі және тиісінше ағымдағы активтерді талдау ерекшеліктерін назарға алу қажет. Ағымдағы активтерге талдау жүргізуді олардың құрамын, құрылымын және динамикасын бағалау, зерттеуден бастаған дұрыс. Бұл олардың ұйым мүлкінің жалпы құнына әсер ету дәрежесін анықтауға, сонымен қатар қазіргі уақыттағы айналым активтерінің жай-күйі туралы алдын-ала қорытынды туралы ақпарат алу үшін қажет. Алдағы уақытта бұл зерттеу нәтижесінің деректері ағымдағы активтерді пайдалану тиімділігінің, ұтымдылығының өсу бағыттарын анықтауға көмектесе алады [6, 198].

Бухгалтерлік есеп тұрғысынан айналым активтері ұзақ мерзімді активтермен қатар кәсіпорынның мүлкіне жатады және өндірістік процесті жүзеге асыру үшін табиғи пайдаланылатын, сондай-ақ айналымдағы материалдық құндылықтарды білдіреді. Ағымдағы активтерді пайдалану бір процестің әртүрлі кезеңдерінен өтуді қамтиды, оның барысында активтер экономикалық көрінісін өзгертеді:

–кассалық кезең (қолма-қол және қолма-қол емес қаражатты өндірістік резервтерге айырбастау);

– өндіріс сатысы (айналым капиталының сапалық сипаттамаларын өзгерту және олардың құнын өндірілетін өнімге ауыстыру процесі);

– тауарлық кезең (өткізу саласындағы дайын өнімнің айналымы).

Осылайша, айналым капиталының материалдық және материалдық емес нысаны айналым активтерін анықтауда бекітілген. Бұдан шығатыны, кәсіпорынның экономикалық қызметін талдау барысында "айналым активтері" санатын, негізінен басқару аспектісінде, басымдық белгілі бір тұжырымдаманы қолдану емес, ұйымдастыру процесі, айналым өндірісінің жұмыс істеуі және айналым қаражаттары немесе олардың элементтері, нәтижені бағалау кезінде қолданған жөн.

Жетекші ресейлік және шетелдік ғалымдар мен экономистердің экономикалық ғылымның дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі айналым қаражаттарының экономикалық табиғатын анықтауға деген әртүрлі көзқарастарын ескере отырып, біз "айналым капиталы" терминінен бастауымыз керек, өйткені ол басқалардан бұрын пайда болған. Физиократтар мектебінің негізін қалаушы және жетекшісі

ф. Кеней айналым капиталын ауылшаруашылық жұмыстарына байланысты жыл сайынғы шығындар ретінде қарастырды. Ол алдымен айналым ұзақтығына байланысты қосымша капиталды негізгі және айналым капиталынан ажыратады.

Ф.Кеней айналым капиталының құны "жыл сайынғы аванстар" (маусымдық шығыстар) түрінде ұсынылғанын және жыл сайын толық өтелетінін атап өтті. Ауылшаруашылық жұмыстары жағдайында мұндай шығындар тұқымның, жұмыс күшінің құнын қамтыды. Физиктер тұрғысынан Ф. Кенэ айналым капиталын өндірістік капиталдың бөлігі ретінде қарастырды. Сонымен бірге, Ф.кенет капитал тек ауыл шаруашылығына және таза өнімді құруға жұмсалған қаражат деп қате сенді.

Д. Рикардо, Дж.Сент-Милл айналым капиталын айналым капиталынан материалдық шығындарды қоспағанда, жұмыс

күшіне теңеді [8]. К.Маркс айналым капиталы өндіріс кезеңдерінде ғана бар деп санайды және жұмыс күшін сатып алуға бағытталған өндірістік капиталдың бөлігі болып табылады [6]. К. Маркстің пікірінше, айналым капиталының экономикалық мәні оның қозғалысында көрінеді. Тиісті айналым капиталы к. Маркс өзінің құнын өндірілген өнімге толығымен ауыстырады және өзінің тұтынушылық формасын жоғалтады, нәтижесінде өнімнің жаңа құны пайда болады, ал одан әрі өндіріс процесі үшін жұмсалған айналым қаражатын жаңаларына ауыстыру қажет [7]. Бұл процесс, К.Маркстің теориясына сәйкес, үш циклдің өзгеруін білдіреді: бастапқыда ақша айналымнан өндіріс саласына ауысады; екінші кезеңде жаңа өнім жасалады, оған шикізаттың ауыстырылған құны және адам еңбегін пайдалану арқылы жаңадан құрылған құн кіреді. Сонымен бірге өндіріс формасының тауарға ауысуы да орын алады. Үшінші кезеңде айналым капиталы өндіріс саласынан айналым саласына, тауар нысаны ақшаға ауысады. Жаңадан құрылған құн мен өнімді өндіруге және сатуға жұмсалған сома арасындағы айырмашылық ұйымның ақша жинауын білдіреді. Бір цикл аяқталғаннан кейін айналым қаражаттары өндіріс процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ете отырып, дереу екіншісіне өтеді.

"Ақша тәсіліне" сәйкес ағымдағы активтер ақша түрінде ұсынылады. Алайда, біздің ойымызша, өндіріс пен айналым процесінде қолданылатын қаражатты ақшаға теңестіру сөзсіз емес. Ақша-бұл ақша айналымының әртүрлі кезеңдері арасындағы делдал ғана. Ресми түрде, материалдық айналым активтері қорлар, аяқталмаған өндіріс, дайын өнім түрінде болады және олар ақша формасын тек ескінің соңы мен жаңа циклдің басталуы арасында алады.

Осылайша, бізге "меншікті" де, "монетарлық" тәсіл де қазіргі көзқарастардың экономикалық сипатын толық түсіндірмейді. Осы тәсілдерді біріктіру осы категорияның экономикалық табиғаты туралы толық көрініс береді. Ол "материалдық" және "материалдық" формалардың үздіксіз өзгеруінен тұрады. Айналымдағы қаражат жұмсалмайды, жоқ жұмсалған, бірақ жетілдірілген, бір айналымнан кейін оралып, келесіге кіреді.

Айналым қаражаттарының негізгі сипаттамасы олардың айналымының ұзақтығы болып табылады. Бұл шикізаттың технологиялық қасиеттеріне, өндірістік процесті материалдық-техникалық қамтамасыз етуге, өнімді сатып алушыға жіберу мен оны төлеу арасындағы уақыт аралығына байланысты. Циклдің ұзақтығы неғұрлым қысқа болса, кәсіпорынның үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін қолма-қол ақшаға деген қажеттілік азаяды.

Ағымдағы активтердің анықталған экономикалық сипаты келесі негізгі ерекшеліктерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді: айналымның жоғары жылдамдығы, өйткені ағымдағы активтер бір өндірістік цикл ішінде өз құнын дайын өнімге толығымен ауыстырады және бұл өз құнын белгілі бір өнімге бөліп беретін ұзақ мерзімді активтерден ерекшеленеді; тұрақты өзгеріс ақша айналымының барлық кезеңдеріндегі форма мен қатысу; үздіксіздік ақша айналымы; өтімділіктің жоғары деңгейі, өйткені айналымның жоғары жылдамдығы арқасында айналым активтері тез ақшаға айналады; өнімнің жаңа құнын құруға қатысу, өйткені басқа шикізат пен материалдардың құны өндіріске қатысатын басқа факторлардың құнына қосылады, бұл айналымнан алынған қаражаттың аванстардан асып кетуін қамтамасыз етеді. Ағымдағы активтердің экономикалық мәні Жаңа құны бар артық өнімді қалыптастыру болып табылады. Артық өнімнің (пайданың) шамасы айналым қаражатының айналым жылдамдығына байланысты. Жылдамдық неғұрлым көп болса, пайда соғұрлым көп болады және керісінше. Осыған байланысты айналым қаражаттарының айналым жылдамдығын арттыру маңызды.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Адилаева Г. Кәсіпорындардың айналым активтерін талдау әдістемесін жетілдіру // С. Нааматов атындағы Куунун Жарчысы журналдар. 2015. № 2. С. 90-94.
2. Батурина Н.А. Қысқа мерзімді қаржылық салымдарды пайдалану тиімділігінің аналитикалық негіздемесі // экономикалық талдау: теория және практика. 2008. №20. Б.38-43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiticheskie-obosnovaniya-effektivnosti-ispolzovaniya-kratkosrochnyh-finansovyh-vlozheniy>

3. Дацко Е.П., Гнилицкая Л.В. Кәсіпорынды басқарудың жалпы жүйесіндегі айналым активтерін басқарудың аналитикалық қамтамасыз ету орны // қазіргі ғылымның өзекті мәселелері. 2013. № 28. 224-232 Б.
4. Блажевич О.Г., Маришук В.Д. Ағымдағы активтердің мәні және оларды кәсіпорында пайдалану тиімділігін арттыру // Ғылыми хабаршы: қаржы, Банктер, инвестициялар. 2016. № 1. Б.27-35.
5. Крейнина, М.Н. Қаржылық жағдайы: бағалау әдістері / М. Н. Крейнина. – М.: "ДИС" ИКО, 2014. – 288 б.
6. К.Маркс, Капитал: Т.1.: Саяси экономика/ К. Маркс (аудармасы – М.: Эксмо, 2017. – 1196 Б.
7. К.Маркс шығармалары: 25 том.. С. 2. /К.Маркс, Ф.Энгель. - М.: Политиздат, 1962. – Б. 381.
8. Милль, Дж.-С. Саяси экономика негіздері және оларды әлеуметтік философияға қолданудың кейбір аспектілері / Дж.-Милль А. – К.1. М.: Прогресс, 1980. – Б.194 – 195.

ӘОЖ 338.512

КӘСІПОРЫНДАҒЫ ӨЗІНДІК ҚҰННЫҢ НОРМАТИВТІК ӘДІСІ

Ержанова А.Е.

2- курс магистранты «Есеп және аудит» мамандығы,

Ғылым жетекшісі: Оразалинова М.С.

PhD, қауымд. профессор,

«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мақалада өндірістегі калькуляциялаудың нормативтік әдісі қарастырылған. Нормативтік калькуляция – ағымдағы жоспарлы калькуляцияның бір түрі болып табылады. Бұл аталған әдіс шығындарды есептеудің нормативтік әдісін және кәсіпорынның өзінде пайдаланып жүрген өнімнің өзіндік құнының калькуляциясын қолданады.

Калькуляциялау – өнім, жұмыс және көрсетілген қызмет бірліктерінің өзіндік құнын есептеу. Калькуляцияда өндірістегі өнімнің нақтылай түрін өндіру мен өткізуге, сондай-ақ жұмыс пен көрсетілетін қызмет бірліктерін (жүк тасу, жөндеу жұмыстарына және т.б.) орындауға ақшалай түрде шыққан шығындар жинақталып қорытылады [1]. Калькуляциялауды

жасау мерзімі: алдын ала және кейінгі болып екіге бөлінеді. Алдын ала жасалатын калькуляция өнімді шығарғанға дейін өндіріске қажетті деңгейдегі шығындарды мөлшерін топшылайды. Оған жоспарлық, сметалық және нормативтік калькуляция жатады.

Нормативтік калькуляция - ағымдағы жоспарлы калькуляцияның бір түрі болып табылады. Бұл аталған әдіс шығындарды есептеудің нормативтік әдісін және кәсіпорынның өзінде пайдаланып жүрген өнімнің өзіндік құнының калькуляциясын қолданады[2]. Енді толығырақ, нормативті калькуляцияны қарастырсақ.

Нормативті калькуляцияның жоспарлы калькуляцияға қарғанда дәлдігі анағұрлым жоғарылау болып келеді. Нормативтік - өнімнің көлеміне жоспарланатын шығындар. Оларды смета жасаған кезде және орындалатын жобалар бойынша бағалау кезінде қолданылады.

Нормативтік шығындар бойынша кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру процесінде нормативтік шығындар мен нақты шығындарды салыстыру қажет және ауытқуларды анықтап, оларға әсер ететін факторларды анықтау негізгі операциялық талдау және бағалау ретінде қарастырылады.

Нормативтік әдістің міндеттеріне мыналар жатады: шаруашылықтағы материал, еңбек, қаржы ресурстарының ұтымсыз шығындалуын уақытылы ескерту; өндірістегі резервтер мен нәтижелерді анықтауға жәрдемдесу.

Осы әдістің негізінде өнім, жұмыс, қызмет бірлігіне жұмыс уақыты, материалдық және ақша ресурстары шығынының есептік көлемін техникалық жағынан негіздеу жатады.

Нормативтік есеп әдісі операциялар, процестер, объектілер бойынша нормативтік шығынды өндіріс негізінде олардың ауытқуын шамалаумен алдын ала анықтауды ұйғарады. Бухгалтер бұл әдісті қолдана отырып, нормативтік өзіндік құн мен одан ауытқуды анықтау ісімен шұғылданады.

Нормативтік есеп әдісінің негізгі принциптері мыналар:

- Кәсіпорын қолданысындағы норма мен сметаның негізінде әр бұйым бойынша өзіндік құнның нормативтік калькуляциясын алдын ала жасау. Бұл принцип бастапқы технологиялық, конструкторлық, қаржылық және әкімшілік

құжаттары негізінде есептелетін нормативтік, сметалық (бюджеттік) көрсеткіштерін қамтитын нормативтік базасы бар кәсіпорында ғана жүзеге асырылуы және басқарудың әр түрлі қажеттіліктеріне пайдаланылуы мүмкін: өндірістік және коммерциялық процеске кететін шығынның нормативтік сомасын анықтау, өндірістегі және шаруашылық мақсаттарына материалдық, отын-энергия ресурстарын босатуды, еңбекақы қорының есеп айырысуын, қызметкерлердің санын, басқару аппаратының шығын сметасын, бағаны босату жобаларын және т.б. шектеу.

- Нормативтік өзіндік құнды түзетуге арналған бір ай ішіндегі норма есебі, норманың өзгеруіне себепші болған бұл өзгерістердің өнімнің өзіндік құнына және шаралардың тиімділігіне әсерін анықтау.

- Норма және нормадан ауытқу бойынша шығындарға бөлетін бір ай ішіндегі нақты шығын есебі. Сондай-ақ олардың пайда болған орны бойынша нормадан ауытқу себептерін талдау.

- Нормадан ауытқуды және норманың өзгеруін, нормативтік өзіндік құнның сомасы ретінде шығарылған өнімнің нақты өзіндік құнын анықтау.

Нормативтік шығын есебінің жүйесі кеңінен қолданылады, сондықтан ол әр түрлі мақсаттардың нағыз өзіне арналған шығындар туралы деректермен қамтамасыз етіледі.

Нормативтік шығын есебі жүйесінің негізгі мақсаттары мыналар:

- сметаны жасауда және басқару тиімділігін бағалауда көмектесу;

- жоспармен үйлеспейтін (келіспейтін) операцияларды анықтауға бағытталған бақылау сызбасын, яғни схемасын жасау. Бұл схема менеджерлерге түзетудің мүмкін шараларын керек ететін ұнамсыз ахуалдардың пайда болғаны туралы ескертуі қажет.

- шешім қабылдауға пайдаланылатын болашақта болатын шығынды болжау;

- тауарлы-материалдық құндылықтар қорын бағалау мақсатында түпкілікті өнімге шығынды көшіру міндетін оңайлату;

- қол жеткізуге аса қажетті мақсаттарды белгілеу. Қолданыстағы нормалардың өзгеруі арнайы құжаттармен – өзгерудің себептері көрсетілген нормалардың өзгергені жөніндегі хабарламалармен рәсімделеді [3].

Хабарламалардың негізінде нормативтік калькуляцияларға өзгерістер келесі айдың басынан бастап енгізіледі. Есепті айдың ішіндегі ағымдағы норманың мөлшері айтарлықтай өзгеруі есепті кезеңнің соңына дейін есептеледі, ал осы өзгерістің мөлшері шамалы болған жағдайда ол нормадан ауытқумен бірге жеке позицияда көрсетіледі. Хабарламаның негізінде осы өзгерістердің іс-шарасы, себебі, орындаушы бойынша жедел есебі жүргізіледі.

Хабарламалардың негізінде нормативтік калькуляцияларға өзгерістер келесі айдың басынан бастап енгізіледі. Есепті айдың ішіндегі ағымдағы норманың мөлшері айтарлықтай өзгеруі есепті кезеңнің соңына дейін есептеледі, ал осы өзгерістің мөлшері шамалы болған жағдайда ол нормадан ауытқумен бірге жеке позицияда көрсетіледі. Хабарламаның негізінде осы өзгерістердің іс-шарасы, себебі, орындаушы бойынша жедел есебі жүргізіледі.

Өзгерісті жедел анықтау (оның ішінде сигналдық құжаттаманың көмегімен) мен шығындардың нормалардан ауытқуының есебін бөлек жүргізу (шығын баптары, пайда болған жері, себептері, ауытқу үшін жауапты тұлғалар бойынша) маңызды рөл атқарады. Ауытқудың есебі нақты өнім (жұмыс, қызмет) түрі бойынша ұйымдастырылады [4].

Ауытқу деп шикізатты, материалдарды, жартылай фабрикаттарды пайдаланғанда, жұмысшыларға еңбекақы төлегенде белгіленген нормалар мен нормативтерден әр түрлі ауытқулар мен үстеме шығыстардан ауытқулар болады. Еңбекақы төлеу жөніндегі нормалардан ауытқу мына құжаттармен: қолданыстағы нормалар мен бағаларға әр түрлі қосымша ақылар – қосымша ақы төлеу жөніндегі парақтармен; технологиялық процесте қарастырылмаған қосымша операцияларды төлеу – айрықша белгісі бар нарядтармен рәсімделеді.

Осы құжаттарда қосымша ақы мен қосымша жұмыстың себептері, сондай-ақ осы жұмыстарды орындау үшін жауапты

тұлға көрсетіледі. Құжаттар, әдетте, ауытқу пайда болған кезде жұмыстар басталғанға дейін жазылады.

Мерзімді еңбекақының нормадан ауытқуы жекелеген учаскелер (еңбекақының есептелу шамасына орай цехтар бойынша) арнайы есептеу бойынша анықталады. Есепте нормалар бойынша еңбекақының сомалары (жұмыс орындарының тізбесі, штаттық лауазымдар мен тарифтік ставкаларға сәйкес есептелген), нақты есептелген сома мен норма бойынша еңбекақының сомасының арасындағы айырма ретінде анықталатын ауытқулар көрсетіледі.

Жұмысшылардың кесімді еңбекақысы бойынша нормадан ауытқу нақты өнім түріне, әдетте, тура әдіспен, ал мерзімді еңбекақы алатын жұмысшылардың – олардың нормалар бойынша еңбекақысына пропорционалды жатқызылады. Бір топқа кіретін біркелкі өнім топтары бойынша ауытқуларды есептеген кезде – нормалар бойынша еңбекақыға пропорционалды (индекстердің көмегімен) есептеледі.

Үстеме шығыстар бойынша ауытқулар жалпы бекітілген сметалар мен олардың жекелеген баптарынан анықталады. Кешенді баптар бойынша ауытқу ол пайда болған сәтте құжаттау арқылы да, сондай-ақ осы шығыстардың жоспарлы (сметалық) және нақты сомаларын салыстыру арқылы да анықталады. Есепті жылдың соңындағы аяқталмаған өндірістің қалдығы айдың басындағы ағымдағы нормалар бойынша бағалануы тиіс, яғни нормалардан ауытқу шығарылған өнімге есепке шығарылады.

Жұмысшылардың кесімді еңбекақысы бойынша нормадан ауытқу нақты өнім түріне, әдетте, тура әдіспен, ал мерзімді еңбекақы алатын жұмысшылардың - олардың нормалар бойынша еңбекақысына пропорционалды жатқызылады. Бір топқа кіретін біркелкі өнім топтары бойынша ауытқуларды есептеген кезде – нормалар бойынша еңбекақыға пропорционалды (индекстердің көмегімен) есептеледі.

Үстеме шығыстар бойынша ауытқулар жалпы бекітілген сметалар мен олардың жекелеген баптарынан анықталады. Кешенді баптар бойынша ауытқу ол пайда болған сәтте құжаттау арқылы да, сондай-ақ осы шығыстардың жоспарлы (сметалық) және нақты сомаларын салыстыру арқылы да анықталады. Есепті жылдың соңындағы аяқталмаған өндірістің қалдығы айдың

басындағы ағымдағы нормалар бойынша бағалануы тиіс, яғни нормалардан ауытқу шығарылған өнімге есепке шығарылады[5].

Мысалы. Қолданылып жүрген нормалар бойынша өнімнің бір өлшем бірлігіне шаққандағы материалдардың шығындары 12300 теңге сомада қарастырылған. «Шикізат пен материалдар» бабы бойынша ай басында аяқталмаған өндіріс қалдығы 328000 теңгені құраған. Өнімнің өлшем бірлігіне жаңадан белгіленген норматив 12160 теңге құраған. Осы баптар бойынша нормалардың өзгеру индексі $1,138\%$ ($12300-12160$)¹⁰⁰ құраған, ал аяқталмаған өндірістің баға айырмасы сомасы $-(328000 * 1,138\%) = 3732$ теңге болған

Жаңа нормаларды негізге алғанда аяқталмаған өндіріс қалдығы 324268 теңге ($328000-3732$) болған. Жанама шығындардың баптарын тікелей шығындардың жаңа нормасына көбейтіп, сосын оны 100 бөліп жанама шығындардың баптары бойынша нормативін есептейді.

Мысалы: ABC компаниясы үш өлшемді тоңазытқыш өндіреді. Тоңазытқышты жасап шығаруға күтілетін (нормативтік) жұмыс сағаты келесіні құрайды: А) кіші тоңазытқышқа 5 сағат; В) орташа тоңазытқышқа 7 сағат; С) үлкен тоңазытқышқа 10 сағат.

Ақпан айында жоспарланған жұмыс уақыты 470 сағат, оның ішінде тоңазытқышты жасап шығаруға 130 сағат жұмсалынды:

А) кіші тоңазытқышқа 28 сағат; В) орташа тоңазытқышқа 32 сағат; С) үлкен тоңазытқышқа 30 сағат.

Осы мәліметті пайдаланып, ақпан айы үшін норма/сағаттың жалпы көлемін есептесек:

$$(28 \times 5) + (32 \times 7) + (30 \times 10) = 664 \text{ норма/сағат.}$$

Нормативті бақылау коэффициенттері үш түрге бөлінеді: өндіріс көлемінің коэффициенті, өндіріс қуатын пайдалану коэффициенті, тиімділік коэффициенті. Өндіріс көлемінің коэффициентінде нақты өндіріс көлемі бюджеттік өндіріс көлемімен (норма/сағат) салыстырылады. Коэффициент пайыздық қатынас түрінде белгіленеді. Айталық, бюджет бойынша 1000 норма/сағат өндіріс көлемі қарастырылған, ал нақты өндірілген өнім 980 норма/сағатты құрады. Онда коэффициент келесіге тең:

Нақты көлем/жоспарлы көлем $\times 100\% = 980/1000=98\%$.

Өндіріс қуатын пайдалану коэффициенті. Бұл коэффициент нақты бюджет бойынша өндірістік қуаттылық деңгейін қарастырады. Айталық, нақты жұмыс уақыты 950 норма/сағат, онда өндіріс қуатын пайдалану коэффициенті тең болады:

Нақты жұмыс уақыты/жоспарлы жұмыс уақыты $\times 100\% = 950/1000 \times 100\% = 95\%$.

Тиімділік коэффициенті. Бұл коэффициент Бұл коэффициент нақты жұмыс уақытының тиімділігін өлшейді. Жоғарыдағы мысалды пайдалана отырып, келесіні аламыз:

Нақты көлем/ нақты жұмыс уақыты $\times 100\%=980$ норма/сағат /950 норма/сағат $\times 100\%= 103\%$.

Сонымен, нормативтік калькуляция кәсіпорынның өндіріс шығындарының деңгейін күнделікті бақылауды жүзеге асыруға, ұйымның ресурстарын тиімсіз жұмсауға жол бермеу үшін шара қолдануға мүмкіндік беретін ең озық әдіс болып табылады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Гаррисон Р., Норин Э., Брюэр П. Управленческий учет. /Пер. с англ.- СПб.: Питер, 2012.
2. Аткинсон Э., Банкер Р., Каплан Р., Янг С. Управленческий учет. М.: Вильямс, 2008.
3. Шаруашылық жүргізуші субъектілердегі бухгалтерлік есеп. Назарова В.Л., Жапбарханов М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Алматы, 2005.
4. Друри К. Управленческий и производственный учет: Книга / Друри К. - Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2018.
5. Керимов В.Э. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отдельных отраслях производственной сферы [Электронный ресурс]: учебник для бакалавров/ Керимов В.Э. - Электрон. текстовые данные. - Москва: Дашков и К, 2019.

ӘОЖ: 336.6(075)

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Достай Д.

4-курс, «Есеп және аудит» мамандығы

Алматы технологиялық университеті

*Ғылыми жетекші: **Кутанова К.***

э.ғ.м., аға оқытушы

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына сәйкес оларды реформалау бойынша елеулі өзгерістерге ұшырады.

Кез-келген ұйым өз қызметін тиімді жүзеге асыру үшін бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің дұрыстығын растайтын ақпаратты қажет етеді. Қаржылық есептілік ұйымның мүліктік және қаржылық жағдайы, оның өзгерістері, сондай-ақ оның қызметінің қаржылық нәтижелері туралы хабардар етуді білдіреді. Бұл ақпарат оның негізінде белгілі бір басқару шешімдерін қабылдайтын көптеген пайдаланушылар үшін қажет.

Қаржылық есептілік экономикалық талдау үшін маңызды ақпарат көзі болып табылады. Осы есептіліктердің арқасында ұйымның қызметін бағалауға, ұйымның қаржылық жағдайын жақсартуға басқару шешімдерін қабылдау үшін ұсыныстар жасауға болады.

Қазақстан Республикасындағы қаржылық есептілік Қазақстан Республикасында оларды ресми аударуға және жариялауға жазбаша рұқсаты бар ұйым мемлекеттік немесе орыс тілінде жариялаған ХҚЕС-ке сәйкес жасалады.

Қаржылық есептілік бухгалтерлік баланстан, пайдалар мен зияндар туралы есептен, ақша қаражатының қозғалысы, капиталдағы өзгерістер туралы есептерден және қосымша түсіндірме жазбадан тұруға тиіс.

Б.Т. Жарылғасованың анықтамасы бойынша «Қаржылық есептілік - бұл сыртқы және ішкі пайдаланушыларға кәсіпорынның қаржылық жағдайы туралы жалпыланған ақпаратты осы пайдаланушылардың іскерлік шешімдер қабылдауы үшін ыңғайлы және түсінікті нысанда ұсыну

мақсатында бухгалтерлік есеп деректері негізінде жасалған есептілік нысандарының жиынтығы» [1, б.6].

Т.У. Турманидзе өз жұмысында мынадай анықтама берді: «Ұйымның мүліктік және қаржылық жағдайы туралы және оның есепті кезеңдегі қызметінің қаржылық нәтижелері туралы деректердің бірыңғай жүйесі» [2,б 51].

Қаржылық есептіліктің мақсаты- шешім қабылдау кезінде бірқатар адамдар үшін қажет ұйымның қызметі туралы сенімді және пайдалы ақпарат беру. Мысалы, қызметкерлерді ұйым қызметінің тұрақтылығы мен табыстылығы туралы ақпарат, жеткізушілер мен несие берушілер олардың алдындағы қарызды уақтылы төлеуге мүмкіндік беретін ақпаратқа қызығушылықтар жатады.

Қаржылық есептілік «Қаржылық есептілікті ұсыну» 1 ХҚЕС сәйкес жасалады.

Қаржылық есептілікті жасау кезінде келесі талаптарды сақтау қажет:

- есепті кезеңдегі барлық операциялардың толықтығы мен дұрыстығы;
- кірістер мен шығыстарды есепті кезеңдерге жатқызудың дұрыстығы;
- есепті кезеңнен кейінгі айдың бірінші күніндегі синтетикалық есепке алу шоттары бойынша айналымдар мен қалдықтарға талдамалық есепке алу деректерінің сәйкестігі;
- көрсеткіштердің нақтылығы;
- қателерді түзеткен жағдайда түзету күнін көрсете отырып, қаржылық есептілікке қол қойған тұлғалар растаған тиісті жазбалар жасау керек.

Қаржылық есептілік Қазақстан Республикасының ұлттық валютасы - теңгемен жасалады.

1-кесте. Қаржылық есеп берудің компоненттері

№	Қаржылық есеп берудің компоненттері	Есептіліктің мазмұны	Есептілік ақпаратты пайдалану
1	2	3	4

Бухгалтерлік баланс	кәсіпорын бақылайтын экономикалық ресурстардың болуы	ұйым болашақта ресурстарының құрылымын, өтімділігін және төлем қабілеттілігін бағалау, болашақта қарыз алу қажеттілігін болжау, экономикалық ресурстардағы өзгерістерді бақылау үшін
Пайда және зиян туралы есептілік	кәсіпорынның есепті кезеңдегі кірістері, шығыстары және қаржылық нәтижелері	ұйымның қызметі және кірістер мен шығыстар құрылымы, есепті кезеңдегі ұйымның қаржылық қызметінің табыстылығын бағалау және болжау
Ақша қаражаттар қозғалысы туралы есептілік	ағымдағы есепті жылға ақша қаражаттардың кірісі мен шығысы	ұйымның операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметін бағалау және болжау
Меншікті капиталындағы өзгерістер туралы есептілік	есепті кезеңдегі ұйымның меншікті капиталындағы өзгерістер	есепті кезеңдегі құрылымдағы өзгерістерді бағалау және болжау
Түсініктеме жазба	қаржылық есеп беру сияқты тікелей ақпарат берілмейді, есеп беру элементтерін қосымша түсінікті ету үшін қажет	Есеп саясатын бағалау және болжау, ұйымның ресурстарды пайдалану тиімділігіне және оның міндеттемелерін орындауына әсет ету
Ескерту: оқулық негізінде [3, б.191]		

Қаржылық есеп берудің құрамдас бөліктері өткен және ағымдағы есепті кезеңдегі басқарудың әртүрлі аспектілерін, есеп саясатын құруды және оның өзгерістерін көрсетеді, бұл жалпы кәсіпорынның қызметін талдауға мүмкіндік береді.

Сонымен, есеп беру деректерін талдау негізінде ұйымның қаржылық ресурстарын қалыптастыру мен пайдаланудың негізгі тенденциялары, ұйымның күшті және әлсіз жақтарының өзгеру себептері, сондай-ақ оның қаржылық жағдайын жақсарту резервтері анықталады.

Есепті кезең үшін жасалатын қаржылық есептіліктің әрбір көрсеткіші бойынша алдыңғы кезең үшін деректер келтірілуге тиіс. Қаржылық есептілік нысандары оларда көзделген көрсеткіштерге дәл сәйкестікте толтырылады. Қаржылық есептіліктің белгіленген нысандарына қосымша көрсеткіштерді енгізуге жол берілмейді.

Қаржылық есептілікке ұйымның басшысы, бас бухгалтер немесе ұйымда бухгалтерлік есеп жүргізуді қамтамасыз ететін бөлімшені басқаратын адам қол қояды.

Қорытындылай келе, қаржылық есеп берудің рөлі жыл сайын айтарлықтай артып келеді деп айта аламыз.

Қазіргі заманғы білікті бухгалтер қаржылық есеп беруді қолданыстағы ережелер мен талаптарға сәйкес жасауға міндетті, ол өзіне жүктелген рөлді атқаруға, пайдаланушыларға кәсіпорынның мүліктік және қаржылық жағдайының сенімді толық бейнесін беретін ақпаратпен қамтамасыз етеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Жарылгасова, Б.Т. Анализ финансовой отчетности: электрон.учеб. курс /Электрон.дан. и прогр. - М. : КноРус, 2008. - 1 (CD-ROM);
2. Турманидзе Т.У. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебник. Алматы: LEM, 2011. – 479 с.;
3. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансовой отчетности: Учебн. Пособие. / - Алматы: "Экономика", 2009. -366 с

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ

Амреева А.Б.

2- курс магистрант, «Есеп және аудит»

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Ғылыми жетекші: Оралбаева Ж.З.

э.ғ.к., доцент м.а., Алматы қ., Қазақстан

Қазіргі таңда Қазақстанның цифрлық экономика кезеңіне белсенді көшуі және бақылау-қаржы ұйымдарының трансформациясы мен олардың жаңа цифрлық дәуір талаптарына бейімделуі жедел қарқынмен жүріп жатыр. Сонымен қатар, бұл мәселеге Үкімет деңгейінде ерекше көңіл бөлінуде. Бұл мақалада мемлекеттік аудит органдарының Қазақстандағы цифрлық экономика кезеңіндегі негізгі бағыттары сипатталған.

Қазіргі таңдағы жаһандану және экономикалық белгісіздік жағдайында ұлттық ресурстарды басқару тиімділігін арттыру - әрбір мемлекет алдындағы кешенді және күрделі мақсаттардың бірі болып табылады.

Сонымен қатар, пайдаланылатын бюджеттік активтерді бақылау ұстанымын нығайту мемлекеттік басқарудың негізі міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады.

Бұл тұрғыда, мақсатқа қол жеткізу және қарастырылып отырған мәселені реттеу жөніндегі шараларды ұсынуда басты рөл мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүйесіне берілген. Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау миссиясы мемлекет пен қоғам атынан билік органдарының өздеріне сеніп тапсырылған қоғамдық ресурстарды басқару жөніндегі қызметіне тәуелсіз, объективті бақылауды қамтамасыз ету болып табылады [1].

Тұтастай алғанда, мемлекеттік аудит бюджеттік қаражатты пайдаланудың әртүрлі көрсеткіштерін тексеру мен бағалаудың институционализацияланған, рәсімделген технологиясын білдіреді.

Кез-келген институт сияқты, ол әлеуметтік заңдылықтар негізінде өзгеріске ұшырайды. Атап айтқанда, иновациялық, технологиялық өсу мен дамудың әртүрлі жағдайлары

мемлекеттік аудитке айтарлықтай әсер ететінін көруге болады. Осыған байланысты Қазақстанда цифрлық мемлекеттік аудитке көшу жолында келесі қадамдар қабылданған болатын:

1. 2013 жылы мемлекеттік аудитті енгізу тұжырымдамасында негізгі шаралардың бірі мемлекеттік аудиттің интеграцияланған ақпараттық жүйесін қалыптастыру болатын;

2. 2015 жылы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы қабылданған Заңда есеп комитетінің негізгі функциялары ретінде мемлекеттік аудит жөніндегі бірыңғай дерекқорды қамтамасыз ету көрсетілген;

3. 2017 жылы Қазақстан Үкіметі 2018-2022 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдады. Бағдарламадағы негізгі бес бағыттың бірі - мемлекеттік органдардың ішкі қызметін цифрландыру болып табылады.

Осыған орай, бүгінгі таңда мемлекеттік аудит органдарында үш бөлімнен тұратын ақпараттық жүйе жұмыс істейді:

– Сыртқы бақылау бас органының мемлекеттік аудит жөніндегі бірыңғай дерекқорды жүргізуі;

– Ішкі мемлекеттік аудит жөніндегі уәкілетті органның камералдық бақылау жүргізуі;

– Мемлекеттік сатып алу саласында электрондық мемлекеттік аудитті енгізу.

«Электрондық үкімет» жүйесімен және мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерімен интеграцияланған мемлекеттік аудит жөніндегі бірыңғай дерекқор - мемлекеттік аудитті жүргізу кезінде басқару процестерін оңтайландыру, қайталануды болдырмау және мемлекеттік аудит нәтижелерін тануды қамтамасыз ету үшін қолданылады [2].

Камералдық бақылау - ақпараттық жүйелердің деректерін және мемлекеттік аудит объектілерінің қызметі туралы мәліметтерді талдау негізінде ішкі мемлекеттік аудит жөніндегі уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшесі мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау объектісіне бармай жүзеге асыратын бақылаудың нысаны болып табылады.

Камералдық бақылауды автоматтандыру мемлекеттік сатып алулар бойынша тексеруді 6 есеге ұлғайтып, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушылардың сауаттылығын арттыра отырып, бұзушылықтардың үлес салмағын 19% - дан 2% - ға дейін қысқартты [3].

Мемлекеттік сатып алудың электрондық аудиті өз кезегінде тапсырыс берушілер тарапынан да, жеткізушілер тарапынан да сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерінің алдын алуға ықпал етеді.

Аудит объектілерінің вебпорталдарының болуы мемлекеттік аудиторларға электрондық мемлекеттік сатып алуды қашықтықтан тексеруге мүмкіндік береді. 2019-2020 жылдар бойынша қашықтықтан тексеру әдістерінің дамуымен мемлекеттік сатып алулар бойынша бұзушылықтардың жалпы көлемі 765 есеге азайған [4].

Ақпараттық жүйелерді және тәуекелдерді басқару жүйесін пайдалана отырып, аудитті трансформациялау арқылы 2016–2020 жылдар аралығында келесі нәтижелер алынған болатын:

- Тексеру жүргізу көлемінің 6,5 есе азаюы, тиісінше өкімшілік жүктеме деңгейінің төмендеуі;

- Тексерулер тиімділігінің артуы. Бұл бұзушылықтарды анықтаудың 2 есеге артқандығынан көрініс табады;

- Деректер базасымен интеграциялау сыбайлас жемқорлықты барынша азайтады. Өйткені, мемлекеттік аудиторлар қашықтықтан тексерудің дамуына байланысты объектімен мейлінше аз байланыста болады.

- Заманауи ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, мемлекеттік аудиторлар нақты уақыт режимінде объектінің қаржылық операцияларын талдауға ықпал ететін негізгі бағыттарды дамытуда.

Алайда, қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, Қазақстанда мемлекеттік аудит жүйесін цифрландыруды енгізу мен жаңғыртуда әлі де елеулі мәселелер бар.

Мемлекеттік аудитті сандық форматта ұйымдастыру және жүргізу кезінде республикалық және жергілікті бюджеттер қаражатының пайдаланылуын тексеру, деректерге мониторинг жүргізу мен оларды талдау - мемлекеттік билік органдары мен

бюджет қаражатын пайдаланушылар жұмысының тиімділігін арттырып, сонымен қатар олардың қызметіне қазіргі заманғы жұмыс әдістерін енгізуді қамтамасыз етуі керек.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Зейнелғабдин А.Б., Мемлекеттік аудит экономиканы басқару құралы ретінде // Мемлекеттік аудит. - 2013. - № 6. - 18 б.
2. Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қарашадағы № 39 Заңы.
3. Годунова Н.Н., Акпомбаева И.Е. Мемлекеттік аудит // Мемлекеттік аудит-Государственный аудит. - 2017. - №48. - 32 б.
4. ҚР-ның Қаржы министірлігінің ресми интернет ресурсы: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>

УДК 336.226.11(574)

АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЙ ПО ИНДИВИДУАЛЬНОМУ ПОДОХОДНОМУ НАЛОГУ

Жаворонкина А.П.

Эмрих М.Д.

Университет «Туран»

Научный руководитель: Досаева А.Ж.

к.э.н., доцент

Индивидуальный подоходный налог является одним из главных механизмов регулирования уровня благосостояния населения Республики Казахстан. Налоговой политикой РК предусмотрено гибкое обложения подоходным налогом - применение льгот в виде вычетов и корректировок. Законодательство в этой сфере подвергается изменениям каждый год, следовательно, изучение данной темы не только актуально, но и необходимо.

Цель - выявить и применить на практике изменения в учете ИПН по состоянию на 2022 год.

Для достижения поставленной цели нами определены следующие задачи:

- изучить Налоговый Кодекс Республики Казахстан "О налогах и других обязательных платежах в бюджет";
- раскрыть особенности элементов индивидуального

подходного налога;

- определить изменения в налогообложении ИПН;
- использовать внесенные изменения в решении практического примера.

В 2022 году в РК выросли ключевые экономические показатели. Причиной этому послужила пандемия. Мировой коронакризис сильно ударил по доходам казахстанцев, они значительно снизились и правительству пришлось принимать необходимые меры. В первую очередь внимание было обращено на показатель минимальной заработной платы. Он оказался не соответствующим данной экономической ситуации. Его величина слишком мала для нынешних условий жизни населения Казахстана. Вместе с этим фактором повышения МЗП стала неизменность уровня в течение 4 лет, в связи с чем, Казахстан оказался в числе стран с низким уровнем МЗП. По этому ряду причин президент Токаев Касым-Жомарт Кемелевич в своем Послании к народу сказал о принятом решении: “с 1 января 2022 года увеличить минимальную заработную плату с текущих сорока двух с половиной до 60 тысяч тенге” [1].

Поскольку МЗП является главнейшим макроиндикатором, он использовался в качестве стандартного вычета, то что по факту повышения этого показателя, происходит заметное уменьшение суммы индивидуального подоходного налога, поступающего в бюджет. За этим следует снижение доходной части бюджета. Поэтому правительством при реализации поручения Главы государства было принято решение произвести ряд замен в вычетах, где используется показатель минимальной заработной платы на сумму месячных расчетных показателей, эквивалентных сумме МЗП прошлого года. Подробнее об этом в таблице 1.

Таблица 1. Сравнительный анализ изменений по ИПН

№	Налоговый вычет	2021 г.	2022 г.
1	Налоговый вычет по пенсионным выплатам и договорам накопительного страхования		

а	Из ежемесячных выплат	1 МЗП / 42 500	14 МРП / 42 882
б	Из годовой выплаты	12 МЗП / 510 000	168 МРП / 514 584
в	Из ежемесячных страховых выплат	1 МЗП / 42 500	14 МРП / 42 882
2	Стандартные вычеты	1 МЗП / 42 500	14 МРП / 42 882
Примечание - составленное на основе [2]			

На основании этого нами было рассмотрена следующая ситуационная задача. Главному бухгалтеру, Иванову Ивану Ивановичу, ежемесячно начисляется заработная плата в размере 500 000 тенге. Необходимо исчислить сумму индивидуального подоходного налога, который должен будет перевести в бюджет его налоговый агент.

В течение месяца к медицинским услугам не обращался, добровольные пенсионные взносы не осуществляет, ипотеки в ЖССБ не имеет. Заявление на стандартный вычет написал при трудоустройстве. Основные расчеты по изменению показателей на 2021-2022 гг показаны в таблице 2.

Таблица 2. Исчисление ИПН на примере Иванова И.И.

№ п/п	Показатель	2021 г.	2022 г. по старым правилам	2022 г. по новым правилам
1	Заработная плата	500 000	500 000	500 000
2	ОПВ (1стр · 10%)	50 000	50 000	50 000
3	ВОСМС (1стр·2%)	10 000	10 000	10 000
4	1 МЗП	42 500	60 000	
5	14 МРП			42 882
6	ИПН ((1стр– 2стр– 3стр– 4стр) ·10%) ((1стр– 2стр– 3стр– 5стр) ·10%)	39 750	38 000	39 712
7	Сумма к выплате ((1стр– 2стр– 3стр– 6стр)	400 250	402 000	400 288
Примечание - составлено на основании проведенных расчетов [3]				

На основании проведенного анализа, мы пришли к выводу, что:

- кардинально алгоритмы расчета не изменились, однако некоторые изменения в программном обеспечении и документации бухгалтерам необходимо совершить;
- изменения приведут к незначительному уменьшению ИПН и увеличению заработной платы сотрудников (38 тенге);
- стоит отметить, что если бы не произошло замены показателей, заработная плата в этом году была бы незначительно, но больше чем в предыдущем.

Список литературы:

- 1.Официальный сайт Президента РК [Электрон.ресурс]. - 2021. – URL:<https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (дата обращения: 14.03.2022)
- 2.Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» [Электрон.ресурс]. – 2022. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36148637&pos=4;-106#pos=4;-106 - (дата обращения: 14.03.2022)
- 3.Центр деловой информации КАПИТАЛ [Электрон.ресурс]. – 2022. – URL: <https://kapital.kz/business/101891/komitet-gosdokhodov-dal-raz-yasneniya-po-zamene-mzp-na-mrp.html> - (дата обращения: 14.03.2022)

ӘОЖ: 336.11

НАРЫҚТАҒЫ ВАЛЮТА БАҒАМЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Зупарбек А.Е.

2-курс «Қаржы» мамандығы, ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекші: Жадигерова О.Ж

Алматы қ. Қазақстан

Валюта бағамына көптеген факторлар әсер етеді: Мемлекеттік экономикалық жағдай, төлем балансы, валютаға сұраныс пен ұсыныс, әлемдік саясатпен геосаясат. Қазақстан экономикасын әлемдік экономикамен байланыстыратын негізгі буын – валюта саясаты мен ұлттық ақша бірлігінің валюталық

бағамындағы өзгерісі. Валюта бағамының жағдайын жақсарту үшін Ұлттық банк өз құзыреттілігін қолдана отырып, валюта бағамын реттеу шараларын жүргізіп келеді. Қазіргі жаһандану кезеңінде валюта бағамын реттеу және төлем балансын арттыру еліміздің алдындағы мақсат-міндет, өзекті мәселелердің бірі. Ол біздің қаржы- экономикалық жүйеміздің құрамдас бөлігі және еліміздің әлемдік экономикада өз орнын жақсартуына септігін тигізеді. Валюта бағамының ауытқу салдары елдің валюта – экономикалық және экспорттық потенциалына, оның әлемдік шаруашылығындағы орнына байланысты болады.

Валюта саясаты мәселесі, ұлттық валютаның айырбас бағамын қалыптастыру және әлемдік валюта нарығында оның тұрақты жұмыс істеу проблемалары тәрізді валюталық қатынастарға Қазақстандағы нарық реформаларының байланыстылығы оның ерекшелігі болып саналады. Ұлттық валюта енгізілгеннен кейін теңгенің тұрақтылығын қолдау мақсатында валюталық реттеу және бақылау жүйесін жетілдіру жөнінде шаралар қабылданды. Валюталық бағамның өзгеру перспективасы бойынша мәселеге ғалымдар және көптеген сыртқы экономикалық қызметке қатысушылар арасында қызу пікірталастар ұдайы жалғасуда. Осы көзқарастан валюталық саясат және ұлттық валютаның айырбас бағамын тұрақтандыру мәселесін зерттеудің өте өзекті екені айқын. Бұл тұрғыдан осы мәселенің тиімділігін зерттеу және оның мүмкіндігінше тұрақты экономикалық өсуі стратегиясын жүзеге асыруды қамтамасыз ету қажеттілігі туындайды.

Қазіргі заманда валюта бағамын белгілеуде бір-біріне қарама-қарсы екі әдіс бар:

- валютаның еркін айналымдағы бағамы;
- тағайындалатын валюта бағамы.

2015 жылдың 20 тамызынан бастап елімізде ресми түрде құбылмалы валюта бағамы енгізілді. Қазір ұлттық валюта бағамының құны KASE-тегі сауда сессиясының қорытындысымен анықталады. Сауда-саттық жұмыс күндері – таңертеңгілік және күндізгі болып екі мезгілде өтеді. Биржадағы көрсеткіштер негізінде Ұлттық банк шетел валютасының ресми бағамын есептейді, ол сауда-саттық күнінен кейінгі күнге қабылданады.

Бұл былай жұмыс істейді: мәселен, сейсенбі күні биржада доллар-теңге жұбы бойынша сауда-саттық жасалды. Екі сессия қорытындысы бойынша орташа бағам 497 теңгеге тұрақтады. Яғни, келесі күні сәрсенбіде бұл Ұлттық банктің ресми бағамы болып саналады. Валюта бағамының төмендеуі де әлі де жалғасуы мүмкін.

Өйткені теңгенің құбылмалы бағамымен, табиғи монополиялардың бақыланбауымен, сыбайлас жемқорлықпен айқындалатын әдеттегі ішкі инфляцияға инфляция импорты да қосылады. Ондай жағдайда теңгесі бар тұлғалар қолындағы теңгені басқа, қалыпты валютаға айырбастауға ұмтылады. Ал ол осы валютаға сұранысты жоғарылатып, оны теңгеге қарағанда қымбаттатады.

Валютаның еркін айналымдағы бағамы кезінде бағам ұсыныс пен сұраныстың әсерінен қалыптасады. Валютаның еркін айналымдағы бағамына көптеген факторлар әсер етеді. Олар:

- тұтынушы талғамының өзгеруі. Басқа елдің тауарларына деген тұтынушының талғамы, көзқарасы ол елдің валютасына қатты әсер етеді. Мысалы, американдық машиналардың беделі артса, онда тұтынушылар оны алуға тырысып, долларға қосымша сұраныс тудырады. Немесе Қазақстанға Ресейден демалушылар көп келсе, онда рубль ұсынысы көбейіп, арзандайды.

- табыстың салыстырмалы азаюы. Бір елдің ұлттық табысы басқа елдердің ұлттық табысына қарағанда өсімі салыстырмалы жоғарғы болған жағдайда, ол елдің валюта бағамы төмендейді. Себебі елдің импорты табыс деңгейіне қатысты болады.

- салыстырмалы нақты пайыздық қойылымының өзгеруі. Мұндай жағдайды ойластырайық. Қазақстанда инфляцияны тежеу мақсатында «қымбат ақша» саясаты жүргізілді. Нәтижесінде инфляцияны есептей отырып алынған нақты пайыздық қойылым мөлшері басқа елдерге қарағанда жоғарғы болды. Соның арқасында Қазақстан инвестициялауға өте тиімлі елге айналды, ал ол инвесторларды теңгені алуға итермелейді.

Еркін айналымдағы валюта бағамының кемшіліктері:

- белгісіздік және сауданың нашарлауы. Белгісіздік және қауіп сауда жүргізгуде қиыншылықтарды туғызады. Мысалы, қазақстандық кәсіпкер АҚШ-тан 90 мың долларға машина алуға шартқа отырды. Ол есептегенде долларды 450 теңгемен санады,

ал елдегі жағдайға байланысты төлем уақыты келген кезде доллар 512 теңге болды. Сонда кәсіпкер 0,5 есе көп ақша төлейтін болады.

- сауда жағдайы. Елдің экономикасы халықаралық нарық валютасының бағамы төмендеген жағдайда нашарлайды және валюта бағамына тәуелді болады.

- тұрақсыздық. Ішкі экономикаға жағымсыз әсер етеді. Тағайындалатын валюта бағамы әдісі жоғарғыда қарастырылған әдіске қарама-қарсы әдіспен жасалынады. Оның қолданылуы мемлекеттің валюта бағамын тұрақтандырып отыру қажеттілігінің туындауымен қиындатылады. Мысалы, жоғарыдағы жағдайда валюта жетіспеушілігі автоматты түрде жойылады, ал тағайындау жағдайында тапшылықты мемлекет жою керек. Оны жою жалпы келесі әдістермен жасалады:

- резервті қолдану. Бұл валюта бағамын тұрақтандырудың ең бір жеңіл тәсілі. Ол нарыққа мемлекеттің өзінің валюта қорымен әсер ету механизмі. Ал валюта қоры қалай жиналады? Мысалы, қарастырып отырған еліміз алдыңғы жылы оң сальдолы болып, біраз валютаны иемденіп қалды, ол қор мемлекеттің иелігінде алтын ретінде сақталып, бағам ауытқулары байқалған кезде қолданылады. Бұл тәсілдің тиімсіз жағы, егерде теріс сальдо ұзақ уақыт байқалатын болса, онда мемлекеттің валюта қоры таусылып, бұл саясаттан бас тартуға мәжбүр болады.

- сауда саясаты. Ол мемлекеттің бағамды бір қалыпта ұстау мақсатындағы импортты, яғни шетел валютасына деген сұранысты, шектеу, керісінше экспортты ынталандыру саясаты. Импортты квота, қосымша салық салу арқылы шектеуге болады. Ол жеңіл де, бірақ бұл қолдан жасалған шектеулер экономиканың дамуына кедергілер жасайды.

- валюталық бақылау, оңтайландыру. Тағы бір балама валюталық бақылау. Оның мәні келесіде, мемлекет өзінің шетке тауар шығарушылығына шетел валютасын тапсыруға міндеттейді.

Жалпы қазіргі таңда Ұлттық банк теңгенің бағасын тұрақтандыру үшін көптеген шаралар жүргізіп жатыр. 2022 жылдың Ақпан айының соңында теңге бағасы 437 теңгеден 475 теңге және наурыз айында ол бағам 495-512 теңгеге дейін жетті. Бұл күрт өзгерулердің себебі Ресей Федерациясы мен

Украинаның арасында болып жатқан геосаяси қақтығыстарға байланысты. АҚШ, Еуроодақ және т.б дамыған елдер Ресейге санкция жариялады. Мемлекетіміз басқа елдерге қарағанда Ресейге жақын және 2 ел арасындағы сауда саттық өткен жылы 21 млрд доллардан асты. Қазақстан ресми түрде ұлттық валюта бағамын еркіне жіберген. Бірақ шұғыл жағдайлар кезінде теңге бағамын реттеуге мемлекет араласып, валюталық интервенциялар жасалып отырады. Ол арада еліміз теңгені тұрақты ұстап тұру үшін ақпан айының соңында 91,8 млн доллар, наурыз айында 600 млн доллар интервенция жүргізді.

Қорытындылай келе қазіргі валютамыздың жағдайы геосаяси жағдайларға байланысты болған соң елдер арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға тырысу керек. Ең бастысы еліміздегі қаржы – экономикалық жағдайды жақсарту үшін өз елімізді өзіміз тауар - қызмет түрімен қамтамасыз етуге ынталандыру жұмыстарын жүргізу, яғни өзге елдерге ақшамыздың кетіп қалуын азайту қажет. Теңгеге деген сұранысты бос ақша қаражаттарын ұлттық валютамен сақтау арқылы, ақша-несие саясатының жүргізілуінің қатаң қадағалануымен арттыру керек. Яғни елімізде көптеген бизнеске ынталандыру шаралары субсидиялық бағдарламалар бар бірақ өкінішке орай жемқорлықтың кесірі және мемлекеттен субсидия алу үшін көптеген құжаттарды толтыру талапкердің санын азайтады. Теңгенің бағамын көтеру үшін шетелдік инвесторларды тарту да әсер етеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. <https://www.primeminister.kz/kz/news/2022-zhylgy-kantar-akpanda-kazakstan-ekonomikasynyn-osu-karkyny-35-ga-deyin-zhedeldedi-1524534>
2. https://kaz.tengrinews.kz/private_finance/dollardyin-3-nauryizga-arnalghan-resmi-bagamyi-belglend-334825/amp/
3. <https://sputnik.kz/amp/20220305/ulttyq-bank-dollardan-interventsiya-23324745.html>
4. <https://www.uralskweek.kz/kz/2022/02/28/r-ltty-banki-te-geni-t-aruda-dollar-500-den-aza->
5. <https://www.azattyq.org/amp/kazakhstan-the-impact-of-the->

- ukrainian-russian-war-on-the-tenge/31727420.htmlstandy-tardy-zha-a-bolmysy-zha-aruda/ <http://kurs.kz/>
6. <https://tengrinews.kz/markets/ustanovlen-ofitsialnyiy-kurs-dollara-na-25-marta-464854/>
7. <https://alau.kz/400-ili-700-tenge-za-dollar-chto-budet-dalshe-rasskazali-finansisty/>
8. <https://www.zakon.kz/6010062-pochti-na-10-tenge-snizilsia-kurs-dollara-na-torgakh.html>
9. <https://kznews.kz/qazaqsha-referattar/valjutalyq-retteudi-ulttyq-valjutany-ajyrbas/>

УДК 656

**TRANSPORT AND LOGISTICS SERVICES IN THE
CARGO SUPPLY CHAIN AND WAYS OF THEIR
MANAGEMENT**

*Khalima Minazhatbek,
Moldabaev Ilyas Bauyrzhanovich,
Yerkebay Aiya Nurlankyzy,
Master's student of the Institute of Logistics and
Management,
Academy of Logistics and Transport,
Smailova Firuza Ibragimovna,
Assistant Professor of the Department of "Language
Training",
Academy of Logistics and Transport,
Almaty, Kazakhstan*

Today, the number of logistics companies is increasing, as well as the opportunities for transportation. In the course of carrying out their activities, logistics companies face many obstacles, including issues of management and proper organization of cargo delivery. In addition, many logistics companies cannot create supply chains and correctly manage costs in transportation, and predict risky situations. As a result, companies suffer losses and go through periods of decline. At the same time, an important place in the management of the supply chain in transport and logistics companies is occupied by the correct organization and management of the supply chain using modern innovative technologies.

For many years, transport companies have only carried out transportation activities, but modern conditions, scientific and technological progress have undermined this established system and rules. Today, logistics services are the most complete provision of the cargo delivery period from the manufacturer to the consumer. In particular, they include those in Figure 1. That is, it fully manages and carries out all stages of the cargo supply chain. In addition, the operators of transport and logistics activities include additional services such as receiving, loading and unloading of goods, placement and storage of goods in the warehouse, selection of transport and effective creation of distribution and delivery routes, documentation services, settlement and accounting services, transportation, etc. [1].

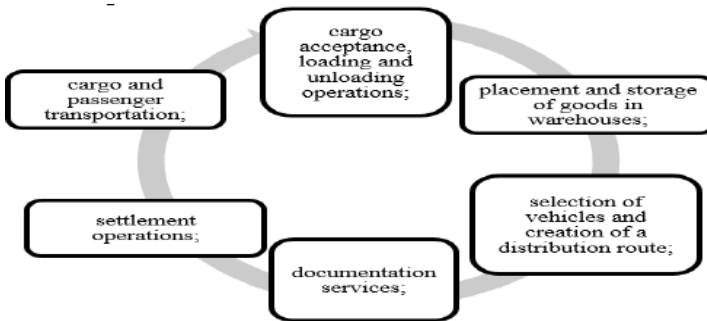

Figure 1-types of transport and logistics services in cargo delivery

In addition to the fact that the delivery of goods includes a wide range of activities, such as planning transportation, organizing loading and unloading operations, performing transport deliveries, and delivering orders, the task of the cargo supplier company is to deliver the relevant goods to the destination, on time, without any defects, correctly. It should be noted that the organization and implementation of cargo delivery is a very step-by-step process, which is inextricably linked with other departments related to transportation, documentation regulation, necessary settlements, as well as information, financial systems, various organizations, enterprises, consumers, and a very complex communication system.

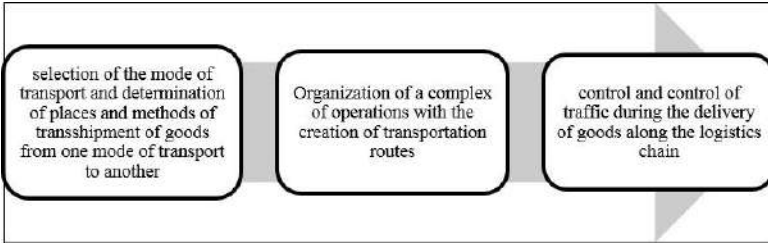

Figure 2 - requirements for transport delivery service providers basic requirements

It is also known that the most important indicator in creating the above – mentioned cargo delivery management system is logistics costs. It must be calculated in advance during cargo transportation and discussed in detail between the carrier and the customer. However, the costs vary depending on the activity of the enterprise performing the transportation, the type, direction of the transported inventory, or the level, condition of the carrier operator [2].

Today, most customers pay attention to the delivery time, proper storage of goods, and the order and delivery process is developing at a high pace, and the main requirements for transport delivery service providers include Figure 2.

At the same time, such contracts also differ depending on the number of recipients of goods at the points of delivery, the cargo can only be delivered to one point or several points, according to which the contract is also divided into centralized (if one) or decentralized (if several) [3].

In addition to this basic contract, one of the main documents in the delivery of goods is the bill of lading. It consists of two parts: the first one contains transport data, and the second one contains the full name, volume, and copy of the cargo in the cargo section. The transport section of the bill of lading contains transportation, transfer and acceptance works between the carrier and the sender, is issued in four copies and issued to the carrier, sender, consignee, or driver. At the same time, the bill of lading may be larger in relation to the number of recipients.

The transportation process in Logistics is constantly carried out in accordance with state and local regulatory documents, in particular,

the rules of transportation, rules for cargo, charters, etc. for example, permits for the transportation of long-sized, large-sized, dangerous goods must also be carried out together. All such cases are fully reflected in such documents [4].

The management of transport and logistics services during transportation is based on Figure 3.

During the delivery process, it is very important to choose the desired type of Transport, first of all, it takes into account the main characteristic features of the transported cargo, its dimensions, and volumes, and secondly, the route to be transported also occupies an important place. If the cargo is transported internationally, then there is a question of choosing any intermediaries for transportation.

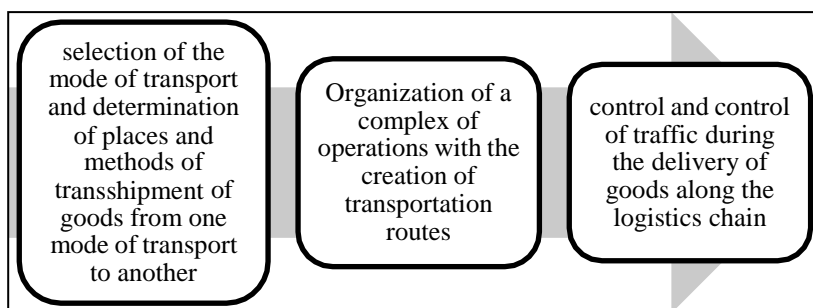

Figure 3-management of transport and logistics services during transportation

In the logistics supply chain, depending on the participation of intermediaries in the transportation process, i.e. depending on the quantity, there are types of zero, first, second, and third-level logistics channels. For example, in a zero-level channel, the product is delivered directly from the manufacturer to the supplier, while at the first level, it means that it is transported in the middle with the participation of one intermediary [5].

Conclusion. Integration of business processes in the supply chain includes collaboration between buyers and suppliers, joint product development, shared systems, and shared information. Supply chain management, methods that aim to coordinate all sections of the supply chain from the supply of raw materials to the supply or recovery of products, seeks to minimize the overall costs associated with conflicts between chain partners. In addition to the above, the

choice of modes of transport and additional intermediaries is also influenced by efficient transport delivery routes, the ability to use different modes of transport, information support, security, etc. However, no matter what the course of Transportation is, it must be monitored. It is directly assumed by the carrier. Today, there are many cargo control technologies in the supply chain, and by using such innovative technologies in the supply chain, companies can work effectively, reducing risks and costs.

REFERENCES

1. Levkin, G. G. Kommercheskaia logistika [in Russian: Commercial logistics]: textbook for universities / G. G. Levkin. 2nd ed., Rev. and DOP. - M.: yurayt Publishing house, 2018. — 375 p
2. Korporativnaia logistika. 300 otvetov na voprosy professionalov [in Russian: Corporate logistics. 300 answers to questions of professionals]. Society and science. edited by prof. - Moscow: INFRA-M, 2004. - 195 p.
3. Kozlowski V.A., Kozlovskaya E.A., Shavrukov N.T. Logisticheskii menedjment [in Russian: Logistics management]. A training guide 2nd ed., DOP. - SPb.: LAN Publishing, 2002. - 209 p.
4. L. B. Mirotin, Tashbaev S.E. Logistika dlia predprinimatelia: osnovnye poniatia, polojennia i protsedury. [in Russian: Logistics for the entrepreneur: basic concepts, provisions and procedures]: tutorial. - Moscow: INFRA-M, 2002. - 120 p
5. Melnikov, V. P. Logistika [in Russian: logistics]: textbook for PDF / V. p. Melnikov, A. G. Skhirtladze, A. K. Antonyuk; ed. - Moscow: Yurayt Publishing House, 2018. — 287p.

ӘОЖ 657.642.3

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ІШКІ АУДИТ ДАМУЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Өтепберген Ф.М.

*2-курс магистранты, «Есеп және аудит» кафедрасы
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,*

Ғылыми жетекші: Оралбаева Ж.З.

э.ғ.к., доцент м.а.,

Бұл зерттеу ішкі бақылау және аудит мәселелерін зерттеуге бағытталған, банк, қаржы мекемелеріндегі жұмыс көлемі мен

іскерлік белсенділіктің артуына байланысты, ішкі аудит жүргізу қажеттілігіне назар аудару мақсатындағы банк мекемесін дамыту перспективалары жайында болады. Бұл үнемі өсіп келе жатқан үрдіс. Жалпы, банк операцияларының және көптеген операциялардың күрделілігі, басқа факторлармен қатар, жоғары басшылыққа барлық операцияларды толық бақылауға немесе тікелей бақылауға мүмкіндік бермейді. Осылайша, ішкі аудит мекеме саясатының және барлық орнатылған бақылау жүйелерінің сақталуын қамтамасыз ету үшін, басшылық пен операторлар арасындағы алшақтықты жою үшін қолданылатын тиімді құрал ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, зерттеушіге ішкі аудит мәселелері мен банк мекемесінің даму перспективалары туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін кейбір зерттеу мәселелері анықталады.

Ішкі аудит функциясы ағымдағы қызмет көрсетуде және ішкі бақылау жүйелері мен процестерін бағалауда, банктегі тәуекелдерді басқаруда шешуші рөл атқарады. Бірнеше жыл бұрын, қаржылық қызметтерді реттеуші органдар, әлемдік стандарттарды белгілеу органдары қаржы мекемелеріндегі ішкі аудиттің рөлін арттыратын, және ішкі аудит заңдарына сәйкес келетін, тиімділіктің жоғары стандарттарын белгілейтін бірқатар стандарттарды шығарды. Жақсартылған стандарттар қаржы дағдарысына дейін және оның барысында, ішкі аудит функцияларында сақталатын кемшіліктерді жою үшін қажет деп саналды. Жаңа стандарттар қолданылу әр түрлі болғанымен, олар жалпы мақсатты көздейді. Яғни: ішкі аудиттің маңыздылығын, олардың мүмкіндіктері мен әсерін арттыру секілді мақсаттарды көздейді. Ішкі аудиттің елеулі үлесін көрсету және енгізу, қаржы жүйесінің қауіпсіз және сенімді жұмыс істеуіне септігін тигізеді.

Қазіргі банк жүйесіндегі банк құрылымының ең маңызды, өмірлік маңызды компоненттерінің бірі-дамыған немесе дамушы елдердегі ішкі бақылау жүйесі. Себебі, жүйенің тиімді және пәрменді жұмысы, банктің өзі қалағандай жұмыс істейтіндігін көрсетеді. Демек, нарықтағы инвесторлар мен басқа клиенттер осы банктің қызметтерін пайдалануды жөн көреді. Өйткені олар

банктің қаржылық тұрақтылығына сенімді болады. Аудит екі нысанда жүзеге асырылады: ішкі аудит және сыртқы аудит. Олар ұйымның әл-ауқаты үшін және тиімді бақылау мен басқару үшін

өте маңызды. Атап айтқанда, ішкі аудит банктерде өте маңызды.[1]

Тугиман (2006) жазуларында: «Ішкі аудит – бұл ұйымдағы тәуелсіз бағалау функциясы». Оның мақсаты-ұйымның қызметін тестілеу және бағалау. Компанияда ішкі бақылау маңызды рөл атқарады деп көрсетілген.

Муляди (2008) сонымен қатар: «Ішкі бақылау – бұл комиссарлар кеңесі, басшылық және ұйымның басқа да қызметкерлері қозғаған процесс». Ол қаржылық сенімділік, оның Конституцияға сәйкестігі тұрғысынан мақсатқа жету туралы дұрыс түсінік алуға бағытталған ережелер болып табылады.

Негу жазуларында Ішкі аудит функцияларын былай сипаттады: "Ішкі аудитор қаржылық есеп пен басқа да операцияларды бақылау, сапасын тексеру және бағалауға құқығы бар. Ол жедел орындаушылар арасындағы тағайындалған саясаткерлермен, жоспарлармен және рәсімдермен қарым-қатынасты тексереді. Сондай-ақ, ол шығындарды болдырмау үшін компанияның пайдаланылған активтерін және оның жауапкершілігін тексереді. Ішкі аудит, сонымен қатар компания ұсынатын бухгалтерлік жазбалардың және басқалардың дұрыстығын тексереді.

Ішкі аудит міндеттеріне байланысты персоналды, операцияларды басқаруды бағалайды. Демек, ішкі аудит функциясының маңызды міндеті-кәсіпорынның бақылау тиімділігін бақылау болып табылады.[2]

Ішкі бақылау-бұл корпорация ішінде құрылымдалған жүйе. Оның мақсаты қызметтің тиімділігі мен нәтижесін арттыру болып табылады. Жүйе, қызметтің заңдар мен нормативтік актілерге сәйкестігін қамтамасыз етеді және қаржылық есептіліктің сенімділігін арттырады. Ішкі бақылау жүйесі - мекеме үшін өзінің түпкі мақсаттарына жету үшін өте маңызды. Ішкі бақылау жүйесі банктерге қаржылық шығындарға әкелуі мүмкін ықтимал проблемаларды алдын-ала білуге және сол арқылы болашақтағы шығындардың алдын алуға немесе азайтуға мүмкіндік береді. Банктердегі банкроттықтың себептерін зерттей келе, тиімді және мүлтіксіз ішкі бақылау жүйесі, қаржылық шығындардың алдын алады деген қорытындыға келді.

«Cook et al. 1980» деректерінде: «Ішкі бақылау жүйесін тұтастай алғанда компания активтерін қолдау, бухгалтерлік есепке және басқа да операцияларға қатысты ақпарат пен есептердің дәлдігі мен дұрыстығын қамтамасыз ету, ондағы операциялардың тиімділігін арттыру функциялары бар жүйе ретінде айқындауға болады», - деп жазылған.

Банктер үшін ішкі бақылау жүйесінің негізгі мақсаты барлық банктік тәжірибелер мен операциялардың, халықаралық аудит стандарттарымен, банк заңдары мен ережелерімен және қажет болған жағдайда туындауы мүмкін мәселелерді шешу ережелерімен үйлесімділігін, үнемі бақылау болып табылады. Сонымен қатар, ішкі бақылаудың тиімді жүйесінде банктік салада қате, алаяқтық транзакциялар мен бұзушылықтар аз болады. Ішкі аудитордың тәуелсіз деңгейде болуы іс жүзінде өте қиын, өйткені басшылық жұмыс істеу жағдайларына, басқару шеңберіне және жұмыс көлеміне әсер етеді. Шын мәнінде, сыртқы аудиторға қызығушылық тудыратын салалардың бірі - ішкі аудитордың Тәуелсіздік дәрежесін бағалау. Осы тәуелсіздікке қол жеткізу үшін мыналарды ескеру қажет:

Олар үшін кәсіпорын жазбаларын, активтерін және қызметкерлерін бақылауға ешқандай шектеу болмауы.

Жоғары басшылыққа есеп беру бостандығы

Олардың аудиторлық емес жұмысы болуы керек.

Олар объективті көзқараспен жұмыс істеуі керек.

Ішкі аудит бүгінгі таңда өз позициясын нығайтты. Фирмалар ішінде оның қызметі жақсарды. Қазіргі уақытта реттеуші органдар, аудит жөніндегі комитеттер және ішкі аудит жөніндегі басқарушы топтарды қажетті қайта құру мәні бойынша процесс аяқталды ма немесе алда одан әрі өзгерістер бар ма? – деген сұрақтар ойландырады.[3]

Жоғарыда келтірілген ақпараттарды қорыта келе, ішкі бақылау жүйесінің белгіленген деңгейлері аясында банкте келесі процестер орындалуда:

Бизнес-процестерді талдау. Бақылаудың негізгі тұстарын және олардың дұрыстығын, бақылау әдістерін анықтау үшін ішкі аудит қызметі орындайтын бизнес-процестерді талдау. Бизнес-процесс ішіндегі функциялардың реттілігін, бизнес-процесс шеңберіндегі оқиғалар мен функциялар арасындағы қатынасты

көрсететін процестер тізбегінің принципіне негізделген бизнес-процестерді талдау жүзее асырылуда. Қолданыстағы бақылау процедураларын бағалау. Бизнес-процестерді талдау нәтижесінде ішкі аудит қызметі қолданыстағы бақылау тетіктерінің жеткіліктілігі мен тиімділігін бағалайды, сондай-ақ тәуекелге әкеп соқтыратын, қате бақылау рәсімдерін анықтайды.

Бақылау процедураларын әзірлеу. Бақылау рәсімдерін әзірлеу тәуекелдің туындау ықтималдығын азайтуға және олардан болатын жағымсыз салдардың әсерін азайтуға бағытталған шаралар кешенін қалыптастыру арқылы жүзеге асырылады.

Мониторинг жасау. Ішкі бақылау жүйесінің мониторингі-бұл қолайсыз үрдістерді анықтау, бақылау нәтижелерін талдау және ішкі басқару шешімдерін қабылдау үшін деректерді дайындау мақсатында бақылау процедураларын жүйелі түрде бақылау, оларды өзгерту, тиімді енгізу механизмі.

Банкте қабылданған және белгіленген бақылау рәсімдерінің тиімділігінің мониторингін Ішкі аудит қызметі және ішкі бақылау қызметі жүзеге асырады.

Бүгінгі тұрақсыз бизнес-ортада банктік ішкі сектор күрделі бизнес міндеттерінің кең спектріне тап болады. Бұл проблемалар бәсекелестік нарықтық қысым, нормативтік талаптарға сәйкестік, сот процестері, инвесторлардың сұранысы, өзгеретін технологиялар, корпоративтік басқару, іскерлік этика және есеп беру түрінде анықталады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1.«Банктерде ішкі бақылауды ұйымдастыруға қойылатын талаптар» [Электрондық ресурс]. – <http://select.by/content/view/1131/46/>. - Жариялану күні: 05.04.2015
- 2.Хорохордин Д. Н.,Боброва Т. Д. «Ішкі аудитті ұйымдастырудың өзекті мәселелері» // Ғылым аумағы, 2007. 595-597 б.
- 3.Адеми Б., Аденугба А. «Ішкі бақылау мен сыртқы аудиттің тиімділігі» // Бизнес және қаржы жөніндегі жаһандық конференция материалы, 6(2), 2011. 699 707 б.

ӘОЖ: 331.5 (574)

ЖАЛАҚЫ ҚАЗІРГІ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТИСІ РЕТІНДЕ

Серикбаева А.А.

2-курс «Қаржы» мамандығы, ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекші: Жадигерова О.Ж.

э.э.к., қауым.профессор

Қазіргі таңда Қазақстанның жалақы беру, жалақы төлемдері қарқынды өсу үстінде. Мақалада мемлекеттік статистика қызметінің мәліметтеріне сүйене отырып, 2011-2022 жылдардағы жалақы институтының жағдайына талдау жасадым. Сонымен қатар, жалақының қосарлы табиғатын (экономикалық және моральдық категориялар) атап өттім, жалақы институтының негізгі проблемаларын анықтадым: жалақыны индекстеудің тұрақсыздығы, әлеуметтік шиеленістің өсуіне әкелуі мүмкін негізсіз саралау, сыйақы жүйесінің ашықтығы. Еңбекақының төмен деңгейінің елдің экономикалық даму жағдайына теріс әсері мәселесі қозғалды.

Қазіргі қоғамдағы ең маңызды табыс көздерінің бірі – дамыған елдерде халық табысының жартысынан көбін алатын жалақы. Еңбек нарығын, жалақының деңгейі мен динамикасын, оның саралануын зерттеу қоғамының әл-ауқатын анықтаудағы құрамдас бөліктердің бірі болып табылады.

Жалақы – қызметкердің лауазымдық нұсқаулықта көрсетілген немесе ауызша сипатталған нақты жұмысты орындағаны үшін жұмыс берушіден алатын ақша сомасы. Жалақы туралы идеялар жұмыс күшінің ұдайы өндірісі және өндірістің тиімді жұмыс істеуі үшін объективті түрде талап етілетін, жұмысшының қол жеткізген даму деңгейіне сәйкес келетін өз еңбегі үшін құн түрінде алатын күнкөріс құралдарының мөлшерімен байланысты. Жалақыны тек экономикалық емес, моральдық категория ретінде де қарастырған жөн, өйткені ол адамға белгілі бір мәртебе береді.

Жалақы қызметкерлердің еңбекке деген ең тиімді мотивациясы болып табылады. Нарықтық қатынастардың дамуымен еңбек тауарға, ал жалақы оның құнына айналды. Сыйақыны саралау объективті болып табылады, өйткені ол

еңбектің ерекшелігін көрсетеді, бірақ нарық жағдайында саралау дәрежесі жұмыс күшінің сұранысы мен ұсынысының арақатынасынан, жұмыскерлер алатын қосымша кәсіпкерлік кірістен (дивидендтер) және еңбек ақыларының өсуінен көрінеді. Айта кету керек, негізсіз саралау қоғамдағы әлеуметтік шиеленістің күшеюіне әкелуі мүмкін, сондықтан басшылар мен қарапайым жұмысшылардың еңбекақысы деңгейлерінің арақатынасына белгілі бір бақылау қажет.

Кез келген елдегі саясаткерлердің табысы мен тиімділігі трибунада берген уәделерімен, газеттердегі сұхбаттарының санымен емес, ресми және бейтарап статистикалық деректермен бағаланады. Қазақстандағы, сондай-ақ басқа елдердегі орташа жалақы мемлекеттің экономикалық даму динамикасын және жеке адамның әл-ауқатын айқын көрсетеді [1].

2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қазақстанда күнкөріс минимумы мен айлық есептік көрсеткіш көтеріледі. Бұл мемлекеттік бюджеттен зейнетақы мен жәрдемақы алатын 5,1 миллион адамның табысының артуына әкеледі және ең төменгі жалақыны көтеру экономиканың барлық салаларында жұмыс істейтін 1,6 миллион адамның табысының өсуін қамтамасыз етеді. 2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап ең төменгі күнкөріс деңгейі мен айлық есептік көрсеткіш 5%-ға артады. Нәтижесінде олардың мөлшері тиісінше 36 018 және 3 063 теңгені құрап, ең төменгі жалақы 42,5 мың теңгеден 60 мың теңгеге дейін өседі (жалпы өсім 41%). 2022 жылға арналған республикалық бюджетте мемлекеттің әлеуметтік міндеттемелерін орындауға 4 триллион теңге, оның ішінде зейнетақы мен барлық әлеуметтік төлемдерді индексациялауға 190,4 миллиард теңге бөлу қарастырылған. Бұл 4,2 миллион адамның табысын арттырады.

Еңбек министрлігінің мәліметінше, 2023 жылға қарай мұғалімдердің жалақысы екі есеге өседі. Ал медициналық және әлеуметтік сала қызметкерлерінің жалақысы 2024 жылға қарай екі есе артады. 2022 жылдан бастап мұрағатшылардың, кітапханашылардың, мұражайлардың, орманшылардың, техниктердің және басқа жұмысшылардың жалақысы көтеріледі. Жалпы, 1,2 миллионға жуық мемлекеттік қызметшінің жалақысы жоғарылайды.

Министрліктің мәліметіне сүйенсек, 2021 жылдың үшінші тоқсанында орташа жалақы 243,7 теңгені құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 19%-ға артық. Осы орайда инфляцияны есепке алғанда жалақының нақты өсімі 9,8%-ды құрады [2].

Ең төменгі есептік көрсеткіштер (ЕТЖ)

1. 2011 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 15999 теңге.

2. 2012 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 17 439 теңге.

3. 2013 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 18 660 теңге.

4. 2014 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 19 966 теңге.

5. 2015 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 21 364 теңге.

6. 2016 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 22 859 теңге.

7. 2017 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 24 459 теңге.

8. 2018 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 28 284 теңге.

9. 2019 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 42 500 теңге.

10.2020 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 42 500 теңге.

11.2021 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 42 500 теңге.

12.2022 жылға арналған айлық есептік көрсеткіш Жалақының ең төменгі мөлшері (ЖТМ) – 60 000 теңге [3].

Халықтың жан басына шаққандағы орташа атаулы ақшалай табыстары бағалау бойынша 2022 жылғы қаңтарда 136243 теңгені құрады, бұл 2021 жылғы қаңтарға қарағанда 11,5% - ға жоғары, нақты ақшалай кірістер көрсетілген кезеңде 2,8% - ға ұлғайды. Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша 2022 жылғы ақпанда бір қызметкердің орташа айлық атаулы жалақысы 272 968 теңгені құрады. Бір жыл ішінде қызметкердің орташа айлық атаулы жалақысы 18,6% - ға өсті.

Ақпан айында жұмыссыздар саны 451,3 мың адамды құрады. Жұмыссыздық деңгейі жұмыс күшіне 4,9% - ды құрады.

Жұмыспен қамту органдарында жұмыссыздар ретінде тіркелгендер саны 161,9 мың адамды немесе жұмыс күшіне 1,7% - ды құрады[4].

Жалақыға қатысты жағдайды талдау шешілмейтін ескі проблемаларға (төмен жалақы, мотивацияның болмауы) жаңалары қосылды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жалақы институтының өзі қазірге дейін Қазақстанда терең дағдарысты бастан кешіруде. Қызметкерлердің еңбекақысының төмен деңгейі даму процесінің қос бірлігін – экономикалық өсу мен әл-ауқатты бұзады, сондықтан дамуды мүмкін емес етеді. Төмендетілген жалақы ішкі нарықты тарылтып, адамдардың сатып алу қабілетінің төмендеуіне әкеледі. Бұл өз кезегінде өнеркәсіп өндірісінің деградациясына, экономика құрылымының жеңілдетілуіне, инвестициялық белсенділіктің төмендеуіне ықпал етеді. Ал қарапайым халық не істемек?

Қазақстанда айтарлықтай барлығы күннен-күнге қымбаттау үстінде. Ең ауқымды мәселеге айналып тұрған – азық-түлік мәселесі. Сонымен қатар өзімізден шығарып жатқан мұнай, газ яғни шикізаттар т.б, бұның барлығы өз Елімізден шыға тұра, баға көрсеткіштері тым жоғары. Ал адамдардың алатын айлық көрсеткіштері мүлдем сәйкес келмейді деуге болады. Осы ретте айта кетерлік жағдай, мемлекетіміздегі жұмыспен қамту жағынада тоқталып өтпеске болмайды. Жалақы алу тікелей жұмыспен байланысты.

Қазіргі таңда Қазақстанда ауқымды рөл алып тұрған, халық жұмыспен қамтылып жатыр ма деген сұрақ? Дегенмен бірінші орында тұрған білім сапасы. Білімді мамандар шығару арқылы, сапалы дүние жасауға болады. Соңғы жылдарда неліктен жастар шетелден білім алып, шетелге жұмысқа кетіп жатыр? Себебі, мемлекетіміздің жалақысының аздығы, яғни күнкөріс мәселесінің қиындауының тікелей себепшісі. Егерде, басқа да шет мемлекеттер сияқты адамдардың алатын айлығы мен күнкөрісімізге қажетті: азық-түлік болсын, коммуналдық шығындар болсын т.б. сәйкес келетін болса бәлкім жағдай жақсарар ма еді. Неге десеңіз, біздің елімізде күнкөріске қажетті көптеген зат өз жерімізден шығарылады. Және осының бәрін неге

тиімді пайдаланбасқа, неге тиімді бағамен өз елімізге импорттамасқа. Төмен жалақы жағдайында жеке капитал да, мемлекеттік капитал да ғылыми-техникалық қайта құруларға инвестиция салмайды, өйткені ғылыми-техникалық прогрестің енгізілуі оның шығындары үнемделген жалақыдан төмен болған жағдайда мүмкін болады. Айта кету керек, Қазақстан әлеуметтік ел. Мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындардың қызметкерлері, дәрігерлер, мұғалімдер, зейнеткерлер, мүгедектер, толық емес отбасылар республика халқының 80 пайыздан астамын құрайды. Алайда, қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, Қазақстанда жалақыны реттеу мен шешу жолында әлі де елеулі мәселелер бар.

Бұл мақалада жеткізгім келгені - біз болашағы зор тәуелсіз елміз. Күні кеше президентіміз елімізге жолдауында ең басты орында тұрған - халық деген болатын. Осыған орай халықтың бай-қуатты болуы тікелей жалақымен байланысты дегім келеді және жалақы саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және құқықтық аспектілері тоғысқан кез келген тиімді әлеуметтік-экономикалық жүйенің тірегі болып табылады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1.Иванова И.А. Жалақы – еңбекке жарамды халық табысының негізгі нысаны // Адам және еңбек. 2013. № 5. [Электрондық ресурс].
- 2.ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің баспасөз қызметі. - 2009-2022 жж.
- 3.ҚР Электрондық үкіметі - 2011-2022
4. Алау ақпараттық порталы ресми ресми интернет ресурсы: <https://alau.kz/nazvana-srednjaja-zarplata-v-kazahstane/>

УДК 656

ОПТИМИЗАЦИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ОСНОВЕ КОНТЕЙНЕРИЗАЦИИ

Тилеумаганбетова А.М.

Магистрант, Академия Логистики и Транспорта,

Мусалиева Р.Д.

к.т.н., ассоц.профессор,

Академия Логистики и Транспорта,

Алматы, Казахстан

Благодаря универсальности контейнеров во всем мире - в портах, железнодорожных терминалах, логистических центрах - сокращаются сроки доставки грузов, снижается вероятность повреждения и хищения грузов, сокращается потребность и экономится подвижной состав.

Экономическая эффективность перевозки грузов в контейнерах признана во всем мире. Процесс контейнеризации стартовал в начале 60-ых годов прошлого столетия, сейчас в мире сформировался зрелый рынок контейнерных перевозок, уровень контейнеризации в развитых странах превышает 90%.

Казахстан, как и большинство постсоветских стран, к сожалению, оказался в аутсайдерах в этом процессе. В России уровень контейнеризации составляет 34-35%, в Казахстане этот показатель значительно ниже.

Меры, принятые в последние годы по наращиванию транзитного потенциала, показали необходимость срочного исправления этой ситуации. В последние годы много было сделано в этом направлении, вместе с тем, многие вопросы все еще остаются нерешенными, необходимо разработать и принять программу контейнеризации грузовых перевозок в Казахстане.

В последние годы процесс контейнеризации товаров в рыночной экономике стал более интенсивным, и спрос на них есть во всем мире. Применимость контейнеров является одним из важнейших факторов, благодаря которым контейнерные перевозки занимают важное место в технологии грузоперевозок. Перевозка грузов этим видом транспорта имеет множество преимуществ [1]:

- универсальные и линейные размеры контейнеров;
- возможность хранения товаров в любую погоду;
- корпус контейнера, предотвращающий повреждение и повышающий сохранность, герметичность и прочность груза;
- обширные технические средства перемещения и переработки контейнеров, быстрая погрузка и разгрузка грузов;
- стоимость такого рода упаковки невелика;

Спрос на контейнерные грузоперевозки в нашей стране постепенно растет. Одним из факторов увеличения контейнерных перевозок является более интенсивное

привлечение контейнеров, предназначенных для жидкостей, сыпучих грузов, сжиженных газов и других грузов, которые ранее считались неконтейнерными. Необходимо перераспределить большую часть грузопотока для поддержки специализированных контейнерных перевозок. Этим объясняется актуальность и научная новизна изучения вопросов в области специализированных контейнерных перевозок.

В России крупнейшим игроком на рынке контейнерных грузоперевозок является ТрансКонтейнер, крупнейший оператор мультимодальных контейнерных перевозок, который уже располагает собственным специализированным контейнерным парком [2]. С их помощью компания смогла приобрести необходимый опыт и применить новые технологии в этой области. Структура выделенного контейнерного парка показана на рисунке 1.

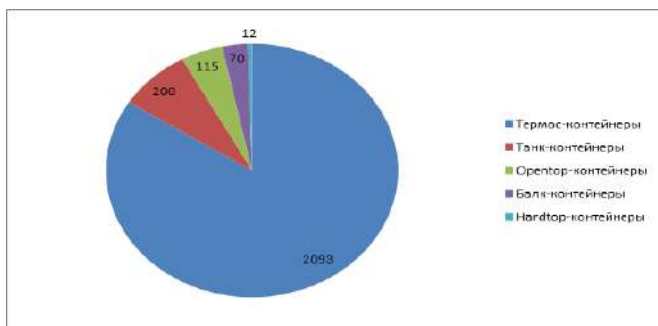

Рисунок 1 – Структура парка специализированных контейнеров ТрансКонтейнер

Во многих научных работах рассматривается возможность внедрения специализированных контейнеров в логистические процессы, связанные с перевозкой грузов, доступных для контейнеров. Возникшая проблема заключается в необходимости создания современного логистического центра для подключения крупнейшего в России контейнерного терминала для перевозки специальных контейнеров, особенно сжиженных газов.

Проведенный SWOT-анализ показал слабые стороны существующих транспортных продуктов на российской железной дороге: относительно низкая скорость перевозки, особенно на расстояния менее 2 тыс. км., недостаточная ценовая конкурентоспособность, высокие динамические нагрузки и опасность повреждений, неразвитость сервиса «от двери до двери», низкое качество сопутствующих услуг, дополнительные затраты на охрану, слабое таможенное сопровождение, негибкая тарифная политика, несогласованность действий. Все эти проблемы актуальны и для казахстанского рынка контейнерных перевозок» [3].

В программе «Нурлы жол» есть поручение Министерству индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан (МИИР РК) разработать комплексную программу развития отраслей и в целом транспортно-логистического комплекса. Однако средства на эти цели не предусмотрены.

Сейчас государственные органы ведут работу по присоединению к Стамбульской конвенции и переводу контейнеров в статус тары с увеличением сроков нахождения до 180 суток. Работа уже на финишной прямой.

В данное время системных контейнерных перевозок автотранспортом в Казахстане нет. Контейнерных полуприцепов остались единицы, контейнеры возят на приспособленных прицепах и площадках, что не может обеспечить сохранность перевозимых грузов.

Актуально также развитие фидерных перевозок на Каспийском море, мировые тренды в контейнеризации требует оценок и принятия мер в этой важной сфере. Объем перевозок за пять месяцев текущего года вырос на 2%, контейнерных перевозок – на 33% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года.

Значительное увеличение контейнерных перевозок связано с транзитом – рост на 28%, перевозки внутри страны увеличились всего на 0,1%, тогда как на экспорт – на 2,1%.

Для увеличения контейнерных перевозок необходимо принятие следующих мер:

- внесение изменений в КоАП РК в части отмены штрафов (50 МРП) и отмены конфискации контейнера за несвоевременный вывоз контейнера;
- изменение сроков финансирования проекта «Модернизация железнодорожного участка Достык – Мойынты» с 2023 года на 2021 год;
- рассмотрение вопроса разработки ТЭО по проектам «Строительство ж/д линии Дарбаза – Мактаарал (РК) – Джизак (РУ) и «Модернизация железнодорожного участка Казалы – Арысь»;
- ускорение интеграции информационных систем Астана 1 и АСУ ДКР;
- переориентация контейнерных грузопотоков со станции Достык на станцию Алтынколь;
- цифровизация дочерних зависимых обществ (АО «Кедентранссервис», АО «КТЖ Экспресс») для доступности и прозрачности тарифов;
- установление 0% НДС для экспортно-импортных перевозок через порт Актау;
- развитие регулярной фидерной линии порт Актау – порт Алят [3].

Увеличение срока нахождения контейнера до 180 суток позволит снизить риски для логистических компаний, эффективно использовать порожние контейнеры на попутных направлениях, что способствовало бы удешевлению стоимости доставки грузов.

Для увеличения контейнерных перевозок, необходимо проводить работу в двух направлениях – решать системные вопросы (тарифные вопросы, инфраструктурные ограничения, дефицит фитинговых платформ) и реализовывать проекты по переводу предприятий на доставку грузов контейнерами.

Для того чтобы предприятия, поставляющие на экспорт продукцию, увеличили поставки ее в контейнерах необходимо модернизировать инфраструктуру на самих предприятиях.

Необходимо предоставить грузоотправителям привлекательные логистические решения и расчеты, а также заложить в программе механизмы,

стимулирующие конвертацию грузов на перевозки контейнерами.

С открытием маршрута ТМТМ перевозки увеличились, однако потенциал коридора использован еще не в полной мере. В этой связи необходимо решить вопрос с дефицитом 20 футовых контейнеров и фитинговых платформ. Их нехватка может замедлить развитие контейнерных перевозок в Казахстане.

Контейнеризацию необходимо развивать в двух направлениях – транзит, экспорт и импорт, поскольку специфика в этих сферах разная. Широкие перспективы для развития контейнерных перевозок открывает активное участие Казахстана в развитии Транскаспийского международного транспортного маршрута — транспортного коридора, призванного связать Китай и Центральную Азию со странами Европы через акваторию Каспийского моря и территории прикаспийских государств.

По итогам 2019 года поставлен исторический рекорд в контейнерных перевозках по маршруту ТМТМ. За 2020 год рост перевозок составил 71% в сравнении с 2018 годом. С учётом того, что по официальным данным в предыдущий период объём перевозок превысил 15 тыс. контейнеров, то в числовых показателях рост за 2019 год составил около 10,7 тыс. ДФЭ. А, в общем, объём контейнерных перевозок — свыше 26 тыс. контейнеров.

Список использованной литературы

1. Кириллова А.Г. Перспективы привлечения в Россию контейнерных грузопотоков. Журнал «Транспорт РФ» №10, стр. 35-36. Издательство ООО «Т-пресса», 2018 год.
2. ПАО “ТрансКонтейнер”: официальный сайт. URL: <https://trcont.com> (дата обращения 08.01.2018).
3. Электронный ресурс: asp-geo.ru/v-kazahstane-obsudili-rol-kontejnerizatsii-v-razvitii-transportno-logisticheskogo

ӘОЖ 330(075.8)

БЮДЖЕТТІК МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ АУДИТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Султанова М.Ш.

1-курс магистрант ӘжБЖМ, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

Ғылыми жетекші: Оралбаева Ж.З.

профессор, э.ғ.к., доцент м.а.,

Алматы, Қазақстан

Бухгалтерлік есептілікті тексеру тек коммерциялық құрылымдарда ғана емес, бюджеттік мекемелердеде жүргізіледі. Бюджеттік мекеменің есебі қаржылық және қаржылық емес активтердің жай-күйін, сондай-ақ мемлекеттік органдардың, мемлекеттік бюджеттен тыс қорларды басқарудың және жергілікті өзін-өзі басқарудың міндеттемелерін ақшалай бағалауға мүмкіндік береді.

Бюджеттік мекемелердегі аудит бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің жағдайын тәуелсіз тексеру болып табылады. Аудит жүргізу барысында тексеріледі:

- бухгалтерлік есепті жүргізудің дұрыстығы;

- салық заңнамасын мүлтіксіз орындау;

- басқарушылық есеп;

- қаржы-шаруашылық қызметті, активтерді, балансты талдау және т. б.

Аудит міндетті және бастамалық болып екіге бөлінеді. Бұл ретте бюджет мекемелердегі аудит міндетті емес болып табылады. Бастамашылық аудитке қатысты заңнамада оны бюджеттік мекемелерде жүргізуге қатысты қандай да бір шектеулер қарастырылмаған.

Бюджеттік мекеменің аудитін жүргізу уәкілетті мемлекеттік органдардың тексерулерін алмастырмайтынын түсіну керек. Бұл ретте бюджеттік ұйымның бастамашылық аудитінің қорытындыларын жария етілмейді, олар тек ішкі пайдалануға арналған.

Қазіргі уақытта меншіктің әртүрлі нысандарының кеңеюімен көптеген ұйымдар, соның ішінде бюджеттік мекемелер өз қызметінің тиімділігіне аудит жүргізуі қажет. Оның негізгі себептері:

- өз қызметін тиімді жоспарлау;
- әкімшілік-шаруашылық процестерді бақылау;
- нормативтік-құқықтық актілердің бұзылуын уақтылы анықтау;

- мекемедегі қаржы қаражатының қозғалысын бақылау.

Бюджеттік мекемелердің экономикалық қызметі қолданыстағы бюджет заңнамасына сәйкес кезең-кезеңімен қаржылық бақылаудан (аудиттен) өтеді. Аудиторлық қызмет туралы заңға сәйкес бюджеттік ұйымның аудитін мамандандырылған кәсіпорын да, жеке маман да жүргізе алады, алайда тапсырыс беруші тартылатын сарапшылардың кәсібилігіне, олардың ұқсас құрылымдармен жұмыс тәжірибесіне көз жеткізуі тиіс [1].

Бюджет кірістері, қаржыландыру көздері, шығыстар, бюджетті атқару процесінде жүзеге асырылатын операциялар, сондай-ақ бюджеттік мекемелердің кірістері мен шығыстарының сметалары бюджеттік ұйымдардағы аудиттің объектілері болып табылады [2].

Бюджеттік мекемедегі кірістерді тексеру кезінде аудитор бюджет кірістері ҚР заңнамасына сәйкес, ҚР мемлекеттік органдарының, және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының билігіне қайтарымсыз түрде түсетін ақша екенін білуі керек.

Кірістер мен шығыстар сметасын тексеру кезінде бюджеттен де, бюджеттен тыс мемлекеттік қорлардан да, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудан да алынған бюджеттік мекеменің барлық кірістері көрсетілгенін тексеру керек. Бұл ретте аудитор бюджет кірістерін, бюджет шығыстарын, бюджетті қаржыландыру көздерін зерделеуі тиіс.

Бюджеттік мекемелер аудитінің негізгі бағыттары:

- бюджет процесін ұйымдастыру;
- бюджет жүйесін сақтау;
- бюджет процесін ұйымдастырудың бірыңғай қағидаттарына сәйкестікті тексеру;
- шығыстарды жоспарлау;
- бюджет процесіне қатысушылардың құрамы мен өкілеттіктері және т. б. болып табылады [2].

Бюджеттік мекемелерде аудит жүргізу кезінде бюджеттік мекеменің есебін жүргізу мен есеп берудің бірыңғай тәртібінің,

бюджеттік құжаттаманың және бюджеттік мекемелер есептілігінің біріздендірілген нысандарының сақталуын белгілеу қажет.

Бюджеттік мекемелерде есепке алу аудитін жүзеге асыру тәртібін 4 кезеңде ұсынуға болады:

1. Бастапқы бухгалтерлік құжаттардың аудиті
2. Бюджеттік есепке алу регистрлерінің аудиті
3. Бюджеттік есепке алу шоттарындағы жазбалардың

дұрыстығын тексеру

4. Аудит нәтижелерін қорытындылау

Бірінші кезеңде бастапқы құжаттармен расталған мекемелер мен қаржы органдары жүзеге асырған барлық шаруашылық операцияларға аудит жүргізіледі. Аудитор көрсетілген құжаттардағы барлық міндетті деректемелер мен көрсеткіштерді тексереді. Атап айтқанда:

- құжаттың атауы;
- ұйымның атауы;
- құжаттың жасалған күні және шаруашылық операциялар;
- шаруашылық операцияны жасауға және оны ресімдеудің дұрыстығына жауапты тұлғалар, олардың лауазымдары;
- көрсетілген тұлғалардың жеке қолдары;
- заттай және ақшалай мәндегі шаруашылық операцияның өлшемі.

Екінші кезең міндетті деректемелер мен көрсеткіштерді қамтитын бюджеттік есепке алу регистрлерін тексеруден тұрады. Бұл ретте хронологиялық тәртіпте бюджеттік есепке алу регистрлерінде тексерілген және есепке алынған бастапқы құжаттардың деректері салыстырылады.

Операциялар журналында шоттардың корреспонденциялары операциялардың сипаты бойынша жіктеліп, бір шоттың дебеті және басқа шоттың кредиті бойынша тексеру жүргізіледі. Сондай-ақ, операциялар журналын жасаған бухгалтер мен бас бухгалтердің қолдары болуы керек. Бухгалтерлік деректері бас кітапта көрсетілген шоттар бойынша айлық айналымдарға тексеру жүргізіледі [2].

Үшінші кезең бойынша бюджеттік есепке алу шоттарында көрсетілген барлық операциялар жаппай және ішінара тексерілуге тиіс, өйткені олар мемлекеттік билік мекемелері,

бюджеттен тыс қорлардың басқару мекемелері, сондай-ақ мемлекеттің бюджеттік жүйесіне кассалық қызмет көрсетумен айналысатын аумақтық басқару органдары үшін бюджеттік есепке алуды жүргізуді белгілеуге арналған.

Бұл ретте, аудитор кіріс сметасын, бюджеттік шығыстарды, сондай-ақ қаражатты есепке алумен айналысатын бюджеттік мекемелер осы салада ҚР Қаржы министрлігі бекіткен шоттар жоспарын қолданатындығын ескеруі қажет [2].

Қорытынды кезеңде анықталған мәселелер, бұзушылықтар мен қателер аудитордың жұмыс құжаттарында тіркеледі. Атап айтқанда:

- тексеру нәтижелері бойынша аудитордың бухгалтерлік есептіліктің дұрыстығы туралы пікірі жасалады;

- бюджеттік есептегі қателерді жою бойынша негізделген тұжырымдар мен ұсыныстар шығарылады;

- бухгалтерлік есеп пен бақылаудың жаңа әдістерін енгізу бойынша кейбір ұсыныстар болуы мүмкін;

- бұзушылықтың тікелей фактілері және осы бұзушылықтарға жол берген адамдар көрсетілуі керек.

Жұмыс құжаттары мәселелердің сипаттамасы, бұзылған нормативтік құжат, сондай-ақ мәселелерді жою бойынша аудитордың пікірі мен ұсыныстары көрсетілген кесте түрінде ресімделуі тиіс.

Бюджеттік мекеменің аудитін жүргізудің мақсаты бірінші кезекте бюджет қаражатын қалыптастырудың және жұмсаудың заңдылығы мен тиімділігінің кепілі. Сондықтан бюджеттік ұйымдардың бастамашылық аудиті міндетті емес болғанымен, қазіргі жағдайда оны жүргізу міндеттілікті талап етеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Гусев А. «Аудит бухгалтерской отчетности бюджетного учреждения» // Бюджетные организации: бухгалтерский учет и налогообложение. 2018 г.

2. Остаев Г.Я. Некоторые аспекты аудита в бюджетных учреждениях/Финансы и кредит. - 2016. Ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-audita-v-byudzhetnyh-uchrezhdeniyah>

3. www.google.kz

АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫ НАРЫҒЫН ДАМУ ҮРДІСТЕРІ

Глеуберген Т.Қ.

3-курс «Қаржы» мамандығы» ҚазҰАЗУ

Ғылыми жетекші: Жадигерова О.Ж.,

э.ғ.к., қауым.профессор

Қазіргі уақытта жергілікті экономиканы қайта құрылымдауды жобалауда бірнеше проблемалар бар. Атап айтқанда, Қазақстан халқының өмір сүру сапасына байланысты қызметтің маңызды стратегиялық бағыттары ретінде ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, өңдеу өнеркәсібінің тиімділігін арттыруға назар аударылды. Реттеуді мемлекет ауыл шаруашылығын жүргізу әдістерімен жүзеге асырады және ауыл шаруашылығы өнімін өндіру мен қайта өңдеудің экономикалық тепе-теңдігімен, тәртіпті қорғаумен, сондай-ақ қажетті шикізат пен азық-түлікпен айқындалады.

Нарықтық экономика жағдайында Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын күшейту процесі экономикалық жүйенің орнықтылығын түбегейлі қайта құруды, сондай-ақ әсіресе ауыл шаруашылығында өнімнің тиімділігін арттыруды талап етеді. Қазіргі уақытта жергілікті экономиканы қайта құрылымдауды жобалауда бірнеше проблемалар бар. Атап айтқанда, Қазақстан халқының өмір сүру сапасына байланысты қызметтің маңызды стратегиялық бағыттары ретінде ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, өңдеу өнеркәсібінің тиімділігін арттыруға назар аударылды. Реттеуді мемлекет ауыл шаруашылығын жүргізу әдістерімен жүзеге асырады және ауыл шаруашылығы өнімін өндіру мен қайта өңдеудің экономикалық тепе-теңдігімен, тәртіпті қорғаумен, сондай-ақ қажетті шикізат пен азық-түлікпен айқындалады. Өйткені, ауылшаруашылық өнімдері кез-келген мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған. Дәл осындай себептерге байланысты экономиканың аграрлық секторын мемлекеттік реттеу қажеттілігін екі топқа бөлуге болады:

1 Ауылшаруашылық өндірісінің өзіндік ерекшеліктері бар. Басқа салалардан айырмашылығы, ол қауіпті сипатқа ие (құрғақшылық, су тасқыны, etc.Sh .).), Ауыл шаруашылығы министрлігінің сұранысы мен ұсынысының өзгеруі және технологиялық қарқынның;

2 Аграрлық нарықты реттеу тетігінің жетілмегендігі. Ауыл шаруашылығы өндірісінің үстем болуы бағаны бақылаумен және қоршаған ортаны қорғаумен, сондай-ақ табиғи ресурстарды тиімді пайдаланумен сипатталады.

Яғни, аграрлық секторды мемлекеттік реттеуге сәйкес мемлекет арқылы елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, аграрлық сектор экономикасының дамуына әсер етуі мүмкін экономикалық шаралар мен ынталандырулар жүйесі құрылады.

Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту үшін мынадай құралдарды ескеру және әзірлеу қажет:

1. Экономиканың ауыл шаруашылығы секторын ұйымдық-құқықтық объект ретінде қалпына келтіру, сондай-ақ ауыл шаруашылығы министрлігінде юрисдикцияның ұйымдастырушылық және үйлестіруші рөлін арттыру қажет;

1. Бағдарламаларды қаржыландыру, пайдалану, сондай-ақ жұмыс істеу, іске асыру үшін бюджетті түзету мүмкіндігі үшін мемлекеттік ауыл шаруашылығы секторы шеңберінде республикалық бюджеттен бөлінген тиісті қаражат;

2. Ауыл шаруашылығын дамыту қаражаты, оның ішінде кредиттік серіктестіктерді пайдаланудың, өңірдің ауыл шаруашылығын дамытудың және ауыл шаруашылығы өндірушілерін мемлекеттік қолдаудың практикалық тетіктерін жақсартуға тиіс;

3. Ұйымның жұмысы ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге бюджеттік қолдау көрсетуге, олардың қызметін жетілдіруге және кәсіпорындар орналасқан басқа қалаларда ашу мүмкіндігін қарастыруға бағытталды;

4. Аграрлық секторда мемлекеттік қолдауды жетілдіруді жүзеге асырады, өтемақы төлемдерін қалыптастыру жүйесі қаржыландырылады;

5. Лизинг қоры, Қордың жеңілдетілген несиелері, мекемелер, азық-түлік қорлары, республикалық және аймақтық сайттар құру.

Жоғарыда айтылғандай, біздің алдымызда елімізде бәсекеге қабілетті аграрлық бизнесті қалыптастыруды шешу міндеті тұр. Ол үшін құқықтық шаралардың, атап айтқанда жер, су және орман туралы заңдардың біркелкі қолданылуын қамтамасыз ету қажет.

Астық нарығын реттеу саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттыру қажет. Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді жаңғыртуға және егіннің сапасын арттыруға ерекше назар аудару қажет.

Біз қазіргі заманғы ауыл шаруашылығы ғылымының дамуы туралы ұмытпауымыз керек. Ауылдық жерлерде кедейлікті жою үшін микрокредиттер беру жөніндегі қызметті кеңінен кеңейту қажет, оның үстіне ол өзінің өміршеңдігін көрсетті. Соның арқасында ауылдық аудандарды дамыту жөніндегі Ауыл шаруашылығы саясатының үкіметтік бағдарламасы жұмыс істей бастады.

Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасының маңызды салаларының бірі болып табылады. Аграрлық сектордың даму деңгейі әрқашан қазақстандық қоғамның экономикалық және әлеуметтік-саяси тұрақтылығының шешуші факторы болып келді және болып қала береді. Ауыл шаруашылығы республика экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі болып табылады және үлкен әлеуетті резервтерге ие. Қазақстанның түрлі климаттық жағдайлары барлық ауыл шаруашылығы дақылдарын жылы қоңыржай аймақта өсіруге және мал шаруашылығын дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Ауылшаруашылық министірлігінің ресми интернет ресурсы
<https://articlekz.com/kk/article/15725>
2. www.google.kz

ЦИФРОВИЗАЦИЯ АПК-ТРЕБОВАНИЕ НОВОГО ВРЕМЕНИ

Тохтасунов Р.Т.

Студент 2 курса, специальность «Финансы», КазНАИУ

Научный руководитель: Жадигерова О. Ж.

к.э.н., ассоц. профессор

В статье проведен анализ особенностей внедрения и развития эффективных, цифровых технологий в сельском хозяйстве Республики Казахстан, где эпоха цифровой глобализации определяется потоками данных, которые содержат информацию, идеи и инновации. Умные устройства становятся все меньше, быстрее, дешевле, мощнее и станут ключом к решению проблем. В связи с этим интерес представляет исследование особенностей внедрения и развития эффективных, цифровых технологий в сельском хозяйстве с целью определения проблем и перспективных направлений цифровизации в сельском хозяйстве Казахстана.

Внедрение современных цифровых технологий в процессы производства и распределения сельскохозяйственной продукции является основным направлением и играет ключевую роль в экономическом росте Казахстана. Поэтому перед АПК сегодня стоят огромные задачи. Появление новых концепций ведения отраслей, в том числе сельского хозяйства, позволит внедрить новые элементы стратегического развития, в том числе цифровые технологии. Управление региональным агропромышленным комплексом требует применения инновационных технологий, то есть цифровизации в отраслевой экономике.

75% земель Казахстана пригодны для занятия сельским хозяйством, цифровизация сельского хозяйства занимает в данном вопросе одну из лидирующих позиций, ведь от степени развития сельхозотрасли в стране во многом зависит экономическая стабильность государства. Сельское хозяйство в мире превращается из традиционной в высокотехнологичную отрасль, которая способна создать новые рынки для инновационных решений и разработок. Цифровая технология в Казахстане рассматривается как основной путь к

диверсификации национальной экономики, ее переориентации с сырьевой на индустриально-сервисную модель. Основными технологиями, которые в первую очередь внедряются в рамках цифровизации сельского хозяйства в Казахстане, являются GPS-навигация сельхозтехники, параллельное вождение, автоматизация работы весовой, электронные карты полей и, конечно же, беспилотные летательные аппараты как самые зрелищные и необычные технологии.

При том, что нано- и биотехнологии, а также разработки в области геномной инженерии дают возможность адаптировать предложение аграрной продукции к запросам различных групп потребителей и значительно повысить показатели производительности, без системной цифровизации невозможно превратить отечественное сельское хозяйство в современную отрасль и выйти на необходимый уровень рентабельности АПК.

Использование цифровых технологий для сельскохозяйственных предприятий в последние годы стало необходимым условием выживания в конкурентной борьбе и их динамичного развития. Такие технологии все более активно используются для анализа внешнего окружения, оптимизации деловых процессов, стратегического и оперативного планирования. Цифровизация дает предприятиям возможность усилить свои ключевые компетенции, повысить эффективность управления всеми функциональными областями (производство, маркетинг, финансы, логистика и т.д.), а также сформировать эффективные механизмы управления рисками.

В развитых странах цифровые технологии уже активно используются в сельском хозяйстве - компании собирают данные по всем звеньям цепочки создания стоимости, интегрируют и анализируют их, что позволяет выявлять закономерности, снижать риски, осуществлять реструктуризацию бизнес-процессов и адекватно реагировать на изменения, происходящие на рынке.

Можно выделить несколько основных типов наиболее перспективных цифровых систем для агропромышленного комплекса: «умное аграрное предприятие», «умная ферма», «умное поле», «умный сад», «умная теплица». Они базируются на применении современных цифровых технологий и

соответствующих программных и аппаратных платформ производства. Планируется внедрять механизмы оценки эффективности внедряемых технологий, прогнозировать спрос на каждый тип информационных систем и принимать меры воздействия на рыночное предложение

Ключевым фактором успеха в процессе цифровой трансформации предприятий АПК являются не сами информационные технологии, а прогрессивные модели управления, позволяющие внедрить на практике наиболее перспективные технические и организационные решения. Необходимость изменения моделей управления диктуется современными реалиями - интенсивное распространение цифровых технологий во всех областях экономики, повышение ценности информационных ресурсов, развитие телекоммуникационной отрасли, усиление производственной, экономической и технологической специализации хозяйствующих субъектов, а также рост конкуренции на многих рынках. В связи с этим агропромышленному комплексу необходимы не только современные инструменты обработки данных, мощное аппаратное и программное обеспечение, но и комплексные решения, позволяющие трансформировать структуру управления предприятием, оптимизировать бизнес-процессы, повысить эффективность использования материальных, человеческих и финансовых ресурсов. Таким образом, чтобы обеспечить динамичный рост АПК, необходимо, прежде всего, обратить внимание на новые управленческие модели, которые стали актуальными в условиях цифровой экономики

По оценкам экспертов, внедрение цифровых систем, предназначенных для автоматизации производства и распределения сельскохозяйственной продукции на основе технологии интернета вещей, дает возможность сократить количество посредников и получить ощутимый прирост прибыли.

В 2021 году на реализацию программы инвестиционного субсидирования было предусмотрено 104,4 млрд тг что позволило просубсидировать 24 189 инвестиционных проектов АПК и создать 20 183 рабочих мест.

В последние годы многие зарубежные агропромышленные компании активно внедряют технологии блокчейн. Эти технологии помогают решать такие проблемы, как потери продовольствия, отсутствие данных о происхождении продуктов питания, задержки платежей. Блокчейн-системы позволяют удовлетворять возросшие требования со стороны потребителей и других участников цепочки поставок к прозрачности бизнес-процессов сельскохозяйственных компаний. Беспрецедентные характеристики технологий блокчейн, такие, как возможность хранить данные в неизменном виде, высокий уровень прозрачности процессов работы с информацией, возможность осуществлять децентрализованный контроль над активами для всех заинтересованных сторон, вызвали большой интерес среди игроков рынка продовольствия. Крупные производители продуктов питания, такие как Nestle' S.A., Dole Food Company Inc., Tyson Foods Inc., Danone S.A., а также розничные компании - Walmart Inc., JD.com Inc. и Alibaba Group Holding Ltd. и др. – заключили соглашения с поставщиками блокчейн технологий, такими как IBM corporation, для тестирования их решений. Компании, специализирующиеся на оптовой торговле сельскохозяйственной продукцией (Louis Dreyfus, CBH, Olam International и др.), также увидели потенциал в использовании технологий блокчейн для тонкой настройки своих цепочек поставок. Одновременно по всему миру появились сельскохозяйственные блокчейнстартапы, такие как AgriDigital, Arc-Net, FarmShare, экосистема Foodcoin, Ripe.io, Blockgrain и Ravo

По линии цифровизации сельского хозяйства в 2021 году реализованы следующие мероприятия:

1) аграрными вузами страны совместно с ведущими IT-университетами внедрены учебные программы по подготовке агроспециалистов с цифровыми навыками («Цифровые агросистемы и комплексы (направление Животноводство)», «Биоинформатика», «Цифровые технологии в АПК», «Агроинформатика»);

2) в рамках Нацпроекта развития АПК начата работа по введению государственной поддержки СХТП по приобретению ими цифрового оборудования и решений;

3) в Нацпроекте «Технологический рывок за счет цифровизации» предусмотрено мероприятие по субсидированию затрат на оборудования связи на объектах сельского хозяйства, в том числе отдаленных полях и пастбищах;

4) завершен пилотный проект по маркировке молочной продукции.

В текущем году МСХ будет продолжена работа по всем указанным направлениям, в том числе в рамках задач Нацпроекта АПК и Концепции развития АПК, а также Нацпроекта «Технологический рывок за счет цифровизации».

Кроме того, запланировано выполнение следующих задач:

- автоматизация не менее 95% государственных услуг;
- выявление не менее 5 скрытых услуг;
- достичь оценки по направлению «Качество оказания госуслуг» - не менее 60%;
- внедрение нормативной базы для субсидирования Интернета и цифрового оборудования для АПК;
- возобновление семинаров по цифровизации «Neo Nomad»;
- расширение перечня цифровых агроспециальностей; развитие отраслевых информационных систем;
- разработка мобильной версии ИС «ИСЖ»;
- актуализация отраслевых баз данных.

По итогам проведения рабочих групп в марте 2022 года окончательный пакет изменений по совершенствованию системы субсидирования планируется внести на рассмотрение в Правительство. Одним из главных новшеств новой системы субсидирования будет перевод ее на цифровой формат. В настоящее время завершается разработка единой государственной информационной системы субсидирования. Ее основным функционалом будет формирование в автоматическом режиме реестра получателей субсидий, проверка их соответствия к категории СХТП по ОКЭД, регистрация встречных обязательств получателей субсидий, и оценка степени их выполнения, очередности получения субсидий и листа ожидания неудовлетворенных заявок. В отличие от системы «Qoldau» новая система будет бесплатной для фермеров и интегрирована

со всеми основными государственными базами данных. Все действия системы будут автоматизированы, что позволит до минимума свести коррупционных риски при распределении и выдаче субсидий.

Список литературы:

1. Хан Ю.А. Конкурентоспособность аграрного сектора Казахстана в условиях ВТО // Проблемы агрорынка. – 2017.-№3.- С.13-19.

2. Глобальный блокчейн [Электронный ресурс] - <https://bisresearch.com/industryreport/blockchain-in-agriculture-and-food-market.html>

3. Итоги развития сферы сельского хозяйства за 2021 год и планы на предстоящий период

<https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/itogi-razvitiya-sfery-selskogo-hozyaystva-za-2021-god-i-plany-na-predstoyashchiy-period-22422>

4. Молдашев А.Б., Никитина Г.А. Проблемы формирования экспортных ресурсов мясного животноводства в Казахстане // Проблемы агрорынка. -2016. - №2.-С.7-15.

5. Государственная программа «Цифровой Казахстан». <http://www.zakon.kz/>

6. Цифровизации сельского хозяйства <https://digitalkz.kz/>

7. Официальный интернет ресурс Мин. финансов РК: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>

УДК: 65.052.206

ТРАНСФОРМАЦИЯ ОЦЕНОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Исаева Д.Қ.

магистрант КазНАИУ

Научный руководитель: Сауранбай С.Б.

доктор PhD, ассоциированный профессор

Сегодня цифровизация стала одним из основных трендов развития экономики. Развитие цифровых технологий называется в качестве приоритета всего евразийского экономического пространства.

В Казахстане разработана программа «Цифровой Казахстан», которая должна стать основой быстрого роста технологий в республике и переориентации на электронный формат оказания услуг. Целями государственной программы «Цифровой Казахстан» являются ускорение темпов развития экономики и улучшение качества жизни населения за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для перехода экономики на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочной перспективе [1].

Основное движение предполагается по двум направлениям. Первое направление - цифровизация существующей экономики, то есть обеспечение прагматичного старта, состоящего из конкретных проектов в реальном секторе, запуск проектов по цифровизации и технологическому перевооружению существующих отраслей экономики, государственных структур и развитие цифровой инфраструктуры.

Второе направление – это создание цифровой индустрии будущего – обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построения институтов инновационного развития и в целом прогрессивного развития цифровой экосистемы.

Цифровизация имеет влияние на все сектора и приведет к изменению структуры экономики Казахстана в целом путем диверсификации и раскрытия потенциала несырьевых отраслей, стимулирования стартап-активности и открытия новых отраслей. При этом степень влияния цифровых технологий в разных отраслях неоднородна – наибольший потенциал создания стоимости предполагается в рамках традиционных отраслей экономики Казахстана, в том числе сырьевого сектора, но также открываются принципиально новые возможности создания стоимости в электронной торговле, ИТ-секторе и финансовой индустрии.

С цифровизацией экономики неизменно изменится и объект оценки. Всё большая доля оцениваемого объекта будет

представлена активами в цифровом виде. Это будут не только нематериальные активы, но и новые виды активов, стоимость которых, однако, будет необходимо определить для целей оценки.

В то же время оценочная деятельность также может подвергнуться существенным изменениям. Эти изменения могут происходить по-разному в различных странах, при разных типах рынка, уровне развития и востребованности оценочной деятельности. Так, значительно возрастёт роль цифровых баз, данных в работе оценщика. Уже на данный момент многие базы данных недвижимости переведены в электронный вид, кадастровый реестры унифицированы и представлены онлайн. Подобные изменения позволяют, в частности, проводить оценку методом сравнительного анализа быстрее и с большим числом аналогов. Кроме того, уже в настоящее время совершаются попытки перевода оценочной деятельности в цифровой вид, замена оценщика компьютерным алгоритмом при выполнении рутинной работы.

Данные операции уже сегодня представляется возможным заменить алгоритмом. В то же время в настоящий момент операции не могут быть проведены компьютером с полной точностью. Текущие программы, по сути, копируют действия оценщика и обучены на действиях многих оценщиков в однотипных ситуациях. Таким образом, даже выполняя действия быстрее, алгоритм совершает те же операции, что и человек, что, по сути, не является принципиальным скачком вперёд. По нашему мнению, уже в ближайшей перспективе трансформационные процессы приведут к следующим итогам.

Несколько иная ситуация в кадастровой оценке. Этот тип оценки с помощью перевода в автоматизированную форму стал куда эффективнее. Так, например, в Германии автоматизация кадастровой оценки позволяет призывать к ответственности лиц, уклоняющихся от уплаты налогов.

Можно утверждать, что процесс оценки будет ускорен благодаря внедрению новых технологий. В соответствии с докладом Royal Institution of Chartered Surveyors (RICS), роль оценщика в будущем может свестись к следующим составляющим: сбор первичной информации, необходимой для

оценки, проверка достоверности входящей информации, переосмысление информации, полученной от компьютерной программы, придание удобного для понимания и презентации вида, и презентация результатов оценки заказчиком [2].

Изменениям также будут подвержены стандарты оценки. Вероятнее всего, будут введены новые стандарты, регулирующие работу с данными оценочной деятельности и стандартизирующие эти данные. Это позволит, во-первых, сделать операции оценки проще благодаря стандартизации форм, во-вторых, позволит проверять качество оценки и перепроверять работу оценщика более эффективно.

Таким образом, с изменением бизнес-процессов внутри компаний, которые вызваны цифровизацией экономики, будет меняться и оценочная деятельность. В связи с этим задачи оценщиков подвергнутся пересмотру, новые стандарты оценки будут регулировать возникающие отношения, а электронные средства войдут в набор привычных инструментов оценщика

Список литературы:

1. Государственная программа «Цифровой Казахстан» <https://digitalkz.kz/>
2. Тевелева О.В. Цифровая трансформация оценочной деятельности /О.В. Тевелева //
3. Цифровая экономика. – 2018. – № 4(4). – С. 38-50.
[Электронный ресурс] URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36650605> дата обращения 15.03.2022)

УДК 657.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ЦИФРОВЫХ КРЕДИТОВ НА СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО В КАЗАХСТАНЕ

Тоқтар Д.А.

Студент 3 курса «Финансы», КазНАИУ

Научный руководитель: Шегір Ф.Б.

ст. преподаватель кафедры «Учет, аудит и финансы»

Алматы, Казахстан

Мелким фермерам в развивающихся странах часто не хватает денежных средств, необходимых для инвестирования в

более производительные ресурсы, такие как улучшенные семена или химические удобрения. Сельскохозяйственный кредит может позволить фермерам финансировать более высокие первоначальные затраты на выращивание более прибыльных культур, сохраняя при этом буфер на случай непредвиденных потрясений. Однако доступ к сельскохозяйственным кредитам еще не является широко доступным для мелких фермеров.

В последние годы Казахстан стала лидером в области цифрового кредитования, что позволило кенийцам быстро получить доступ к кредиту со своих телефонов. Эти преимущества в основном сохраняются в городских районах: почти половина городских жителей брали кредиты у поставщиков услуг мобильной связи, в то время как вероятность того, что владельцы мобильных телефонов в сельской местности брали кредиты, составляла примерно вдвое меньше

В то время как цифровые кредиты могут улучшить доступ к сельскохозяйственным кредитам для мелких фермеров, низкий уровень использования предполагает, что цифровые кредиты в настоящее время плохо подходят для сельских заемщиков или инвестиций в сельское хозяйство. Эти краткосрочные кредиты не рассчитаны на значительный период времени между посадкой и продажей урожая, который постоянно находится под угрозой банкротства по причинам, не зависящим от фермера. Они также часто недостаточно велики, чтобы повлиять на инвестиции в сельское хозяйство, и исследования показали, что относительно большие ссуды могут усугубить моральный риск и неблагоприятный отбор. [1]

Вдобавок к этим программным проблемам треть сельских семей не имеет достаточного опыта заимствования, чтобы иметь официальный кредитный рейтинг, в результате чего кредиторы полагаются на альтернативные средства оценки кредита.

Несмотря на эти проблемы, кредиторы продолжают расширять свой рынок, включая мелких фермеров, предлагая возможность официальной финансовой интеграции. Кредиты могут обеспечить повышение производительности сельского хозяйства и более высокий уровень жизни. Тем не менее, они также создают значительный риск. Кредиты потенциально могут

негативно сказаться на благосостоянии мелких фермеров, которые погрязли в долгах.

Исследовательская группа изучает возможности оценки воздействия цифрового кредита с учетом потребностей мелких фермеров в Казахстане. Команда сотрудничает с партнерами в секторах цифровых финансов и сельского хозяйства, чтобы разрабатывать и предлагать цифровые сельскохозяйственные кредиты, обеспеченные страхованием от погодных индексов, которые достаточно велики, чтобы делать значимые инвестиции, обеспечивая при этом гибкость для осуществления платежей после сбора урожая.

Команда разработает тщательный план оценки воздействия цифровых сельскохозяйственных кредитов на мелких фермеров в Казахстане. Традиционные экономические показатели благосостояния фермеров, такие как доход, потребление, расходы и имущество домохозяйства, будут собираться для оценки влияния цифрового кредита. Также будут изучены дополнительные меры благосостояния фермеров, такие как продовольственная безопасность, психическое здоровье или расширение прав и возможностей.

Цель этого проекта состоит из двух частей. Одним из них является изучение влияния цифрового кредита на благосостояние фермеров, и оценка того, позволяет ли ослабление кредитных ограничений мелким сельским фермерам вырваться из бедности. Во-вторых, оценить влияние цифрового кредита на повышение устойчивости мелких фермеров и их способность управлять рисками, которые угрожают этому побегу.

Это технико-экономическое обоснование включает в себя усилия по объединению команды заинтересованных сторон и партнеров-исполнителей, которые заинтересованы в разработке и влиянии пакетов цифровых кредитов для мелких фермеров. К заинтересованным сторонам относятся банки, телекоммуникационные компании, микрофинансовые организации, посредники финансового сектора, страховые компании, гуманитарные организации и партнеры из сельскохозяйственного сектора. Мероприятия по взаимодействию с заинтересованными сторонами в ходе

технико-экономического обоснования помогут определить план и направление будущих исследований.

Это технико-экономическое обоснование также заложит основу для проведения будущей тщательной оценки воздействия, чтобы проверить, как цифровые кредиты меняют возможности и благополучие мелких сельскохозяйственных семей. Полный проект также будет включать компонент страхования сельскохозяйственных индексов, чтобы использовать взаимодополняемость этих двух финансовых технологий.

Эта работа основана на инвестициях Холдинг «Байтерек» в Казахстане, включая кредит в размере 393 миллионов тенге от казахстанских финансовых учреждений для стимулирования роста микро, малых и средних предприятий за счет сельскохозяйственной деятельности. Этот проект дополнит более широкие усилия «Байтерек» в Казахстане по расширению экономических возможностей, повышению устойчивости и диверсификации сельскохозяйственного производства [2].

Список литературы:

1. Карлан Д. и соавт. 2009. Наблюдение за ненаблюдаемыми: выявление информационной асимметрии с помощью полевого эксперимента с потребительским кредитом». Эконометрика.
2. <https://baiterek.gov.kz/ru/instrumenty-podderzhki-kholdinga/finansirovanie-agropromyshlennogo-kompleksa/>

ӘОЖ338:301

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТАМАҚ ӨНІМДЕРІНІҢ ҚАУІПСІЗДІГІН БАСҚАРУ

*Бекмолдин Алтынбек Каипмолдинович
э.ғ.м., аға оқытушы,*

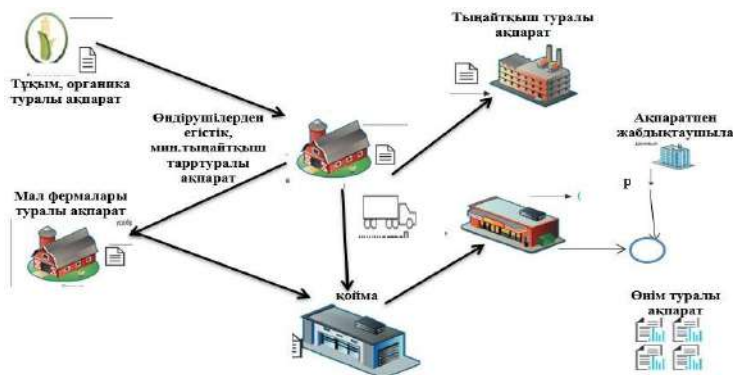
*Бизнес және құқық жоғары мектебі,
Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті,
Алматы қ., Қазақстан,*

Цифрландыру - бұл экономикалық және әлеуметтік дамуға көбірек әсер ететін жаңа ғаламдық беталыс. «Цифрлық экономика» ұғымы жалпыға ортақ. Атап айтсақ азық-түлік өндірісінде цифрландыру елімізде соңғы 5 жылда енді дамып

келе жатқан үрдіс. Өндірісті цифрландыруды дамытудың алғышарттары оның ақпараттандырылу деңгейінде, ал отандық тамақ және қайта өңдеу ұйымдары автоматтандырылған басқару функциясының кең спектрін қамтамасыз ететін он-лайн режимінде нақты басқарылатын басқару тізбектерін құру мақсатында өндіріс пен қоймада ақпараттық жүйелерді енгізіп, өндірісті жоспарлау, диспетчерлік қызмет және тіпті ақауларды жою. Сондықтан, өндірістің қадағалануын қамтамасыз ету қазіргі уақытта өнім сапасы мен тамақ қауіпсіздігін басқарудың прогрессивті халықаралық стандарттарымен ғана емес, сонымен қатар Қазақстанда міндетті болып табылатын Кеден одағының нормаларымен де қамтамасыз етіледі. Тамақ өнеркәсібінде жұмыс істейтін кәсіби мамандар шешуге тиісті үш негізгі бағыт бар:

- талдамалық мүмкіндіктер аясын кеңейту;
- тасымалдау үрдісіне қатысушылар арасындағы қатынастар ұлғаюуы;
- тұтынушымен қарым-қатынастың жаңа тәсілдері.

Бүгінгі таңда өндірісті цифрландырудың маңызды бағыты - ашық мәліметтерден қажетті деректер алу. Ақпараттың үлкен көлемі, оның күрделілігі, ақпаратқа қол жетімділік деректерді басқарудың өзгеруіне және құпиялылықты қамтамасыз етудің жаңа шараларының пайда болуына әкеледі.

Сурет 1. Цифрландыру үрдісіндегі ақпараттық тізбек

Азық-түлік қауіпсіздігі тұрғысынан, деректердің ашықтығы өндірістік процестің әртүрлі кезеңдерінде көптеген деректер көздерін қоса алғанда, күрделі ақпараттық тізбектің қалыптасуына әкеледі (1 сурет).

Тізбектегі ақпараттың әр деңгейін тамақ өнімдерінің экожүйесіне тікелей немесе жанама қатысушы қосады. Бұл жүйеде:

1. Тамақ өндірісінің барлық тізбегінің бастауы болып табылатын тұқымдар мен генетикалық материалдарды жеткізушілер. Электрондық белгілерді қолдана отырып, фермерлер генетикалық модификациясы бар тұқымдарды немесе материалдарды тіркей алады;

2. Тыңайтқыш жеткізушілер. Олар осы өнімдердің немесе оларды өндіруге арналған шикізаттың химиялық құрамы туралы ақпарат береді;

3. Өз дақылдары мен қоршаған ортаны бақылайтын фермерлер. Жаңа піскен жемістер мен көкөністердің сапасына олардың күтімі ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаның жағдайы да әсер етеді. Мысалы, ірі өнеркәсіптік кешендердің жақындығы өнімнің ластануына әкелуі мүмкін;

4. Мал шаруашылығы өндірісі қалай қамтамасыз етілетіні туралы және мал өсіру үшін қолданылатын жем шөп туралы ақпарат беретін мал фермалары;

5. Азық-түлік қоспаларын өндірушілер. Олар пайдаланылатын қоспалардың адам денсаулығына ұзақ мерзімді әсері туралы ақпаратты қамтитын қордың ашық деректерімен байланыстыруға болатын қоспалардың ғылыми және химиялық атауларын көрсетуі керек;

6. Тағам өнеркәсібі;

7. Тасымалдаушылар. Олардың әрқайсысы сапар бойындағы температура мен жарықтың қажетті жағдайларына сәйкес келуі керек;

8. Өнімнің дұрыс сақталуын қамтамасыз ететін және жарамдылық мерзімі аяқталғанға дейін тұтынушыға жеткізетін жергілікті тамақ қоймалары;

9. Жергілікті базарлар, супермаркеттер және басқа сатушылар. Ақпаратқа қол жетімділікті және ашық

репозиторийлерді қамтамасыз етуі керек қоғамдық немесе мемлекеттік ұйымдар.

Көрсетілген ақпарат көздерінен алынған барлық мәліметтер жалпыға қол жетімді деректер қоймасына түскен кезде, дүкендегі кез-келген тұтынушы бірнеше секунд ішінде белгілі бір өнім туралы ақпаратқа қол жеткізе алады. Осы мәліметтер негізінде:

- ол өнімді сатып алу туралы толыққанды шешім қабылдауға мүмкіндік алады.

- өндіретін тамақ өнімдері өндірісін одан әрі жақсарту үшін сенімді мәліметтердің болуы өте маңызды;

- «үлкен деректерді» талдау нәтижесінде негізделген шешімдер қабылдау;

- өндірістік тізбектерді басқару процестеріне оң әсер ететін неғұрлым оңтайлы шешімдерді таңдай аласыз;

- жүйелік сипатта талдауды түсіну экономикалық процестерді басқарудағы басты міндет болып қала береді, сондықтан жүйе мүмкіндігінше жақсартылған көрсеткіштерді есептеу үшін «қара жәшік» ретінде қарастырылады;

- ресурстарды тиімдірек пайдалану - экономикалық процестерді талдау үшін ресурстарды тарту үшін, ресурстардың бүкіл басқару процесіне қалай әсер ететінін ескере отырып, мүмкіндігінше көп деректерді талдау қажет.

Тамақ өндірісін басқару жүйелері тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарын талдау және оңтайландыру үшін маңызды және перспективалы құрал болып табылады. Сонымен қатар, олар тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін және сапалы қызмет көрсетуді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

«Үлкен деректер» көпшілікті өнім туралы ақпараттармен қамтамасыз етуде орасан зор әлеуетке ие. Егер сіз орналастырылған IoT инфрақұрылымын көліктерде және контейнерлерде орналасқан сенсорлардың екі түрі (RFID / NFC белгілері және интеллектуалды құрылғылар) қолдансаңыз, онда мәліметтерді азық-түлік компанияларының, супермаркеттердің кіреберістерінде орналасқан IoT шлюздерінен алуға болады. Онда «ақылды тоңазытқыштар» және басқа да тағамдық бақылау құралдары көрсетілген. Жиналған ақпарат азық-түлік ингредиенттерін динамикалық түрде бақылауға, өнімді түпкілікті

тұтынушыға жеткізу бағытын оңтайландыруға немесе, керісінше, егер оның шарттары бұзылған болса (мысалы, температура шарттары) тауарларды тасымалдауды тоқтатуға мүмкіндік береді. Тағам өндірісін басқару жүйесінің маңызды дереккөздеріне мыналар кіреді:

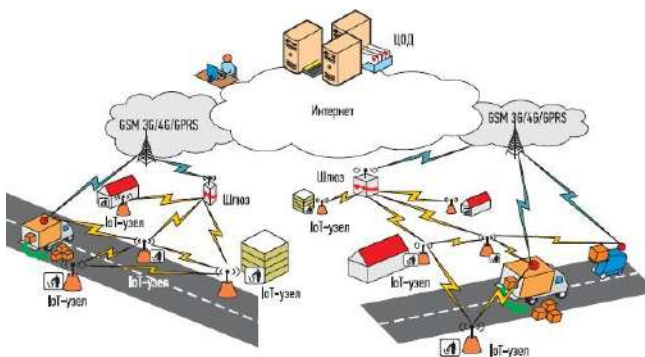
- IoT датчиктері олардың сақталуы мен сәйкестігін бағалау үшін контейнерлерде орнатылған (RFID белгілерін қолдана отырып);

- қоғамдық интеллектуалды қоқыс контейнерлері;

- бөлшек сауда дүкендері мен дүкендерден жаңа жабдықтар немесе қолда бар акциялар туралы анықтамалар;

- қоқыс пен қалдықтарды алдын-ала өңдеу (шыны, пластик, қағаз және т.б.);

- ауа-райы және экологиялық ақпарат туралы бақылау қажет болса. IoT және WSN датчиктеріндегі (сымсыз сенсорлық желілер) барлық тамақ өнімдерін өңдеу кәсіпорындары мен қоймаларда орналасқан IoT шлюздерін пайдаланатын барлық мәліметтер деректер орталығында жиналады. IoT технологиялары мен азық-түлік қауіпсіздігін басқаруға арналған RFID белгілерін қолдану сценарийі 2 суретте көрсетілген.

Сурет 2. IoT технологиялары мен азық-түлік қауіпсіздігін басқаруға арналған RFID белгілерін қолдану сценарийі

Сондай-ақ, алынған мәліметтер негізінде логистиканы оңтайландыруға болады: мысалы, қажетті тауарларды жаңадан

жеткізу үшін ең жақын тұтынушыға қызмет көрсету үшін нақты уақыт режимінде көлік құралдарының бағытын қалпына келтіру. Жаңа бағыт математикалық модельдерге сәйкес шешілу жолын оңтайландыруға негізделуі керек, ол үшін IoT датчиктерінен ақпараттар бастапқы деректер ретінде алынады.

Еуропалық әлеуметтік қор мен Румыния үкіметі үшін жасаған Eco-SMART жобасына тоқталдық. Ұсынылған жүйенің сипаты бойынша сандық кері байланысы бар IoT инфрақұрылымына негізделген, ол сенсорлардан мәліметтерді нақты уақытта өңдеуге мүмкіндік береді және жүйенің басқару параметрлерін өзгерту үшін басқару белгілерін шығарады. Болашақта бұл - зерттеу, талдау және жұмыс басқару алгоритмдерін қосымша жобалаудан кейін сипатын өзгертуге болады.

Сонымен бірге бірнеше негізгі артықшылықтарды жоғарыда айтылғандардың барлығын тұжырымдай келе тамақ өндірісін басқару жүйесінен ажыратуға болады. Тамақ өнімдерін өндіруді, жеткізуді және қайта өңдеуді көбейту әдістері:

- бұқаралық ақпарат құралдарындағы іс-шаралар аясында тамақ өнімдерін өндіруді басқару мәселелері туралы хабардар болу;

- өнімді жеткізу маршрутын және пайдалануды оңтайландыру бүліну, ластану және тамақтанатын аурулардың қаупін төмендететін сақтау мен тасымалдаудың заманауи әдістері;

- еңбек өнімділігін арттыру, өйткені адамдар енді жүйеге ақпаратты қолмен енгізуді қажет етпейді;

- ақпаратқа жылдам қол жеткізу - электрондық сілтемелерді сканерлеуге және оқуға арналған смартфондар тағамдық және өнеркәсіптік өнімдердің құрамы туралы мәліметтерді тұтынушылар оны ашық порталдардан алады немесе өз бетінше қолдана алады;

- тамақ қалдықтарын кәдеге жарату процестерін оңтайландыру;

- азық-түлік және тағамдық емес ингредиенттердің жіктелуін және өнімді сақтау мерзімін жасауға болады. Азық-түлік өндірісі мен логистикалық қызметке қатысатын ұйымның пікірі бойынша IoT негізгі үрдістерді басқару жүйесі. Сондықтан

бұл үрдістерде азық түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, өйткені бұл өндірістің барлық сатылары толық цифрландырылатын ортада қалыптастырылған.

Тұтынушы үшін бұл жүйе қалаған өнімдерін қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді. Бір жағынан, мұндай жүйені енгізу жаңа технологиялық кезеңде автономды сенсорлық инфрақұрылымды дамытуды талап етеді, оның аясында нарық қатысушылары өнім туралы мәліметтерді алады. Екінші жағынан, IoT-нің дамуына байланысты өңдеуге және сақтауға негізделген ашық деректер үйренудің жаңа инфрақұрылымы пайда болды. Қазақстанда агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру бәсекеге қабілеттілік пен еңбек өнімділігін арттырады, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді және салаға инвестициялар тартылады. Жалпы, 2025 жылға дейінгі экономикалық тиімділік шамамен 40 миллиард теңгені құрайды деген болжам бар.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Савостьянова Я.В., Селезнева А.А. Обеспечение продовольственной безопасности России в условиях продления санкций // Молодой ученый. – 2016. – №1, С. 471-474.
2. [FAO-Statistics@fao.org](https://www.fao.org) 2020
3. Mihai Doinea, Кэтэлин Бойа, Лорена Батаган, Кристиан Тома, Мариус. Управление безопасностью пищевой продукции на базе технологий IoT. Журнал Control Engineering Москва 2018
4. Farzana F.D., Rahman Ah.Sh., Sultana S. et al. Coping strategies related to food insecurity at the household level in Bangladesh // PLoS One. – 2017. – Vol. 12(4). – P. 1-17.

УДК 336.22

СУЩНОСТЬ НАЛОГОВОГО УЧЕТА И ОШИБКИ В РАСЧЕТАХ

Хамзина Ажар
студентка, Университет «Туран»
Научный руководитель: Досаева А.Ж.
к.э.н., доцент

Налоговый учет - важное звено информационной системы финансово-экономической деятельности организаций,

формируемых на принципах бухгалтерского учета в целях определения налогооблагаемой базы и изъятия налогового обязательства в пользу государственного бюджета.

Налоговый учет в широком смысле слова выступает в качестве процесса фиксации имущества налогоплательщиков, совершаемых им хозяйственных операций и их результатов для определения показателей, необходимых для исчисления суммы налога, подлежащей взносу в бюджет. Рассматривая налоговый учет с таких позиций, можно утверждать, что в качестве токового позволено рассматривать любой учет, осуществляемый на предприятии, в том числе статистический и бухгалтерский, т.к. они также связаны с налогообложением.

Налоговый учет в узком смысле слова есть специализированная система, действующая тогда, когда бухгалтерский учет не применим для расчета сумм причитающихся взносов в бюджет. Именно такой подход позволяет в РК выделить налоговый учет в "чистом виде", то есть в качестве самостоятельной и независимой системы финансовых отношений при расчетах с бюджетом.

В чистом виде налоговый учет в РК применяется достаточно редко, в то время как методология налогового учета почти везде основана на бухгалтерском учете. По Налоговому Кодексу РК, исчисление только корпоративного подоходного налога базируется на налоговом учете (причем данные для него пересчитываются с бухгалтерских данных), остальные виды налогов исчисляются на базе данных только бухгалтерского учета. Значит, бухгалтерский учет в значительной мере выполняет наряду с финансово-учетными функциями и фискальные функции [1].

Предпосылкой для законодательного выделения налогового учета как учетной системы стали различия в понимании прибыли в налоговом праве и бухгалтерском учете. В бухгалтерском учете приоритет имеет экономическое содержание понятия с целью формирования финансового результата отдельной организации, в то время как в целях налогообложения над экономическим содержанием превалирует задача отчуждения экономически обоснованной части собственности организации с учетом потребности государства.

Вследствие этого показатели прибыли не могут совпадать в целях бухгалтерского учета и налогообложения, чем и вызвано закрепление в налоговом законодательстве понятия «налоговый учет» как учетной системы, отличной от бухгалтерского учета.

При проверке налоговыми органами отчетности компаний выявляются ошибки в налоговом учете. Опыт работы налоговых комитетов за последние годы свидетельствует о том, что допускаемые налогоплательщиками ошибки это с одной стороны – результат недостаточной организации налогового учета, возникающий в результате отсутствия внутреннего контроля налоговых расчетов, с другой стороны – это несовершенство казахстанского налогового законодательства.

При всем многообразии налоговых ошибок, в них есть единая причина - это причина носит субъективный характер. Такие специалисты как бухгалтер, финансист, руководитель, могут ошибаться, как и все остальные люди, и такая ошибка относится к классу механических ошибок. Поэтому основным направлением по уменьшению количества налоговых ошибок выступает снижение уровня субъективности в налоговых расчетах. В таблице 1 рассмотрена классификация основных налоговых ошибок, возникающих в практической деятельности компаний.

Таблица 1 - Виды основных налоговых ошибок и их интерпретация

№	Вид налоговых ошибок	Краткая характеристика налоговой ошибки
1	2	3
1	Отсутствие либо неправильное оформление (с позиции налогообложения) первичных документов	Неправильное ведение или полное отсутствие внутренних документов (приказов, актов ввода, списаний передач и т.д.). Неправильное ведение или полное отсутствие наружных документов (договоров, актов, накладных, счетов-фактур, и т.п.)
2	Арифметические (счетные) ошибки	Применение компьютеров не исключает полностью риска появления

		арифметических (счетных) ошибок в отчетной документации. Счетные ошибки могут возникнуть при вводе искаженных данных и формул для обработки этих данных. Есть риск при нажатии не на ту клавишу сделать ошибочные проводки
3	Несвоевременное представление отчетной документации в налоговый комитет	Основной причиной данного нарушения является отсутствие организованности, плановости и внутреннего контроля в работе предприятия. Следует знать, что болезнь, командировка, отпуск ответственного лица или другие подобные причины не являются фактором способным игнорировать выявленные нарушения
4	Просрочка уплаты налогов	Данное нарушение возникает или в случае финансовой несостоятельности предприятия, или по вине ответственных лиц предприятия, которые своевременно не осуществляют платежи
Примечание: составлена автором на основе источника [1]		

На практике снижению субъективных ошибок будут способствовать такие методы, как использование технических средств и применение соответствующих технологий в системе налоговых расчетов.

Следует понимать, что методы, основанные на применении техники и технологий взаимосвязаны. Использование техники направлено на использование соответствующего программного обеспечения, связывающие базы данных бухгалтерского и налогового учета, а в основе программного обеспечения лежат специальные технологии расчетов и взаимодействия систем. Связь бухгалтерского учета и налогообложения является областью производства сложного интеллектуального продукта, в основе которого лежит построение бухгалтерских и налоговых отчетов. Для создания такого продукта необходимо опираться на базу строго выверенных технологий.

Но все преимущества использования техники и современных технологий нуждаются во внутреннем контроле налоговых расчетов. Для этого необходимо предусмотреть определенные методы и процедуры контроля ведения первичной документации, бухгалтерского учета и расчета налогов. Для решения поставленных задач разрабатывается технологии внутреннего контроля. Эти технологии представлены налоговыми решениями и процедурами.

Так, как технология налоговых решений, как и любая другая технология, включают в себя три компонента: персонал; процедуры (процессы); технологические документы, важно понимать их назначение и роль при разработке готового продукта.

Персонал производит разработку, тестирование и фактическое исполнение технологий. Процедуры направлены на снижение риска возникновения ошибок, порождаемых человеческим фактором. Документы регулируют деятельность пользователей, объясняют порядок исполнения процедуры, обязательно фиксируют правильность такого исполнения, а также гарантируют идентичность форм.

При осуществлении налоговых расчетов, технологии внутреннего контроля отличаются максимальным использованием стандартизированных документов. Под стандартизированными документами понимаются документы строго заданной формы. Работа исполнителя с такими документами сводится к заполнению строго ограниченного количества граф. В качестве примера стандартизированных документов можно рассматривать счет-фактуру, накладную и др. Использование стандартизированных документов на предприятии во многом снижает риск возникновения налоговых ошибок [2].

Еще одной стороной технологии внутреннего контроля налоговых расчетов является разработка технологических документов. Цель формирования технологических документов - это обеспечение выполнения технологических процедур. Следует отметить такие часто применяемые контрольные документы как:

- 1 планы-графики (план-график внедрения технологий; свободный план-график контрольных мероприятий);
- 2 технологические карты (схемы, таблицы и т.п.);
- 3 порядок (механизм) внесения изменений в планы-графики и технологические карты.
- 4 инструкции.

Применяя технологические документы и процедуры технологии контроля налоговых расчетов можно соотнести с основными типами и видами налоговых ошибок, некоторые из которых приведены в таблице 2.

Таблица 2 – Анализ налоговых ошибок

№	Налоговые ошибки	Технологические документы	Технологические процедуры
1	2	3	4
1	Отсутствие либо неправильное оформление первичных документов:	Набор стандартизированных форм документов и утвержденных инструкций по их заполнению, учету и контролю	Разработаны стандартизированные формы документов и правила их использования
1.1	Неправильное ведение или полное отсутствие внутренних документов	Строгий порядок подписания учета и контроля исполнения документов	Разработаны методы формального контроля первичных документов
1.2	Неправильное ведение или полное отсутствие наружных документов	Памятка и инструкция по контролю стандартизированных документов	Таблица проверяется ежеквартально, а также по мере изменения в законодательстве

2	Ошибки, обусловленные неправильным применением налогового законодательства:	Таблица типовых хозяйственных ситуаций.	Ситуация не отраженная в таблице, считается не типовой
2.1	Неправильное определение налогооблагаемой базы	Карты: налоговых решений; учета выручки, затрат, контроля вычетов.	Карты учета выручки, затрат, контроля и др. заполняется перед сдачей отчетов
2.2	Неправильное применение налоговых льгот	Карта контроля налоговых льгот	Заполняется ежемесячно
3	Арифметические ошибки	Таблица взаимопроверки и взаимоувязки. Карта учета выручки, затрат, контроля и вычетов	Заполняется перед сдачей отчетной документации
4	Несвоевременное представление отчетной документации в налоговый комитет	График подготовки и сдачи налоговой документации	Заполняется в начале года. Контролируется в течение года
5	Просрочка уплаты налогов	График уплаты налогов	Заполняется одновременно с отчетной документацией
Примечание: составлена автором			

Данные такого сравнительного анализа приведенные в таблице 2, позволяют внедрить технологии внутреннего контроля налоговых расчетов.

Проведенное исследование подходов к проектированию и использованию технологий, показывает, что их использование позволяет снизить роль личности в принятии налоговых решений, приводит к снижению рисков возникновения ошибок

субъективного характера. Конечно, полностью избежать субъективизма невозможно, т.к. на предприятиях работают не роботы, а живые люди. Но использование технологических документов и процедур способствуют исключению воздействия отдельной личности на принятие решения. Отдельная личность ничего не решает, а только исполняет предписанные процедуры.

Необходимо отчетливо уяснить главный принцип технологии внутреннего контроля налоговых расчетов - не принимать во внимание мнения любой отдельной личности. Никакой субъект, включая главного бухгалтера и руководителя, не могут принять ни одного налогового решения. Все решения уже зафиксированы в этапе внедрения технологий. Отдельная личность может действовать только по определенным технологическим правилам.

Если же ситуация изменилась, то новое налоговое решение принимает не индивидуум, а группа экспертов. Очень важно, что такое решение принимается по строго определенной процедуре и оформляется соответствующей документацией.

Для снижения ошибок, рекомендуем внедрить систему внутреннего контроля налоговых расчетов, где будут принимать участие три группы сотрудников:

1 исполнители (которые отвечают за выполнение планов графиков, заполнение технологических карт);

2 контролеры, проверяющие работу исполнителей;

3 руководители (которые назначают контролеров и исполнителей, ставят перед ними задачи, разрешают возникающие разногласия).

Таким образом, количество людей в группах зависит от масштаба предприятия. В частности, любая из групп может состоять из одного человека. Кроме того, некоторые функции могут быть совмещены. Например, руководитель может быть контролером, но функции исполнителя и контролера совмещать нельзя. Также хотим отметить, что минимальное число людей, необходимое для внедрения технологий внутреннего контроля налоговых расчетов - 2 человека, а максимальное число участников технологий внутреннего контроля налоговых расчетов можно не ограничивать.

Список использованных литератур:

1 Понятие о налоговом учете и его значение. - Режим доступа: <http://uchebnik.kz/>

2 Классификация и характеристика основных налоговых ошибок // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30050937

3 Профессиональный аудит: теория и практика [текст]: Учебник / Д.О. Абленов [и др.]. – Алматы: Экономика, 2015. – 872 с.;

ОӘЖ657.032

ШЫҒЫНДАРДЫ БЮДЖЕТТЕУ ШАРАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

*Ыдырысбек Махаббат
магистрант, ҚазҰАЗУ*

*Ғылыми жетекшісі: Бейсенбаева Ажар Какимовна
э.ғ.к., ҚазҰАЗУ қауым.профессоры*

Бюджет тұтастай алғанда ұйым үшін дамуы мүмкін және құрылымдық бөлімшелер үшін, осылайша екі тәсіл қолданылуы мүмкін. Бірінші тәсіл - алдымен бөлімшелердің бюджеті жасалады және құрылымдық бюджеттердің негізінде негізгі құжат жасалды. Екінші көзқарас бойынша, біріншіден, негізгі бюджет әзірленуде және ол бөлімдердің бюджеттеріне бөлінеді. Яғни жоғарыдан төмен немесе төменнен жоғарыға қарай қағидасын бекіту керек.

Ұйымда бюджеттеу жүйесін жетілдіру үшін осы үдерісті оңтайландыруға мүмкіндік беретін бірқатар шаралар қажет:

- жауапкершілік орталықтарының алдына стратегиялық мақсаттар мен міндеттерді нақты айқындау;

- ұйымда есептілік пен бюджеттеуді қалыптастыру үдерістерін ұйымдастыру, құжат айналымын оңтайландыру;

- бюджет қабылдауға және орындауға жауапты тұлғалардың санын құжаттау, осы тұлғалар мен құрылымдық бөлімшелер арасындағы құқықтар мен міндеттерді қатаң түрде айқындау. Егер сіз бұл мәселелерді егжей-тегжейлі қарасак ұйымның тиімді жұмыс істеуі үшін шаралар ұсынуға болады:

1. Бюджеттің орындалуын және бонустық үдерісті бөлу. Осылайша, өткен жылы сұралған компаниялардың жартысы қаржы жоспарын жүзеге асыру үшін бонустар төлейді. Бұл мақсаттарды қоюда қиындықтар тудырады, өйткені қызметкерлер кепілдік берілген сыйақыларға ұмтылады, ал менеджмент неғұрлым маңызды көрсеткіштерді қалайды. Осыдан, әрине, ол қаржылық қызмет нәтижелеріне негізделген ақшалай ынталандыруды төлеудің қажеті жоқ екенін қадағалайды.

2. Бюджеттеуді және болжауды бөлу. Бюджет ішкі басқаруды және талдауды талап ететін ресурстардың бөлінуімен ерекше байланысты. Болжамдар қаржы модельдеріне, ай сайын, тоқсанға немесе мән-жайларға негізделуі мүмкін.

3. Қаржылық және қаржылық емес көрсеткіштерді пайдалана отырып, дамудың бағытын анықтау қажет. Себебі қаржылық операциялар бойынша мақсаттарды басқару оңай. Қысқа мерзімде қаржылық жағдайды жақсарту қызмет сапасы мен бәсекеге қабілеттілік деңгейінің төмендеуіне байланысты болуы мүмкін.

4. Қаржылық емес қызметтің негізгі көрсеткіштері мен қаржы көрсеткіштері арасындағы нақты қатынастарды жүргізу, олардың қатынасындағы өзгерістерді нақты бақылау. Өндіріс жоспарын, даму жоспарын және қаржы жоспарын бір-бірімен байланыстыру арқылы ақылға қонымды және мінсіз бюджетті алуға болады. Ірі ұйымдарда осы үдерістерді үйлестіруге көмектесетін мамандандырылған бағдарламалық қамтамасыз ету елеулі көмек көрсетеді.

5. Ағымдағы шығындар мен қаржыландыру негізгі қызметтегі маңызды көрсеткіштер екенін біле тұра ұйымның қаржылық нәтижесі тиімді болып көрінуі мүмкін, бірақ іс жүзінде оның бәсекелестік қабілеті бірте-бірте жоғалып кетеді. Сондықтан шығын элементтерін анық ажырата білу үшін бюджетті басқаруды қолдана отырып, шығындарды есепке алу нәтижелерін табысты жүзеге асырады. Ұйымдардың бөлімшелерінің жартысы бизнеске ешқандай пайдасы жоқ бюджетті қолданады, ал екіншісі - тікелей шығындары бар бюджеттер. Негізгі қателіктер:

- ұзақ мерзімді жоспарлар мен жылдық бюджеттер арасында ешқандай байланыс жоқ немесе нақты емес жоспарлар келтірілген;

- бизнестің бюджеттік мақсаттары бір-бірімен байланысты емес немесе бұл қатынастар айқын емес;

- құрылымдық бөлімшелердің қызметіне бюджеттік бақылау көрсеткіштері бір-біріне қайшы келеді;

- ұйымның ағымдағы қызметіне әсер ететін бюджеттердің орындалуын бақылаудың кері байланысы әлсіз болғанда.

Сондықтан бірінші кезекте басқарудың ұйымдық құрылымынан иерархиялық сатының әртүрлі деңгейлерінде іскерлік үдерістерге, әкімшілік және өндіріске қатысты құзыреті мен жауапкершілігінің маңыздылығын арттыру қажет. Ұйымдастыру құрылымына қойылған бұл бизнес-үдерістер матрицаның бір түрі болып табылады (матрицаны басқару құрылымымен шатастырмау керек).

Тұжырымдай келе, бюджеттеу үдерісінің іске асырылуында да, дамыған бюджеттердің орындалуында да қиындықтарға кезіккенін тағы бір рет атап өткім келеді. Бұдан басқа, бюджеттеу басқарудың жоғары дамыған жүйесін камтиды. Сондықтан:

–біріншіден, қандай ақпаратты және қай нысан бойынша менеджерлердің қызметін қадағалауы қажет екенін білу қажет;

–екіншіден, ақпараттық жүйеге қандай ақпаратты жүктеу қажет екенін білу қажет;

–үшіншіден, жүйеге кіретін ақпаратты шығысқа аудару үшін қажетті деректерді өңдеу технологиясына қойылатын талаптарды әзірлеу. Нәтижесінде, төртінші және соңғы кадам - әзірленген бюджеттеу әдіснамасы мен оны автоматтандыру талаптарына сай келетін ақпараттық өнім таңдау.

Өндірістік үдерістерге бағдарланған бюджет жоспарлау қызметінің түрлері мен олардың стратегиялық мақсаттарға қол жеткізудегі өзара қарым-қатынастарын зерттеуге бағытталған. Үдерістерге бағдарланған бюджеттік жоспарлаумен бірге пайдаланылатын өнімдер мен қызметтердің сипаттамаларына негізделген шығындарды есептеу әдістемесі жекелеген өнімдер мен қызметтердің белгілі бір талаптарына немесе шарттарына

(ерекшеліктеріне) байланысты үдерістердің өзгеруін анықтауға негізделген. Осындай «ерекшеліктерді» білу компанияларға вариацияларды түсінуге және азайтуға көмектеседі, нәтижесінде шығындар болжамды және басқарылатын болады.

Ұйымда шығындарды есепке алуды және оны басқаруға бағытталған бюджеттеуді қалай жүзеге асыруға болатын шараларын қарастырсақ:

Біріншіден, қоғамда активтерді тиімді пайдалануды ынталандыру үшін, ұйым өзінің тарапынан шығынды азайтуға бір қатар күш жұмсауы керек, бұл қосымша құнды тудырмайтын әрекеттер. Сондықтан табыс әкелмейтін іс-әрекеттер нақты бизнес-үдеріс, бөлім немесе функция аясында оңай анықталуы үшін бюджет жүйесі қалыптастыру;

Екіншіден, соңғы нәтиженің сапасын төмендетпестен жұмыс жүктемесін азайту жолдарын анықтау. Мұның барлығы ұйымның барлық үдерістерін терең түсінуге мүмкіндік береді. Бұдан басқа, үдерістерге бағдарланған бюджеттеу кезінде практикалық және артық функционалдылықты анықтау қолданылады. Егер ұйымның артықшылықтары бар болса, онда олармен не істеу керектігін шешу керек: сату, жалға беру немесе жалдау, басқа бөлімшелердегі өнімді біріктіру немесе басқа мақсаттарға пайдалану.

Бюджеттеу жүйесін пайдаланудың маңызды тұсы - оны құру технологиясын тиімді ұйымдастыруға байланысты іс-шараларды жүзеге асыру және бюджеттеу мен басқару есебінің жүйесін құруды кешенді әрі жүйелі етіп қамтамасыздандыру. Басқару есебі мен бюджеттеу жүйесін ауқымды түрде жетілдіру үшін ұйымның құрылымын қайта қарауды қажет етуі мүмкін. Бюджеттеу жүйесі мен басқару есебін жүргізуде ұйым мына іс-шараларды жүзеге асырады:

- ұйым міндеттеріне қатысты түсініктер қалыптастыру, қаржылық мақсаттарын әрбір қызметкерге жеткізу;

- әртүрлі бөлімшелердің қызметін қайталайтын қажет емес құрылымдарды ескере отырып, нақты ұйымдастырылу құрылымын құру;

- ынталандыру жүйесін ұйымдастыру, сол арқылы әрбір қызметкер өзінің міндеттерін әлдеқайда тиімді орындауға талпынады және олар жалпы корпоративтік жүйе мақсатында

кажетті буын болып табылатындығын білдіру;

- бюджеттеудің мақсаты мен басқару есебін қызметкерлердің терең түсінуін қамтамасыз ету, оларды компьютерлік бағдарламалық өнімдермен жұмыс жасауға үйрету. Демек, осы тұжырым бойынша бюджеттеу — бұл стратегиялық мақсатта ұйымның қызметінің тиімділігін арттыруға бюджетін басқарудың ұжыммен келісімі негізінде қалыптасқан үрдіс. Басты мақсат орындалатын жұмыс, көрсетілетін қызмет және өндірілетін өнімге шығындарды жатқызу үрдісінде сала ерекшелігін ескере отырып азайту жолдарын анықтау арқылы пайда көлемін арттыру. Дегенмен бюджеттеу үрдісін қалыптастыру барысында ұстанатын ұстаным мен арнайы белгіленген қағида аясынан шығып кетпеу шартын ұмытпауымыз керек. Бюджеттеу процедурасын жеңілдету үшін өндірістік ұйымдардың бюджеттеу жүйесін негіздейтін жалпы қағидалар қалыптастырылуы шарт.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Хруцкий В. Е., Сизова Т. В., Гамаюнов В. В. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования. – М.: Финансы и статистика, 2012.
2. Николаев С. А. Управленческий учет / Учебное пособие. – М.: «ИПБ-БИНФА», 2002.
3. Адамов, Н. А., Адамова, Г. А. Бюджетное планирование в организации / Н. А. Адамов, Г. А. Адамова // Аудиторские ведомости.- 2018.- № 2.- С.77-84.
4. Мулюкова, Г. Р. Бюджетное планирование и бюджетный контроль в организациях. // Г. Р. Мулюкова // Финансовая аналитика: проблемы и решения. - 2011. - № 46. - С. 53-59.

**ЕЛІМІЗДЕГІ ЖЕКЕ ДЕРЕКТЕДІ ҚОРҒАУДЫ
ЦИФРЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

*Шаяхмет Жанат Жокашқызы
оқу әдістемелік бөлім қызметкері, ҚазҰАЗУ
Кенжебек Әнел
«Құқықтану» кафедрасының магистранты, ҚазҰАЗУ*

Қазақстан әлемдік саяси және экономикалық нарықтық кеңістікке байыпты түрде ықпалдасқан ел бола отырып, мемлекеттік құрылымдар деңгейінде де, қоғам деңгейінде де әлемдік ақпараттық кеңістікке интеграциялық әсері қарқынды. Жаңа мүмкіндіктерге, сондай-ақ тәуекелдер мен қауіп-қатерлерге жеткіліксіз көңіл бөлу елдің әлемдік дамудың жалпы трендінен шығуына және халықаралық процестердің шеткері аймағына ауысуына себеп болуы мүмкін.

Электрондық үкімет жүйесінің пайда болуы, бір жағынан, қоғамдар мен олардың үкіметтік органдар арасындағы қатынастардың демократияландыру тиімділігіне ықпал етті, ал екінші жағынан, әкімшілендіруге бюджеттік шығындардың төмендеуіне айтарлықтай әсері бар.

Сонымен бірге, желілік (оның кибернетикалық және әлеуметтік өлшемдерінде) билікті жүзеге асыруға монополияның жоғалуына әкелді. Бұл жағдайда билік басқа адамдардың қызметі мен сипатына әсер ету және қоғамдық қозғалыстың үрдістерін белгілеу мүмкіндігін білдіреді. Әлбетте, кімде-кім мүмкіндігі бар, бірінші кезекте техникалық, контенттік ақпараттық ағындардың ақпараттық кеңістікте қабілетті тәсіл емес, жаппай саналы түрде қалыпқа келтіру үрдісі болып табылады. Осы үрдістің маңыздылығын түсіну және оған тек әкімшілік тәртіппен техникалық құралдарды пайдалану арқылы (мысалы, firewall немесе қауіпсіздік сертификаттарын құру) әрекет ету шараларының тиімсіздігі ұлттық үкіметтік органдардың ақпараттық саясат стратегияларын өзгертуге итермеледі. Демек, Қазақстанның ақпараттық-коммуникациялық құрамдас бөлігінің оң өзгерістерімен қатар елдің ақпараттық және киберқауіпсіздігі саласында нақты қатерлердің ұлғаю үрдісі байқалады.

2013 жылғы 21 мамырда Қазақстанда "Дербес деректер және оларды қорғау туралы" Заң қабылданды. Кез келген басқа заңдағыдай, онда терминологиялық ақпарат және дербес деректерді қорғау жөніндегі жұмыстың негізгі бағыттары қамтылған. Заңға сәйкес, "дербес деректер - мәліметтер негізінде айқындалған немесе анықталған деректер субъектісіне қатысты, электрондық, қағаз және (немесе) өзге де нысанда тіркелген мәліметтер материалдық тасымалдаушы" деп анықтама берілген. Бұл заңның басты мақсаты - "адамның және азаматтың жеке деректерін жинау және өңдеу кезінде оның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету" (2-бап), ал сақтау туралы мәселе қарастырылмаған. Дегенмен, Уәкілетті органның (ҚР Прокуратурасы) дербес деректерді қорғау саласындағы құзыреті ҚР кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР заң жобасының 27-1-бабында ұсынылған.

Егер біз бұл құжатты әлемнің басқа елдеріндегі ұқсас заңдармен салыстыратын болсақ, онда бір жағынан ол өте қарапайым және жан-жақты, ал жеке деректерді қорғаудың кейбір аспектілері іс жүзінде әлі де қолданысқа жарамсыздығына назар аудару керек. Мысалы, Заңның 20-бабы дербес деректердің қорғалуға жататынын және оның кепілгері мемлекет екенін көрсетеді.

2019 жылы ОСК мен Бас прокуратураның деректер базасынан қазақстандықтардың жеке басының аса ірі көлемде ақпараттық таралуын назарға ала отырып, егер КШТТО деректеріне сәйкес таралу ҚР Бас прокуратурасының, яғни дербес деректерді қорғау саласындағы уәкілетті органның деректер базасынан орын алса, ал ҚР ІІМ жеке ақпаратты қорғауға қалай кепілдік бере алады деген мәселе туындады.

Осыған байланысты, 2019 жылдың соңында белгілі қытайлық Qihoo 360 киберқауіпсіздік компаниясы еліміздің 13 қаласынан келген қазақстандықтардың вирус жұқтырған компьютерлерінен алынған деректерді тапқанын мәлімдеді.

Зерттеушілер "хакерлер тобы қазақстандық мақсаттарға тыңшылық жасау үшін арнайы жасалған хакерлік құралдарды, бағалы бақылау құралдарын, мобильді зиянды бағдарламалар

мен радио тосқауыл жабдықтарын пайдаланады" деген тұжырым жасаған (төмендегі картаны қараңыз). Жиналған мәліметтер негізінен істен шыққан компьютерлерден алынған кеңсе құжаттарына қатысты болды. Барлық ұрланған ақпарат әр қаланың ақпараттық жүйеге орналастырылды, қаланың әр жүйесінде вирус жұққан хостта мәліметтер болды.

Бір қызығы, осы жағдай бойынша сарапшылардың пікірі екіге бөлінді, бірақ ең көп таралған теориялар негізінен қатысты жақтар:

–Ресей АРТ (advanced persistent threat, Golden Falcon),

–өз азаматтарына тыңшылық жасайтын қазақстандық барлау,

–Қазақстан Үкіметінің өтініші бойынша тыңшылық жасайтын ресейлік жалдамалы топ.

Сурет 1. Хакерлер әрекетінің сызбасы

Дербес деректердің кезекті таралуы «ДАМУ» Ақпараттық технологиялар орталығы компаниясы 2019 жылғы шілдеде «DamuMed23» медициналық ақпараттық жүйесіне заңды авторландырылған пайдаланушылық рұқсаты бар тұлғаның құпия деректері бар ақпаратты үшінші тұлғаларға беру оқиғасы орын алған кезде тіркелген. Компания қолданыстағы заңнамаға,

атап айтқанда Қазақстан Республикасының "Әкімшілік құқық бұзушылық туралы" Кодексіне сәйкес талдаумен айналысады делінген. «Дербес деректер және оларды қорғау туралы»

Заңнаманың 79 бабы бойынша бұзу және ҚР Қылмыстық кодексінің 205-бабына сәйкес ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне заңсыз қол жеткізу, 208-бабына сәйкес "ақпаратты заңсыз иелену" қайшылық анықталған,

Қазақстан Республикасының цифрлық даму, Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне сәйкес қазақстандықтардың дербес деректерінің таралып кетуінің осы және басқа да мысалдары бірқатар проблемалардың бар екенін куәландырады.

Біріншіден, "әрбір мемлекеттік орган – дерекқордың иесі өз базасының сақталуына және онда сақталатын ақпаратты пайдалану мен оның құпиялылығы жөніндегі нормалар мен ережелердің сақталуына дербес жауап береді";

Екіншіден, бірде-бір мемлекеттік органның дербес деректер және оларды қорғау саласындағы заңнаманы бұзу бойынша интернет мониторингімен айналысуға құзыреті мен өкілеттігі жоқтығы;

Үшіншіден, елде дербес деректерді қорғау жөніндегі бейінді орган болмауы (еуропалық Data Protection Agency-ге ұқсас).

Алайда, осы анықталған проблемалардан және жоғарыда аталған жеке ақпараттың жария етілуі туралы жағдайларды талдаудан басқа, кем дегенде тағы үш мәселеге назар аудару керек:

1. Заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілікке тарту. Іс жүзінде жеке деректерді қорғаудың құқықтық статистикасы жоқ, құқықтық механизмді ашық түрде дамыту қажет. Дербес деректерді қорғау мәдениетін, оның ішінде дербес деректер субъектілеріне ақпараттың тарағаны туралы хабарлау арқылы дамыту маңызды, бұл сенімді қарым-қатынастарды қалыптастыруға және дербес деректерді жинау, өңдеу және сақтау бойынша жауапкершілікті байыпты қабылдауға мүмкіндік береді;

2. Деректерді қорғау және оның құпиялылығы. Егер деректерді қорғау рұқсатсыз кіруден қорғау болса, онда

деректердің құпиялылығы — бұл рұқсат етілген қол жетімділік - кім бар және оны кім анықтайды. Басқаша айтқанда, деректерді қорғау — бұл техникалық мәселе, ал деректердің құпиялылығы заңды. Өйткені, тек технологиялар жеке деректердің құпиялылығын қамтамасыз ете алмайды. Құпиялылықты қорғау хаттамаларының көпшілігі деректерге қол жеткізе алатын уәкілетті адамдарға әлі де осал. Бұл уәкілетті тұлғалардың жауапкершілігі, ең алдымен, технологияға емес, құпиялылық туралы заңға байланысты болу керек;

3. Ынтымақтастық үшін технологиялық мүмкіндіктер мен серіктестер. Біріншіден, жеке деректерді қорғауға байланысты процестерге қатысатын стейкхолдерлер жүйесі өте үлкен. Қадағалау органдарына және ақпараттық процестің басқа да қатысушыларына - жеке деректерді жинауға, өндеуге, сақтауға, жоюға жетекшілік ететін мамандандырылған ведомстволардың болуына қарамастан, іс жүзінде схеманы салу кезінде барлық қолданыстағы мемлекеттік органдар мен олардың комитеттерін, департаменттері мен бөлімдерін көрсету керек екенін түсіну керек, өйткені әрбір билік институтында кемінде бір база бар олар жұмыс істейтін деректер. Бұл дербес деректерді қорғау мәдениеті мемлекеттік органдардың бір-бірімен және қоғаммен үйлесімді өзара іс-қимыл жасауына, сенім мен коммуникация деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін байланыстырушы буынға айналуға тиіс дегенді білдіреді, бұл цифрлық жүйенің ажырамас бөлігі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. “Насколько казахстанцы защищены от утечки персональных данных,” *Profit*, July 11, 2019, <https://profit.kz/news/53478/Naskolko-kazhstanci-zaschiszeni-ot-utechki-personalnih-dannih/>.
2. “Должностных лиц, виновных в утечке данных 11 млн казахстанцев, накажут штрафом,” *Informburo*, July 9, 2019, <https://informburo.kz/novosti/dolzhnostnyh-lic-vinovnyh-v-utechke-dannih-11-mln-kazhstancev-nakazhut-shtrafom-92602.html>.
3. Защита персональных данных в Казахстане: неработающий закон и осторожное движение к GDPR, *Soros Foundation Kazakhstan*, June 4, 2019, <https://www.soros.kz/ru/personal-data-protection-in-kz/>.

4. Rick Robinson, “Data Privacy vs Data Protection,” *IPS Watch Blog*, January 20, 2020, <https://blog.ipswitch.com/data-privacy-vs-data-protection>.

ОӘЖ657.633

ІШКІ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЦИФРЛАНДЫРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Досаева Алия Джуркабайқызы

э.ғ.к., қауым.профессор

Туран Университеті

Халықаралық тәжірибеде цифрлық экономика - бизнес субъектілері арасындағы қатынастардың желілік, жүйелік ұйымдастырылған кеңістіктік құрылымы. Ол құру секторын қамтиды және жаңа ақпаратты пайдалану, технология және өнімдер, телекоммуникациялық қызметтер, электрондық бизнес, электрондық сауда, электрондық нарықтар, қашықтан қызмет көрсету және басқа компоненттер.

Цифрлық экономика үшінші өнеркәсіптік революциядан төртінші өнеркәсіптік революцияға көшуді көрсетеді. Үшінші өнеркәсіптік революция, кейде цифрлық революция деп аталады.

Яғни, электрондық және механикалық құрылғылардан цифрлық технологияларға көшу арқылы ХХ ғасырдың соңында болған өзгерістер. Ал, төртінші индустриялық революция цифрлық революцияға негізделген.

Бүгінгі таңда кейбір адамдар компьютерде бар тапсырмаларды орындау үшін технологияны қолданады, бірақ сандық экономика дамыған тапсырмаларды орындау үшін компьютерді пайдалану ғана емес, дәстүрлі түрде қолмен немесе алмастырушы құрылғыларда орындалады. Сандық экономика ұйымдар үшін мүмкіндік пен қажеттілікке баса назар аударады және жеке тұлғалардың алға қойылған міндеттерді орындау үшін технологияны жақсырақ, жылдам және жиі басқаша қолдану үрдісі. Сонымен қатар, бұл термин бұрын мүмкін емес тапсырмаларды орындау және іс-шараларға қатысу үшін технологияны қолдану қабілетін көрсетеді. Ұйым қызметінің тиімді жұмыс жасауы, жұмыс көлемінің жоғарлауы, басқаша

әрекет етуі және жаңа нәрсе жасауы үшін мұндай мүмкіндіктер цифрлық трансформацияның тиісті тұжырымдамасына енгізілген.

Сандық экономика цифрландыру мен автоматтандырудан әлдеқайда жоғары. Оның орнына, бұл жаңа парадигма бірнеше алдыңғы қатарлы технологиялар мен жаңа технологияның платформаларына кедергі келтіреді. Бұл технологиялар мен платформалар гиперкоммуникацияны, кеңейтілген талдауды, сымсыз желілерді, мобильді құрылғыларды және әлеуметтік медианы қамтиды.

Нақты тоқталсақ, өткен жылдардағы жаһандық дағдарыстан шығу кәсіпорынды басқарудың тиімді әдістерін өзгертуді қажет етті. Бұл кәсіпорындардағы ішкі аудитке де әсер етті. Тәуекелдер мен шығындарды айтарлықтай төмендететін ішкі аудиттің жаңа міндеттері мен инновациялық цифрлық құралдары қолдануды талап етеді.

Әрине, бүгінгі күні эпидемиологиялық жағдай адамдардың әлеуметтік жағдайына, денсаулығына және өміріне кері әсерін тигізетін үлкен мәселе. Бүгінгі күні кәсіпорындар өз жоспарларын түзетуге, өндірістік процестер мен бизнесті ұйымдастыру тәсілдерін қайта құруға мәжбүр болды. Бірақ сыртқы жағымсыз факторлар жаңа проблемалар ғана емес, сонымен қатар өзгерістердің катализаторы болып табылады.

Сондықтан ішкі аудит жүргізу үрдісі де өзгерістерден тыс қалған жоқ. Қашықтықтағы жұмыс форматына көшу, жаңа тәуекелдер, аудиттердің фокусын түзету, жоғары басшылықтың шұғыл сұраныстары – мұның бәрі ішкі аудит қызметіне әсер етеді, икемділік пен жауап берудің басқа жылдамдығын талап етеді.

Заманауи цифрлық технологияларды пайдалану – бұл бүгінгі күнгі өзекті мәселелері мен сын-қатерлеріне ішкі аудиттің жауаптарының бірі.

Кәсіпорындардағы ішкі аудитті цифрландырудың рөлін IT департаменттері мен мамандандырылған жобалық топтар жүзеге асырады. Сондықтан, ішкі аудиттің рөлі анықталған проблемалар мен тәуекелдерді шешудің жолы ретінде заманауи технологияларды енгізуге бастама ету болып табылады.

Ішкі аудит саласындағы халықаралық кәсіби стандарттар бұл қызмет компанияны басқаруды кепілдіктермен (сенімділікпен) қамтамасыз етеді, себептер мен байланыстарды талдайды (инсайт), сонымен қатар консалтингтік жобаларды (кеңес) жүзеге асырады. Сондықтан классикалық мақсат қою негізінде кәсіпорын жұмысы құрылады. Дегенмен, ішкі аудит өзгерістер агенті ретінде әрекет ету арқылы маңыздырақ болып бизнеске мән бере алады.

Ішкі аудит әдістемесі жеке процестерді де, олардың жиынтығын да тексеруді қамтиды.

Аудиторлар кәсіпорынға әртүрлі қырынан қарайды және процеске тікелей қатысушыларға білінбейтін нәрсені байқай алады. Бұл аудиторларды ішкі кеңесшілер ретінде пайдалану үшін үлкен мүмкіндіктер береді. Сонымен қатар, сыртқы кеңес берушілерден айырмашылығы, аудит компанияда болып жатқан өзгерістерді терең түсінеді және берілген ұсыныстардың сәйкестігіне жауап береді. Заманауи талап бойынша ішкі аудит тек бақылау функциясы ғана емес, сонымен қатар қызметті талдаумен қамтамасыз ете алатын, контрагенттердің сенімділігін тексеретін, әртүрлі бөлімшелер арасында келіспеушіліктер туындаған жағдайда делдал қызметін атқаратын және проблемалардың сандық шешімін ұсына алатын іскер серіктес болып табылады.

Ауылшаруашылық өнімдерін жинаудың, биологиялық активтерді терең өндеудің толық циклі бар ірі отандық тігінен интеграцияланған агроөнеркәсіптік кәсіпорындардың бірі болып табылатын ұйымда ішкі аудит пен менеджмент арасында серіктестік орнату бойынша жұмыс пандемия кезінде үлкен ықпал тигізді.

Жұмыстың қашықтағы форматына қарамастан, ұйымның ішкі аудиті жоспарланған тексерулерді жүргізіп қана қоймай, анықталған проблемалардың инновациялық шешімдерін ұсынды. Бұл ешқандай арнайы білімді, қосымша мамандарды немесе қаржыландыруды қажет етпеді.

Аудиторлардың белгілі бір мәселені шешуге деген ұмтылысы оны анықтау туралы есеп беруі ғана емес, жеткілікті. Ішкі аудиттің ұсынысы бойынша холдинг кәсіпорындарында бірнеше цифрлық жобалар жүзеге асырылып, қызықты

нәтижелер берді. Соңғы жылдардағы цифрлық технологиялардың дамуына қарасак, үлкен ілгерілеушілік бар.

Он жыл бұрын машинамен оқыту, фото және бейне деректер ағындарын тану, нейрондық желілер, орталықтандырылмаған ақпараттық жүйелер, 3D басып шығару, толықтырылған шындық және т.б. перспективалы әзірлемелер ретінде қабылданды. Қазір бұл көптеген кәсіпорындарда сәтті жұмыс істейтін өнеркәсіптік шешімдер болып табылады.

Цифрлық технологиялардың артықшылығына келсек, олар ішкі аудит үшін маңызды:

- адам факторының процеске әсерін анықтау;
- орындалатын операциялардың электронды «қолтаңбасын» азайту;
- сенімді ішкі бақылау жүйесін құру және компания үшін тәуекелдерді азайту үшін қажет.

Сонымен қатар, көтерілген мәселенің цифрлық шешімі әрқашан жаңа АТ жүйелерін құруды немесе қымбат тұратын жабдықты сатып алуды білдірмейді. Анықталған проблемалардың мәнін түсіне отырып, ішкі аудит нарықтағы бар цифрлық технологияларды зерттеп, оларды бизнестің нақты мәселелерін шешуге бейімдей алады.

Цифрландыру негізінде бақылау арқылы логистикалық шығындар мен тиімді бағыттарды таңдау жабдықтау және сату шығындарын азайта алады, бұл өнімнің өзіндік құнын оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Бұл бағытты дамыту бағдарламалау, компьютерлік технологиялар саласындағы ішкі бақылаушының құзыреттілігін арттыруды талап етеді, бұл мамандықтар бойынша білім беру саласындағы оқу бағдарламаларын жаңғыртуға қажеттілік туындайды. Немесе ішкі аудиторлар, аудиторлар, бақылаушылар үшін біліктілікті арттырудың жаңа бағдарламаларын қалыптастыру керек.

Осылайша, цифрлық экономиканы енгізу бойынша бизнес-процестерді автоматтандыру, тексеру жүргізу үшін қажетті ақпаратты өңдеу, талдау шаруашылық жүргізуші субъектілер, мемлекеттік сектор мекемелері үшін ішкі бақылауды ұйымдастыруға жұмсалатын шығындарды едәуір қысқартады деп қорытынды жасауға болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Азарская, М.А. Теоретико-методические аспекты внутреннего контроля в условиях цифровой экономики / Сборник научных статей I Всероссийской НТК «Модернизация учетно-контрольных и аналитических процессов в условиях цифровой экономики» – 2018. – С. 43–48.
2. Гретченко, А.А. Сущность цифровой экономики, генезис понятия «цифровая экономика» и предпосылки ее формирования в России / А.А. Гретченко // Наука и практика Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова: научно-аналитический журнал. – 2018. – Том 10. – № 3 (31). – С. 23–37.
3. Дашенко, Ю.Ю. Цифровая экономика как экономика будущего / Ю.Ю. Дашенко // Тенденции развития науки и образования. – 2018. – № 35-1. – С. 18-19.
4. Николенко, П.Г. Элементы прогнозирования показателей отрасли растениеводства в условиях становления цифровой экономики // Развитие агропромышленного комплекса в условиях цифровой экономики: т. I – 2019. – С. 120–123.

ОӘЖ 332.62

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЖЕРЛЕРДІ КАДАСТРЛЫҚ БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Заутбек Диана Ержанқызы
магистрант, ҚазҰАЗУ*

Мемлекет иелігіндегі ең үлкен құндылық - жер. Жер сонымен бірге тауар және адам әл-ауқатының қайнар көзі бола отырып, адамның әлеуметтік-экономикалық қызметінің негізі. Жер қоғамның экономикалық өмірінде ерекше және шешуші позицияны алады. Сол себепті, оны кадастрлық бағалау көп құрылымды экономиканың қалыпты дамуының маңызды шарттарының бірі болып табылады [1].

Жердің кадастрлық (нормативтік) құны шаруашылық жүргізудің әртүрлі нысандарын қалыптастыру және нарықтық айналымға тарту процесінде экономикалық және жер қатынастарын басты реттеушілердің бірі екендігі мәлім.

Экономикалық мәні бойынша жердің кадастрлық құны жер салығы мөлшері, жалдау ақысы, кепілдік бағасы және жер төлемдерінің басқа түрлерін анықтауға негіз болып табылады [2].

Қазіргі таңда жер учаскелерінің кадастрлық құнын бағалау «ҚР-ның Жер Кодексімен» және «2003 жылғы 2 қыркүйектегі ҚР Үкіметінің №890 қаулысымен» реттеледі. Сондай-ақ, аталған қаулы негізінде ауыл шаруашылық мақсатындағы жер учаскелерінің орналасқан жері мен ерекшеліктері ескеріле отырып базалық ставкалар есепке алынады. Жер учаскелері үшін базалық мөлшерлемелер инфляцияның жалпы деңгейі туралы мемлекеттік статистика деректері және жер нарығы мониторингінің нәтижелері негізінде кезең-кезеңімен нақтылануға тиіс [3]. Жалпы нарықтық экономикасы дамыған елдердің тәжірибесіне сәйкес бұл процесс әрбір бес жыл сайын жүргізіледі. Қазіргі уақытта жер учаскелерін кадастарлық бағалау барысында туындайтын бірнеше мәселелер бар.

Бірінші мәселе, елімізде жер учаскелерді жаппай бағалау дамыған елдермен салыстырғанда әрбір 5 жыл сайын жүргізілмейді. Мәселен, ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлерді бағалауда пайдаланылатын базалық ставка мөлшерлемесіне соңғы рет өзгерту 2007 жылы болған. Ал 2007 жылдан қазіргі уақытқа дейін ҚР-ның экономикасында бірталай өзгерістер орын алды. Сол себепті, кадастрлық және салыстырмалы тәсілмен бағаланған жерлердің құнының арасында өте үлкен айырмашылық бар.

Екінші мәселе, макроэкономикалық факторлардың әсері баға құраушы фактор ретінде ескерілмейді. Сол себепті, кадастрлық бағалау нарықтағы жағдайды толық сипаттай алмайды.

Үшінші мәселе, елімізде нарық аса дамымаған, әсіресе ауылды аймақтарда. Мәселен, бағалау барысында бағалау нысанына ұқсас мүліктер туралы мәліметтер ғаламтор желісінен алынады. Алайда, ауылды аймақтарда мүліктерді сату-сатып алу туралы ұсыныстар ғаламторда жарияланбайды. Сол себепті, бағалаушыларға жер учаскелерінің адал құнын шығару және объективті бағалау қиынға соғады.

Төртінші мәселе кадастрлық бағалауда пайдаланылатын көрсеткіштер әр жер учаскісінің ерекшеліктері ескерілмейді.

Себебі, базалық ставка мөлшерлемелері жер учаскелеріне жаппай бағалау жүргізу барысында қабылданады [4].

Жоғарыда аталған мәселлердің шешімін табу үшін шетел тәжірибесіне шолу жасап көрейік. Германиялық бағалау жүйесінде нысанның орналасқан жеріне байланысты жылжымайтын мүліктің бір шаршы метрінің орташа құны анықталады. Мұндай құнды тәуелсіз сарапшылар комиссиясы белгілейді. Яғни комиссия құрамына оған әртүрлі қызмет салаларының мамандары (бағалаушылар, жылжымайтын мүлікті сату агенттері, кадастрлық инженерлер және басқа мамандар) қажетті индекстеуді қарапайым анықтау арқылы жүзеге асырады. Комиссияның міндеттері:

- жылжымайтын мүлікпен жасалатын мәмілелер туралы ақпаратты жыл сайын жинау;
- алынған ақпаратты жалпылау;
- жылжымайтын мүліктің нарықтық құны туралы есеп жасау;
- парламентке есеп беру болып табылады [5].

Үкімет жиналған ақпарат негізінде комиссия айқындаған жылжымайтын мүлік нысандарының орташа құнының бағалау нәтижелерін жариялау арқылы халыққа жылжымайтын мүлік нысанының үлгілік құнын ұсынады. Комиссия мүшелерінің бағалау нәтижелеріне сотта шағым жасауға мүмкіндіктері бар, алайда бұл өте сирек кездеседі. Себебі, комиссия мүшелерінің кәсіби құзыреттілігі мен беделі, бастапқы ақпаратты жинақтау және жүйелеу процестерін жоғары деңгейде өткізеді.

Нидерландыда тұрғын үй құнын және басқа да жылжымайтын мүлікті бағалау келесі әдістерді қолдана отырып жүргізіледі:

- ұқсас мүліктің соңғы сатып алу-сату мәмілелерінің бағаларымен салыстыру;
- ұқсас топқа жататын мүлікпен салыстыру [5, б.3].

Нидерланды елінің муниципалитеттері жылжымайтын мүлік құнын кадастрлық бағалауды төрт жылда бір рет қарастырады. Бағалауды жүзеге асыру үшін муниципалитеттер жеке бағалау ұйымдарымен келісімшарттар жүргізеді [5, б.4].

Беларуссияда кадастрлық бағалау әдістері 1998 жылдан бастап жасалады. Бұл елдің бағалау принципі- кадастрлық құнды

жердің нарықтық құны негізінде анықталуы болып табылады. Кадастрлық бағалаудың негізі - жерді баға аймақтарына бөлу. Баға аймақтарына бөлу барысында жердің құнына әсер ететін барлық негізгі факторларды, оның ішінде қолданылу мақсаты, инфрақұрылым, орналасу аймағы және тағыда басқа көрсеткіштер бағалауға негіз болып табылады. Аймақтық құнды сарапшылар, яғни жеке бағалау немесе нормативтік әдісті қолдана отырып белгілейді. Тандау жалпы нарықтық бағалар туралы ақпараттың болуына байланысты [6]. Алайда, сараптамалық бағалау нормативтік бағалаумен салыстырғанда басым күшке ие болады. Себебі, аймақтық құн нарықтық бағалар туралы ақпарат болмаған жағдайларда ғана нормативтік әдістің көмегімен айқындалады.

Словенияда салық салу және мүлік құнын бағалау жүйесі нарықтық құн модельдері негізінде жылжымайтын мүлікті жаппай бағалау әдістемесін жасау мақсатында құрылды. Жаппай бағалау жүйесі аясында қолданылатын модельдерде жылжымайтын мүліктердің, оның ішінде пәтерлер, тұрғын үйлер, бос жерлер, ауылшаруашылық мақсандағы жерлер, кеңселер, коммерциялық үй-жайлардың орналасқан жері ескеріледі [7]. Себебі, барлық нысандар үшін ең маңызды фактор оның орналасқан жері болып табылады. Сонымен, жоғарыда сипатталған мәселерді шешу барысында шетел тәжірибесіне сүйене отырып бірнеше ұсыныстар жасалды.

Біріншіден, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің әділ құнын шығару барысында сату-сатып алу мәмілелеріне сүйене отырып бағалау жүргізу қажет. Бұл өз кезегінде жер учакелерінің нақты нарықтық құнын анықтауға ықпалын тигізеді.

Екіншіден, бағалауды жүргізу барысында жауапкершілікті жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүктеу арқылы, жылжымайтын мүлік нарығын әрдайым қадағалау, қажет болған жағдайда шектеулер қою. Сол арқылы, жер учакелерінің құнын бұрмалауға жол бермеу болып табылады.

Үшіншіден, кадастрлық бағалау үшін елімізде жер учаскелерін жаппай бағалау процессін кем дегенде үш жылда бір рет жүргізу. Яғни, кадастрлық бағалауда барынша экономикалық және әлеуметтік жағдайдың ескерілуі.

Қорытындылай келе, жер елдің ұлттық байлығының маңызды элементі және кез-келген қоғамның өмірінде ерекше орын алады. Географиялық тұрғыдан алғанда, жер адам өмір мен жалпы тіршілік көзінің негізі болса, саяси тұрғыдан алғанда кез-келген мемлекеттің құқықтық жүйесін құрайтын аумақ болып табылады. Ал экономикалық салада- бұл ауыл шаруашылығындағы өндірістің негізгі құралы және экономиканың барлық салаларын орналастыру мен дамытудың негізі көзі. Сондықтан, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелерінің барынша объективті бағалануы еліміздің экономикасы үшін аса маңызды.

Жалпы еліміздегі экономикалық жаппай бағалау жүйесі үшін жаһандық тәжірибені қолдану орынды және қажет екендігі сөзсіз. Көптеген елдерде кадастрлық бағалаудың көп жылдық тәжірибесі бар екенін ескере отырып, оның нәтижелерін практикада қолдану қажеттелігін ұмытпаған жөн.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Малыгина Т.А., Спиридонова Д.В. Кадастровая оценка земельных участков, как механизм определения кадастровой стоимости Ставрополь, 2018.

2. Медведева О.Е., Козлов В.М., Козлов П.В. Проблема государственной кадастровой оценки земель и предложения по ее совершенствованию Москва 2018

3. Жуков В.Д., Шеуджен З.Р. Кадастровая оценка земель сельскохозяйственного назначения. Краснодар, 2015

4. Савкин В.И., Дедулин А.В.. Оценка эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения // Научное обеспечение развития сельских территорий: Москва, 2017

5. Иваненко Д.Е. Аспект кадастровой оценки недвижимости : институциональный опыт зарубежных стран. Имущественные отношения в РФ//Ростов-на-Дону, 2016.

6. Dedkova O., Polyakova I., Development of Mass

7. A.Lisec, S.Drobne, M.Bogataj, The influence of the national development axes on the transaction value of rural land in Slovenia [Электрондық ресурс]//2018.

КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН БАҒАЛАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Айтқұлова Ә.Е.

«Есеп, аудит және қаржы» кафедрасының магистранты

Ғылыми жетекшісі: Бейсенбаева А.К.

э.э.к., қауым.профессор

Көлік және көлік жабдықтары кез келген өндіріс орнының мүлік кешенінің негізгі бөлігі ретінде технологиялық негізін құрайды және негізгі қордың активті бөлігін құрайды. Оларды бағалау мақсаттары мен себептері алуан түрлі. Алайда көлік және көлік жабдықтарын бағалаудың алуан түрлі себептері мен мақсаттары өзара қиылыспайтын үш негізгі ұстанымдарға алып келеді:

1) көлік және көлік жабдықтарын бағалау басқа мүлік түрлерін бағалаудың тәуелсіз бір түрі ретінде. Қағида бойынша бұл жеке инвентарлық бірліктер мен құжаттар негізінде бағалау. Мысалы, көлік және көлік жабдықтарының нарықтық құнын сату-сатып алу мақсатында, жалға өткізу, лизинг, кепілге беру және т.б.;

2) көлік және көлік жабдықтарын бағалау – негізгі қорды бағалаудың бір кезеңі ретінде;

3) көлік және көлік жабдықтарын бағалау өндіріс орнын жалпы бағалау кезеңдерінің бірі ретінде;

Бірінші ұстаныммен салыстырғанда екінші және үшінші ұстанымдарда қарастырылатын өндіріс орнындағы барлық көлік және көлік жаюдықтарының бағалауы сөз етіледі. Орташа және әсіресе үлкен өндіріс орындарында, көліктер мен көлік жаюдықтарының паркі жүздеген кейде мыңдаған бірліктерден тұрады, міне осы кезде бағалауды жүргізу қиындауы мүмкін. Сол себепті бағалауды жүзгізу қазіргі технологияларсыз тиімді емес кейде тіпті мүмкін емес.

Екінші және үшінші ұстанымдарда көлік және көлік жаюдықтарын бағалау объектісі ретінде өзара ажырату кезінде өзекті мәселелер туындайды. Бұндай өзара ажыратудың қажеттілігі қолданылатын технологиялардың әр түрлілігі мен

бағалау құнын анықтау барысында қолданылатын әдіснамаға, тозу мен құнсыздануды бағалаудағы әдіснамаға байланысты.

Автокөлік құралдарын бағалау кезінде конструкциялық қауіпсіздіктің жай-күйін ескеру қажет, өйткені оның деңгейі жеткіліксіз болған кезде автокөлік құралының иесі (сатып алушы) үшін шығындар (оның ішінде қаржылық) бағалау объектісінің құнынан едәуір асып кетуі мүмкін. Автокөлік құралын бағалау кезінде құрылымдық қауіпсіздіктің барлық 4 түрін бағалау қажет:

1. Активті қауіпсіздік - бұл жүргізушіге оның бастапқы кезеңінде жол-көлік оқиғасының алдын алуға мүмкіндік беретін автокөлік құралының конструкциялық сипаттама кешені. Оларға мыналар жатады: тежегіш сапасы, тұрақтылығы, басқарылуы, үдеткіш қасиеттері. Белсенді қауіпсіздікті қамтамасыз ететін автокөлік құралы конструкциясының негізгі элементтері қозғалтқыш, тежеуіштердің бұғаттауға қарсы жүйесі, шиналар, фаралар, жарық және дыбыс беру құрылғылары болып табылады;

2. Пассивті қауіпсіздік - бұл автокөлік құралы конструкциясының жол-көлік оқиғасы кезінде адамды жарақаттанудан немесе қайтыс болудан қорғауды қамтамасыз ету қабілеті. Пассивті қауіпсіздік сипаттамалары мен құралдарына шанақ пен кабинаның соққы-беріктік қасиеттері, қауіпсіздік жастықтары, жарақаттануға қауіпсіз рульдік колонка, қауіпсіздік белдіктері, есіктер ілмектері, орындықтар және оларды бекіту элементтері, интерьер элементтері, бас киімдер, шанақ пен кабинаның шынылары, бамперлер жатады.

3. Апаттан кейінгі қауіпсіздік - адамдардың апаттан кейін шанақтан немесе кабинадан дереу шығуын қамтамасыз ететін көлік құралы конструкциясының ерекшеліктерімен сипатталады, әсіресе өртпен, су айдындарына батырумен және т.б. қоса жүретін жағдайларда апаттан кейінгі қауіпсіздік құралдарына автобус салонынан қосалқы шығу жолдары, люктер және апаттық шығуға арналған басқа да құрылғылар, сигнал беру, өрт сөндіру, бұғаттан шығару құрылғылары жатады.

4. Экологиялық қауіпсіздік атмосфераның қозғалтқыштардың пайдаланылған газдарымен ластануымен және автокөлік құралдарының шуымен анықталады. Бағалау кезінде пайдаланылған газды бейтараптандырғыштардың құнын

ескеру қажет, өйткені ол автомобильдің құнына айтарлықтай әсер етеді.

Автокөлік құралдарын пайдалану процесі апаттылықтың жоғары деңгейімен сипатталады, бұл жол-көлік оқиғаларында алынған зақымданулардың құнын бағалау бойынша жұмыстардың үлкен көлемін қажет етеді.

Көліктің құнына келесі факторлар әсер етеді:

1. Шығарылған жылы және автомобильдің жағдайы: бұл кемшіліктерді жою шығындарын алып тастағанда амортизациялық тозу негізінде есептелетін объективті факторлар. Осылайша, "жақсы күтілген" және "жаңа" автокөлік әрқашан жақсы бағаланады.

2. Пайдалану және сату аймағы: бұл фактор автокөлік құнына да әсер етеді, мысалы Алматыда бағасы Астанаға қарағанда біршама төмен (3-5% - ға), сонымен қатар Орталық Қазақстан өңірлерінде автокөлік құны Мәскеуден 5-8% - ға жоғары және одан да көп болуы мүмкін. Сонымен қатар, автомобиль бағасына аймақтық артықшылықтар әсер етеді, мысалы, минивендер мен микрокөліктер ауылдық жерлерде және шағын қалаларда тәжірибеде нөлдік сұранысқа ие, сәйкесінше мегаполистерде олар үшін баға аймақтарға қарағанда жоғары болады. Немесе, мысалы, солтүстік аудандарда дизельді қозғалтқышты сатуға мүмкіндік жоқ: Жергілікті сатып алушылар өз аймағындағы қыстың қатал жағдайлары туралы біліп, отандық дизель отынымен алмастырғысы келмейді.

3. Конфигурация: тікелей тәуелділіктен басқа (жабдық неғұрлым қымбат болса, соғұрлым жоғары) жанама факторлар да бар, мысалы, Қазақстанда жеңіл салондары бар автокөліктер танымал емес (олар әдетте қара немесе қою сұр салондарға қарағанда 3-5% төмен), моноприводты кроссоверлер мен пикаптар амортизациялық есептеулерден едәуір төмен (салыстырғанда). (2.0 л және одан жоғары) қозғалтқыштары бар шағын литражды машиналар, механикалық беріліс қорабы бар d сегментінің автокөлігі ("өкілдік"), жалпы d сегментінің автокөліктері, жалпы, дизельді қозғалтқыштары бар кез-келген автокөліктер және т.б. тізім созылуы мүмкін.

4. Маусымдық: жаз-ауыр доңғалақты жол талғамайтын көліктерді сатудың ең жақсы уақыты емес, сонымен қатар қарлы

жолдар мен аяздары бар қыс артқы доңғалақты айырбастаудың тиісті бағасын алу мүмкіндігін іс жүзінде төмендетеді. Сонымен қатар, көктемде сіздің көлігіңіздің жаңартылған нұсқасын шығарған автокөлік өндірушісі немесе керісінше, желтоқсан-қаңтар айларында алдыңғы нұсқаның бағасын төмендеткен дилерлер қайталама нарыққа және нәтижесінде сіздің көлігіңізді бағалауға әсер етеді.

5.Өндіруші және модель: өндірушілер мен модельдер бар, олар тіпті дилерлердің салондарында да сұранысқа ие емес, бұл автокөліктерді сатуға арналған барлық амалдарға қарамайды.

6.Жүрілген көрсеткіш: әдетте Астана, Алматы және басқа да ірі қалалар үшін орташа жүгіру жылына 15000-20000 км құрайды.

7.Қызмет көрсету деректері: заманауи автокөлік құрылғысы жоғары технологиялық және сенімді. Осыған сүйене отырып, көптеген автокөлік иелері дилерден алғашқы тегін қызмет көрсетуді шектейді. Бос сервистік кітапша, жөндеу тапсырыс-нарядтарының көшірмелерінің болмауы, бірақ расталған сервистік тарихы бар автокөлікпен салыстырғанда, 10% - ға арзандатады.

Бағалау тәжірибесінде құндылықтың көптеген түрлері және оларға сәйкес анықтамалар қолданылады. Сонымен қатар, анықталмаған "құн" термині іс жүзінде қолданылмайды, әдетте бағалаушылар оны қарастырылып отырған құнның мағынасын көрсететін анықтаушы сын есіммен бірге қолданады.Көлік және көлік жабдықтары секілді мүлік түрлерін бағалау кезіндегі ерекшелік олардың қолданылудағы әр түрлілігі, түрлері, маркалары, модельдері, сипаттамаларының алуан түрлігінде. Әрине, кез-келген бағалаушы бесаспап болып барлық көлік және көлік жабдықтары жайлы біле алмайды. Сол себепті бағалау фирмаларында олар көлік және көлік жабдықтарының әр түрлі бағыттарына мамандандырылады. Кез келген бағалаушы тапсырыс түскен кезде кез келген көлік құралдарымен жұмыс істеуге дайын болуы керек.

Бағалау мәселелерін шешу үшін көліктерді, жабдықтарды және көлік құралдарын жіктеу, яғни белгілі бір ережелерге сәйкес ұқсастық немесе айырмашылықтар бойынша объектілер жиынтығын ішкі жиынтықтарға бөлу үлкен маңызға ие.

Көліктер мен жабдықтардың функционалдық, эксплуатациялық және конструктивтік сипаттамаларының әртүрлілігі олардың ғылыми негізделген және сонымен бірге практикалық қолайлы классификациясын жүзеге асыруды талап етеді.

Көлік және көлік жабдықтарын бағалауда бағалау әдісінің дұрыс таңдалуы өте маңызды.

Нарықты салыстыру немесе аналогтар әдісі көліктер мен жабдықтарды бағалау кезінде ең әмбебап және айқын, ал ұсыныс бағасы немесе сату статистикасы бойынша өзіндік құнын анықтау кезінде ең нарыққа сәйкесі осы әдіс болып табылады. Бұл машиналар мен жабдықтарды бағалаудың негізгі әдісі.

Табысты қаржыландыру әдісі машиналар мен жабдықтарды бағалауда негізінен «жүйелі бағалау» жағдайында қолданылады, өйткені негізінен осы жағдайларда ғана кірістер мен шығындардың сәйкес ағынын локализациялау және оны объектімен корреляциялау мүмкін және орынды болады. Әрбір тәсілдің артықшылықтары ғана емес, кемшіліктері де бар болғандықтан, бағалаудың неғұрлым негізділігі мен дәлдігін қамтамасыз ету үшін әдетте бағаланатын объектінің шынайы мәнін табу үшін, бір мезгілде бірнеше әдісті қолдану ұсынылады.

Бағалаудың халықаралық және ресейлік стандарттары нақты әдісті таңдау негізінен қолда бар ақпараттың сипатымен, нарықтың сипаттамаларымен және бағаланатын мүліктің ерекшеліктерімен анықталса да, бағалау нәтижесі бірдей болуы керек екенін дұрыс атап өтеді. Таза теориялық тұрғыдан бұл дұрыс болуы мүмкін, бірақ практикалық есептеулерде әртүрлі әдістермен алынған мән, әдетте, әртүрлі. Оның үстіне, бұл айырмашылықтар айтарлықтай маңызды болуы мүмкін.

Бағалау үшін ақпарат жинау аналогтардың бағасын анықтаумен шектелмейді. Нарық құнын есептеген кезде баға туралы қосымша ақпаратты тарту қажеттілігі жиі туындайды.

Бағалау қызметі қоғамда тұрақты экономикалық қатынастарды қалыптастыру үшін қажет. Қазақстан Республикасының активтерінің негізгі түрі болып автокөлік құралдары танылады және олардың құнын бағалаудың қажеттілігі бағалау қызметіндегі негізгі, өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Бағалаудың практикалық қажеттілігі қазіргі құнды анықтау мен отандық экономикалық әдістерінің құрамдас бөлігі болып табылатын бағалау қызметін ғылыми қамтамасыз етудің белсенді процесін ынталандырады. Қазіргі уақытта бағалау қызметі әдістерінің жалпы жүйелік деңгейінің негізгі қағидаттары мен ережелері тұтастай қалыптасты, оның әдістік құралдары өзінің жалпы жүйелік қасиеттері мен синтетикалық құрылымына байланысты бағалау қызметінің нақты пәндерінде қолданыла алмайды, олардың бірі көлік құралдарына қатысты құнды бағалау болып табылады.

Аталған проблема үлкен әлеуметтік және шаруашылық мәнге ие, өйткені қолданыстағы нормативтік, әдістемелік, ақпараттық, ұйымдастырушылық және оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің тұжырымдамалық негіздемесінің болмауына байланысты көлік құралдарына қатысты құнды бағалау едәуір дәрежеде субъективті сипатқа ие және бағалау бойынша қызметтер сапасының қажетті деңгейін және олардың қолданыстағы заңнама талаптарына сәйкестігін тұтынушылардың құқықтарын қорғау бойынша қамтамасыз ете алмайды. Бұл көлік құралдарына қатысты құнды бағалауға байланысты мемлекеттің айтарлықтай экономикалық шығындарына әкеледі. Сондай-ақ құнды бағалау қызметтерін тұтынушыларға айтарлықтай материалдық және моральдық зиян келтіріледі. Сонымен қатар, жол - көлік оқиғаларынан болатын материалдық залалдың мөлшері туралы ақпараттың объективтілігі едәуір төмендейді, бұл жол қауіпсіздігін бағдарламалық және мақсатты басқарудың мақсатты көрсеткіштерінің бірі және көлік құралдарының қауіпсіздігін шешуге қоғамның белсенді араласуын ынталандыру болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Стандарт оценки «Оценка стоимости движимого имущества» Утвержден приказом И.о. Министра юстиции Республики Казахстан от «09» декабря 2010 года № 325.
2. Ковалев А.П. Оценка машин, оборудования и транспортных средств. - М.: Академия оценки, 2002.

3. Оценка стоимости машин, оборудования и транспортных средств. Учебное пособие / Под ред. проф. А.Г. Грязнова, акад. Д.С. Львова. - М., Финансы, 2008.
4. Оценка стоимости машин, оборудования и транспортных средств /Под ред. А.П. Ковалева, А.А. Кушель, В.С. Хомякова, Ю.В. Андрианова, Б.Е. Лужанского, И.В. Королева, С.М. Чемерикина. - М: Интерреклама, 2019.
5. Андрианов Ю. В. Оценка автотранспортных средств. М.: Дело 2020.

УДК659.026

ЭТАПЫ МОДЕЛИРОВАНИЕ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ БРЕНДА

Сеидахмет Нафиса Гайраткызы
Магистрант кафедры «Учет, аудит и финансы»,
КазНАИУ

Научный руководитель: Бейсенбаева Ажар Какимовна
к.э.н., ассоц. профессор КазНАИУ

В условиях современного рынка все чаще появляются новые продукты и услуги, значительно короче становится их жизненный цикл и стремительно возрастает активность конкурентов. По мере изменения ориентиров в мировой экономике компании начали отходить от чисто производственных стратегий к приоритетному управлению собственной капитализацией. На первое место среди критериев эффективности начал выдвигаться рост нематериальных активов. Невзирая на строгие предупреждения директора Федеральной резервной системы США А. Гринспена о том, что "нематериальные активы - ничто, вечны лишь заводы", именно их начали усердно растить современные бизнесмены. Более того, всемерное увеличение нематериальных активов становится в последнее время главным критерием эффективности работы менеджмента компаний. В высокотехнологичных компаниях на долю нематериальных активов нередко приходится около 60 - 70% от рыночной стоимости компании. Поэтому нет сомнений в том, что доля нематериальных активов в рыночной стоимости компаний,

применяющих новейшие достижения в области науки и техники, будет и далее демонстрировать тенденцию к росту [1, с. 143].

Бренд - термин, символизирующий комплекс информации о компании, продукте или услуге, юридически защищенная символика какого-либо производителя или продукта. Слово "бренд" произошло от древнескандинавского "brandr", которое переводится как "жечь", "огонь". Так называлось тавро, которым владельцы скота помечали своих животных [2, с. 52].

Если ранее под брендом понимались лишь широко известные продукты, то в настоящее время данный термин выступает синонимом фирменного знака и торговой марки компании.

Торговая марка (марка обслуживания) нацелена на привлечение внимания, пробуждение интереса потенциальных покупателей именно к рекламируемой марке с тем, чтобы сформировать к ней предпочтительное отношение и в конечном счете убедить потребителей выбрать при покупке товар или услугу, реализуемые именно под рекламируемой маркой.

Фирменный знак (т.е. реклама предприятия или организации, производящей продукцию) нацелен на привлечение внимания, пробуждение интереса потенциальных покупателей уже не к продукции, а к тем, кто ее производит, для того чтобы сформировать предпочтительное отношение к производителю и в конечном счете создать в сознании потребителей позитивный образ объекта рекламных усилий.

В долгосрочной перспективе достижение указанной цели приводит к позитивным переменам в реализации тех видов продукции, которые в сознании потребителей соотносятся с наименованием рекламируемой фирмы-производителя.

Управление брендом, направленное прежде всего на управление его стоимостью, предоставляет компаниям реальные возможности не только сохранять устойчивую группу лояльных потребителей, но и, создавая сильные и успешные бренды, благодаря их стоимости увеличивать свою. Например, стоимость таких мировых брендов, как Microsoft и IBM, в настоящий момент значительно превышает границу в 60 млрд долл. США, а стоимость бренда Coca-Cola в 24 раза превышает стоимость всех

прочих активов компании, включая заводы, земельные участки, склады, офисы и прочую инфраструктуру.

Такая активная позиция бренда на современном рынке создает объективную потребность в углублении и расширении изучения методологических аспектов оценки бренда как объекта рекламной деятельности предприятия.

Как известно, еще маржиналисты и К. Маркс в вопросе определения цены на товар подчеркивали ситуацию экономического дуализма, т.е. что является ценой: та сумма, за которую товар готовы купить (market price), или цена продавца, т.е. совокупность всех издержек плюс разнообразные надбавки последнего (mark-up price) [3, с. 58 - 60].

Если бренд признать в качестве товара, то определение цены по первому способу (цена рынка) крайне затруднительно, поскольку постоянно действующего рынка брендов не существует. При этом следует учесть, что, во-первых, покупки носят единичный характер и, во-вторых, как правило, бренд продается вместе с компанией. В этих условиях в процессах подготовки и заключения таких комплексных сделок разобраться, во сколько конкретно оценен бренд, оказывается почти невозможно. Поэтому говорить о том, что только в ходе рыночных сделок можно абсолютно справедливо определять стоимость бренда, к сожалению, нельзя.

Второй способ - определение цены бренда методом так называемой **эндогенной** оценки - является одним из самых актуальных и распространенных в настоящее время. Такими методами решаются схожие по проблематике задачи, например оценка интеллектуального капитала или моделирование экономической добавленной стоимости (EVA) и т.д. В целом насчитывается несколько десятков таких методик, что почти точно совпадает с количеством основных консалтинговых агентств, специализирующихся на оценке стоимости торговых марок. С точки зрения принципиальных различий их можно свести к четырем основным методам:

- метод аккумуляции суммарных издержек;
- метод расчета деловой репутации (**goodwill**);
- метод анализа финансовых потоков;

- метод суммарной дисконтированной добавленной стоимости [4, с. 75].

Сущность метода аккумуляции суммарных издержек состоит в том, что подсчитываются и суммируются все издержки по созданию и продвижению бренда:

- расходы на маркетинговые исследования и разработку марки;
- затраты на создание художественного решения и дизайн упаковки;
- все издержки по юридической регистрации и последующей защите;
- вся совокупность вложений в рекламу, продвижение и связи с общественностью и т.д.

Данный метод выгоден своей прозрачностью: практически все эти издержки, как правило, находят свое отражение в учете и отчетности, и их можно легко проверить по данным любого профессионального мониторинга рекламы. К недостатку метода относят то, что эффективность таких рекламных вложений не является постоянной и гарантированной. При равных финансовых вливаниях и даже при одинаковой коммуникационной стратегии два аналогичных по качеству продукта могут достичь совершенно разных результатов.

В большинстве организаций бренд считается одним из самых важных активов. Сильный бренд нередко является причиной, по которой организации приобретаются с огромной надбавкой к ее стоимости их материальным активам. Вместе с тем оценка стоимости бренда – задача непростая.

Широко известна модель для оценки брендов, разработанная консалтинговым агентством Interbrand. Эта модель используется при публикации ежегодного рейтинга 100 наиболее дорогих брендов мира. В соответствии с этой моделью самые дорогие бренды мира оцениваются и ранжируются на основе экономической добавленной стоимости в пять этапов:

1. Сегментация: бренды присутствуют в определенных сегментах; стартовая точка модели – определение сегментов, подходящих для исследования.

2. Финансовый анализ: в оцениваемом сегменте определяют прибыль бренда, исходя из его способности

генерировать доходность, превышающую стоимость используемого капитала, составляют пятилетний прогноз доходов.

3. Анализ спроса: оценивают факторы спроса, которые обуславливают покупку бренда. В их число могут входить качество, инновационность, дизайн, соотношение «цена/качество» и т. п.

4. Анализ силы бренда: оценивают силу бренда относительно конкурирующих брендов по таким факторам, как удовлетворенность клиентов и их лояльность, рыночная доля, узнаваемость бренда и ожидания относительно роста рынка. Результатом является оценка силы бренда в баллах.

5. Расчет чистой приведенной стоимости прибыли бренда: на заключительном этапе оценки определяют будущие доходы и прибыль, которые затем дисконтируют по ставке, подходящей для отрасли, где конкурирует бренд.

Модель Interbrand была разработана агентством Interbrand и Лондонской школой бизнеса еще в 1988 г. Вместе с тем это модель, которую большинство бизнесменов не могут применить к своим брендам, поэтому ее следует считать закрытой.

Существует ряд моделей, сходных с моделью Interbrand, которые используются для оценки бренд-капитала. Лондонская консалтинговая компания Brand Finance, использует метод «освобождения от роялти». Он был разработан в 1996 г. Дэвидом Хейем, который до создания Brand Finance работал в Interbrand.

Модель Brand Finance предусматривает четыре этапа оценки:

1. Рассчитывается индекс силы бренда на основании различных исходных данных, таких как объем средств, вложенных в бренд, и результативность бренда с точки зрения удовлетворенности и лояльности клиентов.

2. Индекс силы бренда преобразуется в «ставку роялти», которая представляет собой индикатор силы бренда для компании в том или ином отраслевом секторе.

3. Ставка роялти преобразуется в прогноз доходов от бренда.

4. Будущие доходы от бренда дисконтируются, а полученная чистая приведенная стоимость доходов принимается за стоимость бренда.

Для тех, кому нужна простая модель, для оценки бренда можно использовать модель, разработанную компанией B2B International:

1. Узнаваемость и использование: сильный бренд получает высокие оценки компонентов модели AIDA – внимание, интерес, желание, действие. Эти показатели оцениваются в процессе рыночного исследования брендов, конкурирующих в одном секторе.

2. Позиция бренда: сильный бренд является символом чего-то. Он имеет особенности, которые отличают его от других брендов. Силу позиции бренда можно оценить по словам, которые ассоциируются с брендом, а потом определить, в какой мере он отличается от других брендов на рынке.

3. Выполнение обещаний бренда: бренд – это по определению «данное обещание». Гарантия выполнения обещаний бренда оценивается путем опроса клиентов, использующих бренд, выявления их удовлетворенности по различным аспектам, а также их готовности порекомендовать бренд друзьям и знакомым (показатель агитации, ведущий к индексу потребительской лояльности NPS).

4. Внутреннее соответствие бренду: показывает насколько производимая компанией продукция соответствует определению главной ценности бренда.

Список использованных литератур:

1. Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость. СПб.: Питер, 2001.
2. Курс экономики: Учебник / Под ред. Б.А. Райзберга. М.: ИНФРА-М, 1997.
3. Кутлалиев А., Попов А. Эффективность рекламы. М.: Эксмо, 2005.
4. Kevin Lane Keller. Strategic Brand Management. 3-rd edition, 2010.

**ШАҒЫН БИЗНЕСТІҢ ОПЕРАЦИЯЛЫҚ-
НАРЫҚТЫҚ КӘСІПОРЫНДАРЫ ӨМІРЛІК ЦИКЛІНІҢ
САТЫЛАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУ**

*Ерниязова Данагуль Ериковна
магистрант, ҚазҰАЗУ*

*Ғылыми жетекшісі: Бердимурат Назимгуль
PhD, қауым. профессор*

Ұзақ мерзімді перспективада ұйымның инновациялар саласындағы іс-әрекет тәсілін анықтайтын инновациялық стратегиялардың негізгі нұсқаларын қарастырамыз [1] және олардың шағын бизнес жағдайында қолданылуы туралы ұсыныстар жасауға болады.

1. Жоғары білікті және шығармашылық қызметкерлерді қабылдау және ұстау.

Мұндай стратегияның айқын артықшылықтары:

- ішкі инновациялық процесті нақты бақылау;
- инновацияны ұзақ мерзімді жоспарлау мүмкіндігі;
- мұндай адами ресурстары жоқ бәсекелестердің еліктеу

қиындықтары.

Кейбір жағдайларда мұндай стратегия шағын бизнеске сәттілік әкелуі мүмкін және бұл өте маңызды болып табылады. Солайша, Питер Ф. Друкер [5] XX ғасырдың көптеген ірі инновациялары шағын кәсіпорындарда, гараждарда және өнертапқыштар жұмыс істейтін үй шеберханаларында дүниеге келгенін айтады.

Алайда, шағын бизнес жағдайында мұндай стратегияның бірқатар кемшіліктері бар:

- адами ресурстарды шеберлі стратегиялық басқару шағын бизнес басшылығында жиі кездеспейтін тиісті білім мен дағдыларды қажет етеді;

- шағын бизнес кәсіпорындарының қаржы қаражаты айтарлықтай шектеулі. Нәтижесінде, олар негізінен үміткерлерді табудың ең арзан тәсілдерін қолданады (жеке танысу, газеттер мен ақысыз жарнамалық сайттар). Осындай тәсілдермен жоғары білікті қызметкерлерді табу және тарту өте қиын. Шағын бизнес

жоғары білікті қызметкерлерді ұстап тұру қиын. Бінталандырудың материалдық мүмкіндіктері шектеулі және ұйыммен бірге өсу мен даму мүмкіндіктері көп жағдайда проблемалы болады. Сондықтан Батыс Еуропаның бірқатар елдерінде мемлекеттік бағдарламалар бар, олардың аясында жас мамандар университетті бітіргеннен кейін шағын кәсіпорындарда жұмыс істейтін болса, мемлекеттен жалақыға қосымша ақы алады.

2. Ішкі зерттеулер мен әзірлемелердің жеке бөлімшелерін құру және дамыту.

Тәуелсіз жобалардың жекелеген инновациялық бөлімшелерінің дамуына байланысты бұл стратегияны ірі компаниялар кеңінен қолданады. Сондай-ақ, Батыс Еуропа мен АҚШ-та да, дамушы елдерінде де - Үндістан, Қытай, Бразилия және т. б. қолданылады

Стратегияның артықшылықтары:

- ұйым ішінде персонал дағдыларының кең спектрін және ең алдымен технологиялық салаларда әртүрлі мүмкіндіктерді дамыту;

- ғылыми-зерттеу, маркетингтік және өндірістік бөлімшелерді біріктіру нәтижесінде инновацияларды коммерцияландыруды және оны нарықтық пайдаланудан барлық табыстарды иемденуді толық бақылау.

Стратегияның кемшіліктері:

- бөлімшелерді ұйымдастыруға арналған қаражаттың үлкен шығындары;

- нәтижелердің белгісіздігі жағдайында үлкен уақыт шығындары. Мұндай бөлімшелердің көптеген инновациялық жобалары сәтсіз болып шығады және ірі компаниялар сәтті жобалар шығындарын өтейді, ал зерттеу қызметкерлерінің білімі мен дағдыларының артуы жаңа жобаларда сұранысқа ие болады деген үмітпен осы тәуекелдерді саналы түрде қабылдайды. Өз салаларында технологиялық-операциялық көшбасшы болып табылатын компаниялар (Toyota Motors, DuPont, General Electric, Nokia, Apple, Microsoft және т.б.) мұндай тәжірибені көшбасшылықты сақтаудың міндетті шарты деп санайды.

3. Бірлескен әзірлемелер, инновацияларды енгізу және қаржылық нәтижелер алу мақсатындағы стратегиялық альянстар.

Стратегияның артықшылықтары:

- альянс қатысушылары инновациялық жобаның сәтсіздікке ұшырау қаупін үлестіру мүмкіндігіне ие болады;

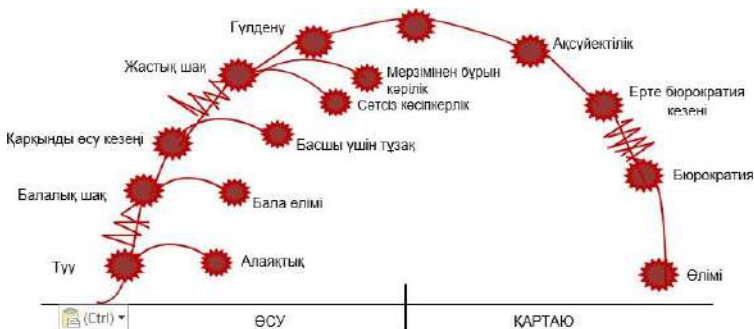
- альянстың барлық қатысушыларының есебінен пайдаланылатын ресурстар мен қабілеттер базасын кеңейту мүмкіндігі пайда болады. Өйткені, инновация инновацияны дамыту, қаржыландыру, өндіру және сату үшін әртүрлі ресурстарды қажет етеді. Мұнда Роберт М. Грант [2], біріктірілетін ресурстардың комплементарлы (бірін-бірі толықтыратын, өзара сәйкес келетін) болуының маңыздылығын көрсетеді;

- ұйым инновацияға тартылатын инвестициялар көлемін, оларды альянстың барлық қатысушыларына бөлу арқылы азайта алады.

Стратегияның кемшіліктері:

- қосымша ресурстар мен қабілеттері бар альянс қатысушыларын таңдау қиынға соғады. Бұл өз саласы үшін де, жеткізушілер мен тұтынушылар салалары үшін де (егер шағын бизнес B2B саласында жұмыс істесе), іргелі және қолданбалы ғылым саласындағы ғылыми-технологиялық зерттеулерге қатысушылардың (инновацияның сипатына байланысты) жақсы білімін талап етеді.

Шағын бизнес кәсіпорындарының инновацияларын басқару тәсілдері шағын кәсіпорындардың өмірлік циклін зерделеуді, табысты және серпінді дамып келе жатқан кәсіпорындардың, оның ішінде кейіннен орта бизнес секторына ауысатын кәсіпорындардың үлесін бағалауды ескере отырып қалыптастырылуы тиіс. Мұндай талдау шағын кәсіпорындардың ішкі ортасын басқарудың маңызды тәсілдерін анықтауға мүмкіндік береді.

1 сурет - Ichak Adizes өмірлік циклінің моделі

Ұйымдардың өмірлік циклін (ҰӨЦ) зерттеу шетелдік зерттеушілердің, мысалы, отандық зерттеушілердің [3] назарын аударады. Әр түрлі контексте компания қызметінің әртүрлі аспектілерін кеңінен қамтуға негізделген бірқатар модельдер ұсынылған. Көбінесе олар өмірлік циклдің үштен беске дейін кезеңін ажыратады, бірақ егжей-тегжейлі бөлу мысалдары бар.

Сонымен қатар, әртүрлі кезеңдерде ұйым дамуының теріс динамикасына мерзімінен бұрын көшуге әкелуі мүмкін тән қауіптер туындайды (1 сурет).

I. Adizes 10 әртүрлі кезеңді анықтайды:

1. Туу (courtship): кәсіпкердің идеясының пайда болуы, компанияның мақсаттары мен қызметінің бағдарлы ауқымын анықтау;

2. Балалық шақ (infancy): қаржылық міндеттемелердің пайда болуымен іс-әрекеттің нақты басталуы;

3. Қарқынды өсу кезеңі (go-go): бастапқы жоғары өсу қарқыны, жеке қаржылық тұрақтылықты қалыптастыру, жеткізушілер, тұтынушылар және инвесторлар тарапынан сенімді арттыру;

4. Жастық шақ (adolescence): компанияның алғашқы рухани қайта туылуы, негізін қалаушы ұстанған кәсіпорынды дамыту жолдарын іздеу және одан шығу мүмкіндігі;

5. Гүлдену (prime): экономика үшін өмірлік циклдің ең

қажет кезеңі. Ұйымды басқарудағы реттеу мен икемділік арасында динамикалық теңгерімге қол жеткізіледі

6. Тұрақтылық (stable): бетбұрыс кезеңі, қаржылық тұрақсыздықтың айқын белгілері жоқ компания «қартаюының» басталуы;

7. Ақсүйектілік (aristocracy): ұзақ мерзімді мақсаттарға назар аударудың төмендеуі, компанияның икемділігін жоғалтуы, минималды тәуекелдерге ұмтылуы;

8. Ерте бюрократия кезеңі (ерте bureaucracy): сату мен кірістіліктің теріс динамикасына байланысты компания басшылығындағы ішкі қақтығыстардың пайда болуы, проблемаларды шешудің жолдарын іздеуге назар аудармау;

9. Бюрократия (bureaucrasy): жасанды қолдау қазірдің өзінде тиімсіз, бірақ ішінара тиімді болады;

Өлімі (death): компанияның, оны сақтап тұруға дайын барлық көшбасшыларды жоғалту, мемлекет немесе бас компания субсидиялайтын кәсіпорындар санатына ауысуы немесе таратылуы.

Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық Статистика Бюросы [3] ҚР ұйымдарының демографиясы туралы өз деректерін жариялайды. Осы дереккөзге сәйкес соңғы жеті жыл ішінде 1000 ұйымға ұйымдарды ресми тарату коэффициенті күрделі динамикаға ие болды (1 кесте).

1 кесте - 1000 ұйымға ұйымдарды ресми тарату коэффициенті бірлік

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қаңтар	1.8	1.7	6.1	3.2	3.9	3.6	4.2
Ақпан	1.8	4.5	6.7	3.1	4.1	3.6	4.6
Наурыз	2.0	2.8	9.2	3.0	3.6	4.2	7.5
Сәуір	2.2	3.1	7.8	2.8	3.5	4.1	8.2
Мамыр	1.6	3.9	5.3	2.7	3.8	3.6	
Маусым	1.8	6.3	4.4	2.5	3.9	3.8	
Шілде	1.6	6.9	5.1	2.9	4.0	4.4	
Тамыз	1.6	6.3	4.6	2.3	2.8	4.3	
Қыркүйек	1.5	6.1	4.1	3.4	3.0	3.1	
Қазан	1.9	7.2	5.2	3.9	3.6	3.6	

Қараша	1.5	7.5	5.2	3.4	3.2	3.9	
Желтоқсан	2.1	8.3	3.1	3.9	3.6	5.0	
Қаңтар-желтоқсан	20.9	65.3	66.6	36.0	42.0	46.3	

Орташа алғанда, 2015 жылы күрт көтерілгеннен кейін, 2017 жылы ол төмендеп, келесі жылы біршама өсті, тұрақтанды.

Инновацияны басқару саласындағы жоғарыда ұсынылған стратегиялардың конфигурациясы ұйымның өмірлік циклінің барлық кезеңдеріне қатысты болғаны жарамды, өйткені ол ұйымның осы түріне тән негізгі ерекшеліктерді, кезеңге байланысты өзгермейтін ерекшеліктерді көрсетеді.

Шағын бизнес кәсіпорындарындағы білімді басқарудың негізгі бағыттары қарастырылып, инновацияларды қолдау үшін осы салалардағы басқару бойынша ұсыныстар жасалынды. Шағын бизнес кәсіпорындары жағдайында білімді басқарудың негізгі тәжірибелеріне бағалау жүргізілді. Алынған бағалаулар шағын бизнес жағдайында назарды аппараттық-технологиялық тәсілден анық және жасырын білімнің тасымалдаушысы ретінде персоналмен жұмыс істеуге және сапалы білімді бөлу, оны жинақтау жүйесін құруға және сонымен бірге қызметкерлердің адалдығын арттыруға аудару қажеттілігін растайды [4].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Фатхутдинов РА. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов. 6-е изд. - СПб.: Издательство «Питер», 2018. - 448 с.
2. Сурин А.В., Молчанова О.П. Инновационный менеджмент: Учебник. - М.: ИНФРА-М, 2019. - 368 с.
3. Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық Статистика Бюросының деректері – www.stat.gov.kz
4. Снетов С.С. Неожиданный успех организации как источник инновационных возможностей. \ Научная сессия ГУАП: Сб. докл.: В 3 ч. Ч. III. Гуманитарные науки / СПб: ГУАП, 2018. - С. 202 - 204.
5. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: пер. с англ. - М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2017

**ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ
САЛЫҚТЫҚ ӘЛЕУЕТІ**

*Сайденов Дулат Булатұлы
магистрант, ҚазҰАЗУ*

*Ғылыми жетекшісі: Бердимурат Назимгуль
PhD, қауым.. профессор*

Ұлттық экономикада шағын және орта кәсіпкерліктің жұмыс істеуінің маңызды аспектілерінің бірі салықтық әлеуетті қалыптастыру және пайдалану болып табылады. Себебі бұл елдің экономикалық өсу қарқынына, жалпы ұлттық кірістің құрылымы мен сапасына айтарлықтай әсерін береді. Бұған дәлел әлемнің көптеген дамыған елдерінде шағын және орта бизнестің жалпы өнімдегі үлесі 60%-ды құрап, нарықтық бағыттағы бәсекелестік ортаны қамтамасыз етіп отыр [4]. Шағын және орта бизнес субъектілердің қызметі елдің аймақтық және муниципалды экономикаға әсер етеді. Бұл жағдайда қарастырып отырған бизнес субъектілердің қызметі көбінесе жергілікті нарықтарға бағытталады. Еңбек және материалдық ресурстарды пайдалану арқылы қызметтің басым бағыты сұранысқа ие өнімдерді жасауға бағытталады. Бірақта мемлекет тарапынан шағын және орта бизнестің салықтық әлеуетін зерттеу барысында атап айтқанда олардан түсетін түсім бюджетке аймақтық және жергілікті бюджеттерді қалыптастыруға рөлі жеткілікті зерттелген жоқ, өйткені салық базасының жағдайы және оның әлеуеті қосымша талдауды қажет етеді. Осы тұста шағын және орта бизнестің салықтық әлеуетін оның ішінде салық мәдениетін көтеру шаралары қолға алынуы керек. Сондай-ақ, пандемиялық жағдай тұсында еліміздегі кәсіпкерлердің саны мен олар табатын табыстың басым көпшілігінің кемуіне әсерін берген. Осы орайда мемлекет тарапынан шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесін өсіру стратегиялық міндеті жолға қойылған. Жедел деректер бойынша 2019 жылы шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесі 29,5%-ды құраған. Ал қазіргі таңда бұл көрсеткіш 30,1%-ды құрап тұр. Ал 2025 жылға дейін шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесін 35%-ға

жеткізу яғни дамыған мемлекеттердің тәжірибесін қолдану бойынша міндеттер атқарылуда [5]. Экономикадағы ШОБ-тің үлесін көбейту ең алдымен сол субъектілердің бюджетке төлейтін салықты көтерумен байланысты болады. Осы тұста қызық парадокс туады. Салықты көбейту үшін, салық төлеушілер санын көбейту қажет, ал ол үшін салықты азайту қажет. Сол себепті, бизнес субъектілерінің әлеуетін бағалай алу өте маңызды болып табылады. Елімізде шағын және орта бизнестің дамуына кедергі келтіретін негізгі мәселелер бар; атап айтқанда компаниялардың алғашқы уақытта нормадан тыс салықтық жүктемеге тап болуы, көлеңкелі экономиканың белең алуы, кәсіпкерлердің білімсіздігі мен цифровизациялық мүмкіндіктерді пайдаланбауы. Аталған мәселерді шешу мақсатында салықтық бақылау тиімділігін арттыру арқылы салық органдарына салықтық бақылаудың ерекше тәртібін енгізу қажет. Сонымен қатар, инновациялық технология саласына көп көңіл бөлінуі қажет. Тиімді салық саясатын қолдану және оған реформалау шараларын қабылдау қажет деп санаймын. Салық саясаты арқылы салықтық өзгерістерді іске асыру шағын және орта бизнестің салықтық әлеуеті мен дамуына әсер ететіні анық. Еліміздегі іске асырылып жатқан салықтық өзгерістер атап айтқанда; салық төлеушілер паспортын енгізу, салықтық мобильдік қосымша, майнингке салық, бақылау кассалық машиналарды қолдану, акцизделінетін өнімдерді әкімшілендіру шараларының атқарылуы шаған және орта бизнес субъектілерінің қызметі үшін аса өзекті.

Шағын және орта бизнестің салықтық әлеуетін және олардың ерекшелігін зерттеудің бірқатар әдістері бар, атап айтқанда;

- Шағын және орта бизнестен түсетін салықтық түсімдерді анықтау барысында экономика-статистикалық әдіс;

- Арнаулы салық режимдерін қолданатын кәсіпкерлер үшін салық ауыртпалығын төмендету және тиімді салық саясатын қолдануда монографиялық әдіс;

- Бизнес субъектілері үшін ел аумағында салық саясатын дұрыс жүргізу және салық мәдениетінің деңгейін көтеруде абстракты-логикалық әдіс;

Мемлекет экономикасының тұрақты түрде алға жылжуының алғышарттарының бірі әртараптанған экономика

болса, шағын және орта бизнестің ерекшелігі, олардың жаңадан ашылған және әртүрлі салаларға мамандануында. Шағын және орта бизнеске салық салудың механизмі мен әдістерін қолдану арқылы оларды жаңа форматқа көшіру арқылы елдегі жұмыссыздық деңгейіне әсер етуге болады. Дамыған елдер экономикасына қарасақ оларда шағын және орта бизнес субъектілерінің көптігімен ерекшелінеді. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарының саны көп болса, экономиканың көлемі арта береді. Мемлекеттік бюджетпен есеп айырысуда кәсіпкерлік субъектілер салықты есептеу мен төлеудің заңмен белгіленген ерекше тәртібіне жүгінеді. Бұл кәсіпкердің қызметінің түрі мен табысына байланысты салық режимдерін қолдану арқылы іске асады. ҚР салық кодексіне сәйкес кәсіпкерлердің шағын және орта деп бөлінуі олардың жұмысшылар саны мен жылдық табысын ескеру арқылы төмендегі кестеде көрсетілген;

Кестел - Кәсіпкерлік субъектілерінің заңмен реттелетін стандарттары

Субъектілер	Жұмысшылар саны	Жылдық табысы
Микро	15 адамға дейін	30 000 АЕК -тен аспайды
Шағын	100 адамға дейін	300 000 АЕК - тен аспайды
Орта	101 адамнан 250 адамға дейін	300 000 АЕК - тен 3 000 000 АЕК-ке дейін
Ірі	250 адамнан астам	3 000 000 АЕК- тен асады
Ескерту: ҚР Кәсіпкерлік кодексі негізінде құрастырылды [2].		

1 кестеде кәсіпкерлік субъектілердің ҚР Салық Кодексі бойынша жіктелуін көруге болады. Олардың ішінде салық төлеуші дара кәсіпкерлер мен ауыл шаруашылығымен айналысатын шаруа қожалықтарының салықтарының өзіндік ерекшеліктері мен салықтық жағдайына тоқталып осы кестеге сәйкес өзім зерттеу тәжірибесінен өткен Ұйғыр ауданында салықтардың түсімі туралы талдау жасағанды жөн көрдім.

Сурет 1 – Ұйғыр ауданы бойынша шағын және орта кәсіпорындардан салықтар мен бюджетке төленетін кірістер диаграммасы

Ұйғыр ауданы бойынша шағын және орта бизнестен бюджетке түскен түсімдері көрсетілген. Талдау үш жыл аралығын қамтиды. Қолда бар кірістерден түскен табыс бойынша шағын және орта бизнестен 2017 жылы 775 993,054 теңге түсім түссе, 2018 жыл бойынша бұл көрсеткіш 960 570 802 теңгені құрап ұлғайса, 2019 жылы 876 684 606 теңгені құраған. Сурет бойынша бастапқы екі жылда бюджетке түсімнің өсуі байқалады. Алайда 2019 жылы көрсеткіш өткен 2018 жылға қарағанда азайғаны байқалады. 2019 жылы түсімнің үлесі 91%, бұл дегеніміз аудан бойынша шағын және орта бизнес субъектілерінің соңғы уақытта салықтық міндеттемелерінің артуымен түсіндіріледі. Сондай-ақ, бұл көрсеткіштерге қарап отырып үш жыл бойынша түсімнің тұрақсыз екені байқалады. Ал 2019 жылды 2017 жылмен салыстыра отырып қарасақ 112%-ға орындалғанын көруге болады. Аудан бойынша салықтың барлық түрінен жергілікті бюджетке салықтық түсімдер 2018 жылы 1 742 274,0 теңгеге жоспарланып 1 828 366,7 мың теңге немесе 104,9%-ға, яғни 86092,7 мың теңгеге артығымен орындалған. Ал 2019 жылы салықтық түсімдер бюджетке 1 934 427,5 теңгеге орындалып 2018 жылмен салыстырып қарағанда 5,8 %-ға артқан [3]. Ұйғыр ауданында заңды тұлғалар мен қатар шаруа қожалықтары және дара кәсіпкерлік яғни шағын кәсіпкерлік

дамыған. Ал орта және ірі кәсіпорындар жоқ деуге болады. Жергілікті бюджетке түсетін салықтық түсімдердің басым үлесін ауданда шағын кәсіпкерлік субъектілері құрайды. Ауданның макроэкономикалық жағдайына салықтық және бюджеттік саясаты жақсы жетілген, ауданның экономикалық әлеуметтік жағдайының өсуіне көптеген жұмыстар атқарылған. Соның бірі ретінде былтырғы жылы аудан бойынша ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлемі 34 млрд.776 млн теңгені құрап, нақты көлем көрсеткіші 128,1% -ды құраса, ал 2018 жыл бойынша 28 млрд. 115 млн теңге орындалып, салыстырмалы көрсеткіш 20%-ды құраған. Оның ішінде мал шаруашылығы 17 млрд. 592 млн теңге, ал өсімдік шаруашылығы бойынша 17 млрд. 098 млн теңге көлемінде өнім алынған. Өнеркәсіптегі өндіріс көлеміндегі ауданның үлесі 3%-ды құрайды. 2019 жылы ауданда 2 млрд. 193 млн теңгеге өнім өндірілген болса, ал нақты көлем индексі 2018 жылға 100,1%-ды құрады. Сауда саттық және қызмет көрсету саласында былтырғы жылы 2 азық – түлік, 1 құрылыс, 1 тұрмыстық заттарды сату дүкені, 3 кафе, 1 газ толтыру пункті, 1 жанар-жағармай бекеті, 1 қоғамдық монша, 1 көмір сату орны іске қосылып жаңадан 30 жұмыс орны ашылған [3]. ШОБ қызметіндегі қазіргі қиындықтарға сүйене отырып, мемлекет экономиканың осы секторын қолдау үшін бірқатар бағдарламалар мен бастамалар әзірледі. Ең басты мысал – 2020 жылы бекітілген "Бизнестің жол картасы – 2025" мемлекеттік бағдарламасы. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты несие беру арқылы ШОБ субъектілерінің қаржыландыруға қолжетімділігін арттыру, соның салдарынан ЖІӨ-дегі бизнестің үлесін арттыру, халықтың жұмыспен қамтылуын ұлғайту және т.б. болып табылады [6]. Қаржылық қолдаудан басқа, "Бизнестің жол картасы – 2025" қаржылық емес көмекті ұсынады, мысалы, ақпаратпен қамтамасыз ету, инвесторлармен және басқа кәсіпкерлермен байланыс орнату. Сондай-ақ, 1997 жылдан бастап жоғарыда аталған "Даму" кәсіпкерлікті дамыту қоры жұмыс істейді, ол өзінің жұмыс істеген жылдары өз бағытын өзгертті және қазіргі уақытта ШОБ-ты қаржылық қолдау мен олардың мониторингіне байланысты түрлі бастамаларды іске асырумен айналысады. Қордың танымал бағдарламаларының

бірі 2018 жылы басталған "қарапайым заттар экономикасы" деп аталады [4].

Шағын және орта бизнестің тұрақты экономикалық дамуын қамтамасыз ету үшін атқарылатын жұмыстар көңіл қуантарлықтай нәтижеге жету үшін мемлекет тарапынан жергілікті инфрақұрылымды дамытуға назар аудару және экономикалық орта қалыптастырып оған жағдай жасауы елдің ғылыми технологиялық әлеуетін арттыруға бағытталуы тиіс. Шағын және орта бизнес қазіргі нарықтық басқару жүйесінің негізгі элементі әрі дамыған нарықтық экономиканың кепілі болып табылады. Шағын кәсіпкерлік экономикалық және ғылыми-техникалық прогрестің қозғаушы күштерінің бірі және экономиканың барлық салаларында жұмыс орындарын негізгі жеткізуші болып табылады. Шағын бизнес пен кәсіпкерлердің белсенділігі деңгейі көбінесе елдің демократиялану деңгейін және оның экономикасының ашықтығын анықтайды. Шағын кәсіпкерлікті қолдау арқылы мемлекет халықтың әл-ауқатын арттыру және мемлекеттегі орта таптың пайызын арттыру мәселелерін шешеді. Салық заңнамасы тұрғысынан кәсіпкерлік субъектілердің салық мәдениетінің деңгейін көтеру және олардың қаржылық сауаттылығын дамыту мақсатында орта және кәсіптік оқыту жүйесіне салық салу, қарапайым заттар экономикасы курсы енгізу арқылы мәселені шешуге болады. Сондай-ақ, мемлекет тарапына салық саясатын негізге ала отырып, қосылған құн салығы, мүлікке салынатын салық түрлерін төлеуші шағын бизнес субъектілері үшін олар қолданатын салық ставкаларын мүлік немесе тауардың құнына байланысты өспелі түрде тағайындаған дурыс деп есептеймін. Бұл өзгерістер шағын және орта бизнестің тәуекел деңгейіне әсер етіп қана қоймай, сонымен қатар елдің экономикалық дамуына септігін тигізеді. Шағын және орта бизнес ел экономикасына инвестиция тарту және елдің әлеуметтік-экономкалық жағдайының дамуына бағытталу керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Салық және салық салу: Оқу құралы / С.Т.Жақыпбеков, А.С.Канатов. – Алматы: EXLIBRIS,2016.-163б.

2. Қазақстан Республикасы «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» (Салық кодексі) (2017.12.25. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000121>
3. Ұйғыр ауданы бойынша мемлекеттік кірістер басқармасы (Ақпараттар зерттеу тәжірибесін өту барасында алынды)
4. Ақпараттық интернет ресурсы <https://ekonomist.kz/tyo/eksportnyj-potencial-malogo-i-sredne/>
5. Егемен Қазақстан газетінің ақпараттық интернет ресурсы <https://egemen.kz/article/222191-shaghyn-dgane-orta-biznes-ulesin-50-gha-deyin-arttyru-strategiyalyq-mindet>
6. Аналитикалық шолу орталығының интернет ресурсы <https://strategy2050.kz/news/sha-yn-zh-ne-orta-biznes-khaly-araly-zh-ne-ishki-akhual/>

УДК 336.71

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ БАНКОВСКИХ ИННОВАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

*Қасқырбеков Сағыныш Мейіржанұлы,
магистрант ҚазНАИУ
Научный руководитель: Тайгашынова К.Т.
д.э.н., профессор АЭСА
Алматы, Қазақстан.*

Процессы цифровизации экономики наиболее активно влияют как на все финансово-кредитные институты в целом, так и на деятельность банков в частности, что определяет задачи качественного переосмысления последствий внедрения банковских инноваций, проявляющихся в создании современных банковских технологий и инновационной банковской инфраструктуры. Отмеченные данности опосредуют необходимость формирования теоретико-методологического базиса исследования процесса развития банковских инноваций в условиях цифровой экономики.

Тенденция к увеличению роли банковских инноваций как важнейшего нематериального актива кредитных организаций,

посредством которых создаются современные продукты, носит противоречивый характер. Несмотря на то, что банковские инновации являются нематериальным активом, они влияют и на укрепление материальной базы кредитных организаций, и на формирование их стратегических векторов развития, среди которых - поиск дополнительных форм управления банковской деятельностью, создание современных банковских технологий, увеличение капитала банка, прогнозирование рисков банковской деятельности.

С другой стороны, преобразование банковской деятельности в условиях цифровизации формирует дополнительные угрозы для национальной банковской системы (киберугрозы), что расширяет границы научного поиска наиболее рациональной цифровой модели осуществления банковской деятельности на основе банковских инноваций.

Определение институциональных доминант развития банковских инноваций в условиях цифровизации экономики позволяет обосновать необходимость создания инновационной банковской инфраструктуры на основе внедрения кросс-канальных информационных ресурсов, трансформирующих данные в интегрированные информационные системы банков.

Внедрение инновационной кросс-канальной банковской инфраструктуры обосновывает необходимость построения современной организационной структуры банка для наиболее эффективного их внедрения. [1]

В данном контексте требуется разработка методики оценки эффективности внедрения банковских инноваций и ее влияния на финансовые результаты деятельности банка в соотношении с уровнем угроз банковской деятельности.

Объективная необходимость модификации подходов к формированию инновационной банковской инфраструктуры и реализация современных финансово-кредитных методов управления банковскими инновациями, повышает значимость исследования процессов межбанковской конкуренции.

Главная парадигма и предпосылки внедрения банковских инноваций в условиях цифровой экономики обобщены и представлены следующим:

- современная экономическая ситуация характеризуется проявлением общего тренда, ориентированного на рост запросов потребителей в сервисах, основанных на инновациях;

- процессы модификации требований к инновационным продуктам банковской деятельности в условиях цифровой экономики предполагают разработку и внедрение новых технологических решений;

- цифровая трансформация банковской деятельности в соответствии с перспективным ее направлением предполагает эволюцию банковской бизнес-модели и формирование экосистемы ведения бизнеса.

Анализ основных направлений развития банковских инноваций с мониторингом их преимуществ позволил определить и оценить наиболее успешные примеры их внедрения в банковской сфере. [2]

Банковская деятельность сопровождается развитием механизма эффективного многостороннего электронного взаимодействия между ее участниками, вследствие чего вводится более широкое понятие единого пространства именуемого «цифровая банковская экосистема».

Цифровая банковская экосистема — это эволюционная модель следующего уровня современного межбанковского сотрудничества, представляющая собой набор взаимосвязанных, дополняющих друг друга цифровых, объединенных технологической платформой, сервисов банка, а также формирование безбарьерной среды по предоставлению и получению услуг клиентами банка.

Процесс цифровизации банковской деятельности как на казахстанском, так и на мировом уровне, является весьма сложным, многогранным и сопровождается реализацией так называемых финтех-проектов.

Рядом авторов 1 понятие «финтех» рассматривалось как фоновая технологическая оболочка работы кредитных учреждений. Однако, содержательное раскрытие данной категории позволяет оценивать процессы конвергенции в

банковском секторе, происходящие в результате внедрения банковских инноваций. [3]

Как следствие, данная динамика влечет за собой нарастание конкуренции между традиционными банками и финтех-компаниями. Внедрение банковских инноваций – это результат взаимного слияния двух глобальных тенденций – цифровизации общества и внедрения финтех, трансформирующий деятельность банков и представляющий собой системное крупномасштабное явление, новый этап развития банковского сектора экономики.

Современная актуальность внедрения цифровых инноваций в банковском секторе ставит новые задачи перед институтами их регулирования на всех уровнях: глобальном, национальном и региональном, где наиболее перспективным является создание регулятивной «песочницы», ограждающей банковскую деятельность от риска нарушения действующего законодательства. Регулятивная «песочница» обеспечивает проверку гипотез о положительных эффектах применения банковских инноваций, своевременное выявление соответствующих рисков, а также разработку мероприятий, необходимых для создания правовых и технологических условий их внедрения.

Вышеизложенное позволяет расширить трактовку содержания и сущностных характеристик банковских инноваций, а также диагностику следующих трендов:

1. Создание мультипликативного эффекта для смежных направлений в кредитно-финансовой сфере, позволяющее улучшить качество обслуживания клиентов и повышающее имидж банковской сферы.

2. Применение банковских инноваций активизирует внедрение современных продуктов и услуг для клиентов, делая их более доступными.

3. Активное внедрение цифровых инноваций в функционирование банковского сектора ставит новые задачи перед институтами регулирования банковской деятельности. Регуляторам необходимо пересмотреть свои регулятивные полномочия с учетом новых вызовов и угроз цифровизации экономики.

Список литературы

1. Аликаева, М.В., Асланова, Л.О., Тхазеплова, З.М. Влияние финансовых технологий на банковский сектор / М.В. Аликаева, Л.О. Асланова, З.М. Тхазеплова // Прорывное развитие экономики России: условия, инструменты, эффекты. Сборник статей международной научно-практической конференции. - Нальчик, 2018. - С. 7-13.
2. Алтухова, Н.Ф. Модели когерентности как инструмент управления информационными системами / Н.Ф. Алтухова // Вестник Университета. - 2012. - № 5. - С. 71-77.
3. Магомаева Л.Р. Информационно-коммуникативные технологии в мировой финансовой глобализации [Текст] /Л.Р. Магомаева // Экономические и гуманитарные науки. Орел, 2017. № 10 (309). С. 72-84.

УДК 004
ББК 32.973
А70

қауым.профессор, PhD докторы Н.Бердимурат Ғылыми редактор:
қауым.профессор, э.ғ.к., А.К.Бейсенбаева
«АӨК цифландыру – ғылыми жетістіктер»

ISBN 978-601-241-958-0

ISBN 978-601-241-958-0

